

borec

4

1969

BOREC ☆ 1969 ☆ XX

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD »BOREC«, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10 — REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: HINKO BRATOŽ, IVO KRIŽNAR, ZVONE KRŽISNIK, VOJKO NOVAK, TONE POLŠAK, ZDENKO ROTHER, DRAGO SELIGER, IVE SUBIČ, FRANCE VREG, FRANCE VURNIK

GLAVNI UREDNIK: DRAGO SELIGER
ODGOVORNI UREDNIK: VOJKO NOVAK
TEHNIČNI UREDNIK: JANEZ NOVAK
OVITEK: ING. ARH. BRANKO SIMČIČ
LEKTOR: PROF. AVGUSTIN PIRNAT
METER: HERMAN MIKLIC

KAZALO

Viktor Avbelj: Pohod XIV. divizije pomeni razširitev in utrditev revolucije	289
Tone Vidmar-Luka: Vojaška in politična zmaga	292
Dr. Jože Beniger: Tovarištvo in zaupanje v sočloveka	295
Miha Butara: Štirinajsta na Štajerskem	298
Ladislav Kiauta: Bili smo ena sama nerazdružljiva celota	303
Gorazd Škoporec-Borut: Bojišče se je razširilo	305
Marta Pavlinova-Brina: Štajerska pomlad 1944	309
Matevž Hace: Spomini na komisarja Krta	311

LITERATURA

Jure Kaštelan: Tifusarji	319
Vasja Ocvirk: Rekvizicija	322
Tone Habe: Prav preproste življenjske zgodbe	329

AKTUALNE TEME, POLEMIKA, GLOSE, MNENJA

Razvijanje tradicij NOB	341
Andro Gabelič: Enakopravnost ob teoriji o omejeni suverenosti	344

DOKUMENTI

Tone Vidmar-Luka: Leta 1944	348
Janez Mlakar: Ustanovitev komunistične stranke 1919	357

LIKOVNA UMETNOST

Kipar Janez Weiss-Belač in slikar Ivan Seljak-Čopič (Vera Visočnik)	370
Med revijami	379
Bibliografija knjig	383

Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 — Telefonska številka uredništva 21-173 — Rokopisov ne vračamo — Enojna številka stane 2 nova dinarja, dvojna 4 nove dinarje. Letna naročnina je 24 novih dinarjev, polletna 12 novih dinarjev. Letna naročnina za inozemstvo je 37,50 novega dinarja (3 USA dolarje) — Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec« (za revijo »Borec«), Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 501-3-360/1. naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 502-61806-250-514 -- Klišeji, tisk in vezava: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani. Uredništvo sprejema sodelavce vsak ponedeljek, sredo in petek od 10. do 12. ure.

Slika na 1. strani: Ivan Seljak-Čopič: *Beg*, 1944, linorez

Pohod XIV. divizije pomeni razširitev in utrditev revolucije

Odgovarja Viktor Avbelj

Vprašanje: Slovenci bomo 27. aprila proslavili petindvajsetletnico pohoda XIV. divizije iz Bele krajine prek Hrvaške na Štajersko. Kot udeleženca tega pohoda vas naprošamo, da nam poveste, kakšen je po vašem mnenju politični in vojaški pomen te akcije?

Odgovor: Kadar govorimo o posameznih partizanskih enotah, njihovih uspehih in njihovi vlogi ali pa o posameznih političnih ali vojaških akcijah, se izpostavljamo nevarnosti, da to pomanjkljivo in enostransko ocenimo. Največkrat pozabimo ali pa premalo poudarimo tesno povezanost s celo vrsto dejavnikov in okolišev, brez katerih bi bilo težko ali pa nemogoče uspešno opraviti določeno nalogo ali doseči določen uspeh. Ta ugotovitev velja prav gotovo tudi za današnje dni, žal pa večkrat pozabljamo nanjo.

Na rezultate narodnoosvobodilnega boja v posameznih območjih je vplival splošen svetovni politični in vojaški položaj, kakor tudi položaj pri nas. Pomembno mesto je imelo politično delo za mobilizacijo vseh naprednih sil in vseh možnih sredstev za boj proti okupatorju in za pravičnejšo družbeno ureditev. Politično razporejenost ljudi in njihova pripravljenost na odpor in za napredne cilje je dajalo množično osnovo vojaškemu uspehu. Ker so bili ustvarjeni potrebni pogoji, je lahko začel in uspel tudi pohod XIV. divizije. Ta pohod je med drugim omogočila in bistveno prispevala k njegovemu uspehu tudi politična akcija, ki je na Štajerskem v zelo težkih razmerah in z velikimi žrtvami uspela razviti narodnoosvobodilno zavest ljudi, omogočile so ga vse tiste vojaške akcije in enote, ki so v teh hudih razmerah kot oborožena pest ljudstva zadajali sovražniku silne udarce. Poudarjanje političnih in vojaških uspehov v ničemer ne more zmanjšati pomena in vloge, ki jo je odigrala XIV. divizija na Štajerskem, prav tako pa je tudi obratno: zaradi uspehov XIV. divizije ne more biti zmanjšana vloga političnega in vojaškega boja na Štajerskem pred njenim prihodom.

Odločitev, da gre XIV. divizija na Štajersko, je bila posledica političnega in vojaškega razvoja v Sloveniji in Jugoslaviji, da ne omenjam splošnega razvoja v svetu. Pokazala se je potreba, da se še bolj razširi in okrepi narodnoosvobodilni boj na Štajerskem. Tovariš Boris Kraigher je v govoru ob dvajsetletnici pohoda s tem v zvezi dejal: »Mnogokrat se ocenjuje, da je pohod XIV. divizije na Štajersko in njena združitev z enotami 4. operativne cone predstavljala predvsem organizacijsko in kadrovsko pomoč vojnim enotam na Štajerskem, kakor tudi organizacijsko in kadrovsko pomoč politični dejavnosti organizacij osvobodilne fronte in Partije na Štajerskem. Globoko sem prepričan, da je takšna ocena zelo enostranska in nezadostna. Prihod XIV. divizije na Štajersko je pomenil s stališča socialistične revolucije v Sloveniji

predvsem razširitev te revolucije in utrditev revolucionarnih pozicij na tem področju ...».

Takratni vojaško politični položaj je tedaj takšno razširitev boja na tem območju dopuščal in tudi zahteval. Okupator je zaradi neuspehov na vseh frontah hotel imeti na Balkanu proste roke. Pripravljal je znano VI. ofenzivo proti naši narodnoosvobodilni vojski. Da bi skrhalo njeno ostrino, pa je bilo treba razširiti fronto s povečano aktivnostjo vseh partizanskih enot, prav posebno pa tam, kjer je bil okupator najboljčutljivejši. Pohod XIV. divizije je bil prav takšen primer, ki je okupatorja, ko je imel popolnoma drugačne načrte na Balkanu, zadel v živo na enem najboljčutljivejših njegovih ranljivih mest.

Politični in vojaški pomen pohoda XIV. divizije je tedaj pomenil usklajevanje ostrine našega boja z zavezniškimi uspehi, zaostritev našega oboroženega boja, da bi s tem preprečili sovražnikove namere, ki jih je hotel doseči z ofenzivo na narodnoosvobodilno vojsko, razbremenitev pritiska na glavne partizanske sile, obenem pa razširitev in okrepitev boja na Štajerskem, kot prapravo na končni obračun, ki se je približeval.

Vprašanje: Kako ste prišli v sestav divizije in kakšni so vaši spomini na pohod ter boje? Pohod je zahteval izredne človeške napore, borbenost in tovarištvo. Kaj nam lahko, prosim, poveste o teh pomembnih dejavnikih partizanskega bojevanja?

Odgovor: Težko je na kratko opisati vse težave, v katerih se je znašla divizija na Štajerskem. Zamislite si samo, da je sovražnik polne tri tedne stalno vsiljeval manjše in večje oborožene spopade. Njegova poročila govore o tem, da je moral v tem boju premagovati velike napore, stalno je moral spreminjati načrte svojih premikov, gaziti je moral sneg in trpeti mraz ter se bojevati z vojaško organizirano in dobro vođeno partizansko skupino. Pa je vendar imel na razpolago dovolj prevoznih sredstev, tople obleke, dobre obutve, urejenega orožja in redno prehrano. Ponoči je vsaj delno počival. Mi pa smo se vsako noč premaknili na nove položaje, vsako noč pa si je bilo treba najprej priboriti izhod iz obkolitve. Lahko si mislite, kako je bilo s prehrano. Obleka in obutev sta bili slabi, debel sneg in mraz sta bila neizprosna sovražnika. Sledi v snegu so sovražniku kazale pot. Vsako jutro se je začela nova borba, preden so si borci oddahnili ali vsaj malo uredili in opomogli od bojev prejšnjega dne, mraza in težavne poti. Najhujše je bilo, da je pričelo zmanjkovati municije. Avtomatično orožje je odpovedalo. Že samo uspešno premagovanje teh težav po mojem ne pomeni samo izredne človeške napore, ampak vsebuje tudi primer zgledne borbenosti, partizanskega tovarištva in požrtvovalnosti. Samo tako je bilo pravzaprav edinole mogoče vzdržati in na kraju uspeti. Ko vprašujete po primerih partizanskega tovarištva, je morda prav na prvem mestu navesti odnos do ranjenih tovarišev kot najsvetlejši primer pravega tovarištva. Skrb za ranjence in njihovo reševanje v najhujših razmerah neposredno iz samega boja je zgled visoke zavestnosti in moralno političnih vrednot tega borbenega tovarištva. Bili so primeri, da so se morali izmenoma pri nošenju ranjencev v najhujšem snegu in po vseh prestanih naporih zvrstiti prav vsi borci, vključno člani štabov.

Naj na koncu povem, da so bili borci kljub vsemu takoj spet razigrani, če je bilo le malo priložnosti vsaj za zasilni oddih. Med urejanjem opreme in orožja sta se kaj kmalu oglasili harmonika in partizanska pesem.

Zaradi takšnih doživetij in spominov, bridkih in lepih, je bilo vredno udeležiti se pohoda štirinajste.

Na Štajerskem je poleg Nemcev pozdravil divizijo tudi sneg. Na podobi sta med drugimi: narodni heroj Viktor Avbelj-Rudi in pozneje padli divizijski komisar Stane Dobovičnik-Krt (bere).
(Jože Petek)

Vprašanje: Ob koncu vas naprošamo, da nam poveste, kaj se vam je osebno najbolj vtisnilo v spomin s tega zgodovinsko tako pomembnega pohoda?

Odgovor: Najbolj so se mi vtisnili v spomin dogodki iz boja pri Ravnah nad Šoštanjem. Po grozljivi Graški gori in skrajno napornem premiku, ki je trajal vso noč, smo rano zjutraj — že za dne — zadeli na prve sovražne zasede, ki so se povezovala v skrbno pripravljen obroč in nam zapirale dostop na ugodnejše položaje. Po prvih strelah se je začel švabski pritisk nam v hrbet. Umika ni bilo, ostala je samo pot naprej, proboj podnevi, čez čistino pod rafali in eksplozijami granat ali pa ostati ves dan od vseh strani stisnjen na neprimernem prostoru za boj. Izbira je bila samo ena. Prvi bataljon, ki je imel nalogo v obroču zagotoviti prehod, se je zaradi strašnega sovražnega ognja vrnil. Vrnila sta se še drugi in tretji bataljon. Vendar je bilo treba za

vsako ceno prebiti obroč ali pa dopustiti možnost, da XIV. divizije ne bo več. Z Vasjo sva se zmenila za splošni napad, ki naj odloči o izidu in določi ceno. Splošni juriš je kmalu nato strl obroč dovolj na široko, da se je divizija izvila in dosegla primerne položaje za nadaljnji boj. Takrat sem imel vtis, da vse borce prevzemata ista misel in zavest. Tolikšna zavest in enotnost pa je ne-premagljiva sila, ki je ni mogoče streti ali se ji uspešno upirati.

In na koncu. Ko sem prišel nekako čez tri mesece ponovno na Štajersko, sem v neki kmečki hiši slišal, kako se domači pogovarjajo o tem, da je bila pred kratkim pri njih Tomšičeva brigada, nekaj pred tem Šercerjeva in Bračičeva. Omenjali so imena borcev, komandantov in komisarjev. Spomnil sem se boja pri Ravnah in se še bolj zavedel neprecenljivosti takratnega uspeha.

Vojaška in politična zmaga

(Pripovedovanje narodnega heroja Toneta Vidmarja-Luke)

Glavni štab NOV in POJ je poslal XIV. divizijo na Štajersko, pravi narodni heroj Luka, da bi tam razčistila politične in vojaške razmere ter pomagala štajerskim borcem. Tam so bile Šlandrova in pohorska brigada ter kamniško-zasavski odred, pravzaprav pa nismo vedeli, pri čem zares smo. No, potem smo šli prek Hrvaške pogledat, kako pravzaprav je na Štajerskem. V Slovenskih goricah je bila skupina, za katero pa glavni štab ni vedel, ali so partizani ali plavogardisti ali kdo že. Naročeno nam je bilo, naj gremo iz hrvatskega Zagorja najprej na Boč in nato v Slovenske gorice. Ker pa nismo dobili zveze, smo šli naprej in blizu Kumrovca v noči od 6. na 7. februar 1944 prestopili Sotlo. Dobili smo dobro zvezo s hrvatskimi terenci in ti so nam pomagali postaviti še most na Sotli. Potem smo prišli na Sedlarjevo in naprej. Povsod so nas pričakovali Nemci — v Mariboru in v Rogaški Slatini pa na Bizeljskem in drugod. Vendar smo jih ukanili, presenetili smo jih in brez strela prestopili mejo; prišli smo na Štajersko. Že drugi dan pa se je začel krvavi ples, ki je trajal 21 dni in noči ...

Politični uspeh našega pohoda je bil za nas in za štajersko ljudstvo izredno pomemben, saj smo bili dobro oborožena vojska s tremi brigadami. Vendar so se nas bali; ljudje so bili prestrašeni, bali so se nemškega izseljevanja, streljanja. V takšnih razmerah štajerskim partizanom res ni bilo lahko. Z nami pa je bilo drugače. Bili so sicer trije tedni hudih bojov, toda ljudje so nam začeli zaupati. Nemci so sicer večkrat objavili, da so nas pobili, da XIV. »banditske« divizije ni več. Žal je res padla polovica naših borcev, politično in vojaško pa nismo bili premagani. Ljudje so nas videli, čeprav nas je bila le še polovica, videli so, da se ne damo, in njihovo zaupanje je bilo vse večje.

Kot sem že rekel, smo bili dobro oboroženi in morala naših borcev je bila visoka. Celotni Nemci so morali priznati, da je partizanska »banditska« divizija močnejša, kot so nemški vojaki. Priznati so morali, da se nemški vojak, čeprav spočit, nahranjen in dobro opremljen, ne more enakopravno spoprijeti s partizani v gorah, v snegu in mrazu. Neko nemško poročilo priznava, da je bila XIV. divizija bolj odporna kot nemške enote, priznava pa tudi, da ima sposobno vodstvo.

Komandant XIV. divizije Jože Klanjšek-Vasja (desno) je ob prihodu na Stajersko oddal prvi rafal na Nemce. Na levi je njegov namestnik Tone Vidmar-Luka; oba sta bila večkrat ranjena, oba narodna heroja.
(Jože Petek)

Nemci so v Stajerskem gospodarju objavili, da so XIV. divizijo uničili. Mi pa smo se spet pokazali med ljudmi, tam, kjer smo že bili, in ljudje so nas sprejeli navdušeno, niso se mogli načuditi, kako nam je vse to uspelo. To je bila za nas precejšnja vojaška in politična zmaga.

Takrat sem bil komandant divizije. Prej sem bil sicer njegov namestnik, ko pa je bil komandant ranjen, sem ga zamenjal na tem položaju. Ko smo se zbrali in prešteli, smo ugotovili, da nas je še 548, torej polovica tiste divizije, ki se je napotila na Stajersko. Spet smo se formirali in aprila smo začeli napadati. Napadli smo vlak v Mislinjah, ljudi spravili ven in ga zažgali ter gorečega poslali naprej. Tudi pri postaji Paka blizu Velenja smo ustavili vlak in spet je ognjena kača drvela proti Nemcem v Velenje. S tem smo jim znova dokazali, da smo še živi, da nas niso uničili.

Potem smo se povezali s štabom IV. operativne cone. Velikega vojaškega pomena je bilo za nas to, da smo divizijo obdržali skupaj, da so ostale skupaj

vse tri brigade, da smo se povezali s štajerskimi partizani in enotami, predvsem pa s prebivalci, kajti brez njihove podpore ne bi bili tako uspešni.

* * *

Kako pa sem sploh prišel v partizane? Leta 1941 sem delal v železniškem kamnolomu na Verdu, od koder sem tudi doma. Avgusta, 10. je bilo, so me hoteli Italijani zapreti. Pa sem vrgel mednje dve bombi in jim ušel.

Najprej je nastala borovniška četa. Prvih pet partizanov je bilo z Vrh-nike, potem pa so prišli iz Ljubljane tisti, ki jim je uspelo pobegniti iz šem-petrške kasarne. Glavni štab nas je imenoval borovniška četa, po napadu na preserski most pa se je četa razšla. Zbrali smo se spet januarja 1942, ko je prišel Miloš Zidanšek in organiziral bataljon Ljube Šercerja. Bil je prvi komandant krimskega bataljona, ki se je razvil v Šercerjev odred in v Šercerjevo brigado. Miloš Zidanšek je bil ustreljen v Tomišlju pri Ljubljani po napadu na Lož.

Mi smo poslali v Tomšičevo brigado tudi kakšnih 140 prostovoljcev, samih delavcev. Iz Tomšičeve in Šercerjeve brigade je nato sredi julija 1943 nastala XIV. divizija. Takrat sem bil komandant I. bataljona Šercerjeve brigade, potem namestnik komandanta brigade.

Prvi vrhniški partizan je bil Franc Popit-Jokl, potem Verbičev Andrej z Vrh-nike, Franc Paseta z Mirk pri Vrhniku, pa moj bratranec Vidmarjev Tone, Turkov Janez, Mlinarjev Ciril in jaz. Tako sem se torej vključil v narodno-osvobodilno borbo, v boj proti okupatorju. Vse je prišlo samo od sebe. Zakleli smo se, da se bomo borili do konca, saj so Nemci in Italijani izseljevali in pobijali naše ljudi za prazen nič, čisto po nedolžnem. Zaupali smo si, zaupali smo partiji, Osvobodilni fronti. Upali smo v zmago in zmagali. To nas je spodbujalo, hoteli smo ostati na svoji zemlji.

Potem pa so nam naročili, naj gremo na Štajersko. Na Vivodini smo se temeljito porazgovorili, dobili smo zadnja navodila, prišla sta komandant general Franc Rozman Stane in Boris Kraigher. Potem smo odšli. Šli smo z navdušenjem; bili smo veseli, ker so nas na Hrvaškem tako lepo sprejeli.

Prišli smo na Štajersko na Paški Kozjak. Štirje bataljoni so se prebili na Pohorje, potem smo mi nazaj nosili ranjence, se prebijali na Graško goro, pa na Ravnah nad Šoštanjem. Bil je pravi pekel. Kdor ni bil zraven, si sploh ne more misliti, kako je bilo. Bilo je veliko snega, pritisnil je mraz, bilo je tudi do 20 stopinj in še več pod ničlo. Ranjence smo spravljali pri kmetih, hodil sem ob koloni in spodbujal borce. Marsikdo ni mogel več, zmrznil je. Tako jih je nekoč zmrznilo kar 8. Bili smo lačni, po cele dneve nismo jedli, včasih še več dni skupaj ne. Le tolkli smo se. Podnevi boji, zvečer premik, drugo jutro spet boj in tako naprej. To je bilo tovarištvo. Če bi bili tudi danes takšni tovariši... Takrat smo se borili za nas, za Slovenijo, za Jugoslavijo.

Preden smo odšli na Štajersko, smo že v Beli krajini ocenjevali kmečki punt Matije Gubca in tako dalje. Ocenjevali smo pohod, kot so ga tudi naši sosedje. Vedeli smo, da gremo v neznano, bili pa smo prepričani, da nam bodo ljudje pomagali, in to smo znali ceniti. Ljudje so nas na Štajerskem sprejeli tako ali drugače. Večinoma, predvsem na Kozjanskem, so nas lepo sprejeli, marsikje pa so o našem prihodu obvestili Nemce.

Komandant glavnega štaba general Rozman je menil, da smo vojaško in politično uspeli. Bilo je hudo, ostala nas je le polovica. Izgubili smo vseh 140 konj. Niso vzdržali, človek pa je vzdržal. Tudi maršal Tito je po vojni dejal,

da je bila najhujša IV. ofenziva — bitka na Neretvi, potem V. ofenziva — Sutjeska in nato pohod XIV. divizije na Štajersko.

Kot sem že dejal, smo se po ofenzivi formirali na Graški gori. Za 1. maj nam je glavni štab naročil, naj po vseh štajerskih hribih zakurimo kresove za mednarodni praznik dela. Nisem vedel, kaj naj napravim. Naj sekamo drva in kurimo kresove. Rekel sem, da bomo šli v napad in tako je bilo. Bračičeva brigada je napadla Velenjski rudnik, Tomšičeva je varovala dohode, Šercerjeva pa je napadla Šoštanj. Zavzeli smo rudnik. 13 000 ton premoga smo polili z nekaj sodi nafte in vse skupaj zažgali. Gorelo je 23 dni. To je bil prvomajski kres. Opolnoči je bilo bolj svetlo kot podnevi. Šercerjeva pa je tam okrog Šoštanja, kjer so Nemci izselili vse Slovence, preganjala tujce. Nikomur niso partizani storili nič hudega, le domačije so požgali. Če Slovenec ne more živeti tam, tudi drugi ne bo.

Živo se spominjam dneva, ko smo hoteli prestopiti Savinjo, da bi šli proti Trbovljam, kjer bi poiskali Šlandrovo brigado in štab IV. cone. Šli smo od Zidanega mostu proti Rimskim Toplicam. Divizija je šla čez most pri Gračnici. Kot namestnik komandanta sem bil določen v zaščito, v zasedo proti Rimskim Toplicam. Tam je bil prvi bataljon Šercerjeve brigade. Pred gostilno v Gračnici pa smo srečali gostilničarja, ki je pripeljal voz piva. Dejal sem borcem, naj vsak vzame po eno steklenico. Potem so šli drugi v hrib, mi pa v zasedo. Tako smo se utrdili, da niti miš ne bi mogla skozi. Komandant bataljona je bil takrat Ilija Badovinac. Ko sem tako z njim in Matevžem Hacetom ležal v zaklonu, sem opazil, kako prodirajo proti nam Nemci, pred sabo pa ženejo otroke. Kaj zdaj? Bomo streljali? Ne. Počakajmo. Ko so se nam približali na kakšnih dvajset metrov, sem zakričal: »Otroci sem!« Takrat pa je tudi že Badovinac zapiskal na piščalko, strojnice so zapele. Otroci so bili pri nas. Štirje so bili sicer ranjeni, eden je padel, drugi so ostali celi.

Potem smo se umaknili do Gračnice in naprej iz Soteske v hrib. Ilija Badovinac pa je dejal, da bo počakal zadnji vod. In tam je padel.

Tovarištvo in zaupanje v sočloveka

Dr. Jože Beniger

Nisem vojaški strokovnjak, zato bi težko samostojno ocenil, kaj vojaško pomeni »pohod XIV. divizije«, razen če bi ponavljal to, kar so povedali že večkrat razni tovariši, strokovnjaki o vojaških zadevah. Verjetno pa je, vsaj po mojem, uspeh v tem, da je divizija vezala določeno število nemških vojakov, da jih niso mogli razporejati na druga bojišča.

Nedvomno pa je imel prihod XIV. divizije velik politični pomen, kot je na proslavi ob 20-letnici povedal v svojem govoru pokojni tovariš Boris Kraigher. Takega mnenja sem bil tudi sam vedno, kadarkoli smo o tem vprašanju razpravljali, saj je bil politični uspeh viden oziroma smo sami lahko vsakodnevno opazili bistvene spremembe v življenju in delu, kjerkoli se je divizija pojavljala.

Menim, da so bile ocene CK in glavnega ter vrhovnega štaba pravilne, da prav politična situacija in razvoj dogodkov na bojiščih nujno zahtevata

akcijo na Štajerskem, kjer je bilo politično in vojaško delo s silo zatrto. Lažna okupatorska propaganda je popolnoma dezorientirala dobro in pošteno slovensko prebivalstvo, uničenje aktivistov in vojaških enot pa ga je pasiviziralo. Lahko rečem, da je manjkala oziroma je bila prešibka subjektivna sila, ki bi prebudila latentne politične vrednote prebivalstva in ga povedla v bolj odločen boj proti okupatorju. Po prihodu XIV. divizije smo videli sami, kako so se z veseljem in navdušenjem, zlasti gorski prebivalci, vključevali v aktivne, politične pa tudi vojaške akcije, čeprav z določenim strahom, kar je razumljivo, saj so poznali grozote sankcij okupatorja do sodelavcev in simpatizerjev osvobodilnega gibanja. Na samem pohodu sem opazil, s kakšno simpatijo, a hkrati s strahom so nas sprejeli, kjerkoli smo se pojavili. Pripravljali so nam jedi, niso se pa upali je ponuditi. Ko smo razumeli situacijo, smo »ponujeno« vzeli sami in mogli smo brati na obrazih srečo, da smo jih razumeli in vemo, da so v srcu z nami.

Menim, da je veliko fantov in mož, ki so stopili v naše vrste, in nemških dezertarjev, ki so včasih v najbolj neugodnih okoliščinah prišli do nas in se vključili v naše enote, tudi dokaz, koliko je politično pomenil prihod XIV. divizije na Štajersko. Nemški vojaški stroj ni mogel uničiti divizije na pohodu v skrajno neugodnem vremenu in slabih materialnih možnostih. Njena borbena sposobnost, predvsem pa še visoka morala in delni vojaški uspehi, so nedvomno vlivali ljudstvu zaupanje, vojaško in politično moč Osvobodilne fronte. Prav tako so vse bolj spoznavali organizacijsko in vodilno sposobnost Komunistične partije ter pravičnost boja, ki ga je ona organizirala. Zato se je ne le politično delo obnovilo in zavest poživila, temveč je oboje zraslo v močno in udarno politično silo.

Ko se je pripravljala XIV. divizija — takrat sem bil sanitetni referent devete brigade — za napad na Vrbovsko, me je obvestil štab brigade, da se moram javiti na glavnem štabu. To sta mi sporočila na Ravni gori komandant Mile Čulović in komisar Franci Kolar. Moram priznati, da sem se težko ločil od svojih dobrih tovarišev.

Prišel sem v Belo krajino na javko, kjer sem čakal en dan, nato pa sem dobil po kurirju pismeni nalog, da se moram javiti v štabu XIV. divizije, ki je nekje v Suhi krajini. Po dvodnevnem iskanju sem našel divizijo v Hinjah. Ko sem se javil v štabu, sta me komandant in komisar premerila od nog do glave in pokimala. Komandant Vasja (Jože Klanjšek) mi je dejal:

»Prav, pojdi k našim dohtarjem in čakaj nadaljnjih navodil.«

Čez kakšen teden sem odšel v največjem nalive (verjetno je bila to preizkušnja) v Šerčerjevo brigado. Brigada je kmalu odšla v Belo krajino, se razvrstila po domačijah v Jugorju in Suhorju ter se pripravljala za pohod. Kam, mi ni bilo znano.

Ne bi želel tu navajati podrobnosti pohoda, saj so ga opisali že pisatelji raznih vrst, želel pa bi povedati, da smo bili dobro opremljeni in založeni z materialom in smo bili tudi kadrovsko, torej strokovno, dobro pripravljeni. Toda pot je bila dolga. Boji hudi, število ranjencev vsak dan večje, debel sneg, mraz, pri tem pa nam je zmanjkovalo materiala. Lahko si zamislite, kakšni občutki so me navdajali, ko smo morali ranjence odlagati in puščati pri kmetih, saj bolnišnic niti bunkerjev ni bilo. Včasih se me je pollaščal obup zaradi ranjencev in sanitetnega materiala, vendar so mi neutrudni in požrtvovalni borci, ki so z oguljenimi rameni nosili ranjence in se poleg tega še hrabro borili, vlivali pogum in vero v srečen konec. Nikdar ne bom pozabil občutkov, ko sem čestokrat brez moči stal ob ranjenem borcu, mu zrl v proseče in za-

upljive oči, a mu nisem mogel ustrezno pomagati. Vendar sem skušal pomanjkljivosti nadomestiti s kar se da humanim in nežnim odnosom in tako nekaterim olajšati zadnje trenutke življenja.

Naj mi bo dovoljeno, da se ob tej priliki zahvalim vsem borcem, ki so ranjence nosili, in vsem bolničarkam in bolničarjem, ki so mi pri tako veliki in odgovorni nalogi nesebično ter požrtvovalno pomagali. Hvala jim v imenu ranjenih in trpečih!

Zdi se mi, da je pohod XIV. divizije na Štajersko le delček mozaika, ki predstavlja zgodovino herojske borbe slovenskega in jugoslovanskih narodov. Nedvomno je ta mozaik pester in verjetno bi bilo težko objektivno oceniti, kateri je najpomembnejši. Tako tudi menim, da ni lahko pravično oceniti prav pohod XIV. divizije na Štajersko v okviru bojev naših narodov za osvoboditev naše domovine. Mirno lahko trdim, da je divizija svojo nalogo, ki ni bila majhna, dobro in v celoti opravila. Prav gotovo so njeni uspehi in sam legendarni pohod zelo zgledno vplivali na vse naše borce, verjetno pa je tudi, da so ji okoliščine pomagale do tako legendarnega slovesa. Prepričan sem, da so tudi druge slovenske partizanske enote dosegle izredne uspehe, pa zaradi drugačnih okoliščin niso toliko znani kot pri XIV. Menim, da smo opravljali in opravili svojo vojaško, državljansko in politično dolžnost in sem ponosen, da sem bil v sestavu prav XIV. divizije.

Morda si bo kdo mislil, da sem sanjač, če povem, da je name napravila najgloblji vtis izredna morala borcev. Kot zdravnik dokaj dobro poznam, kako hitro človek klone že ob najmanjši bolezni ali nesreči. Koliko je potrebno spodbujati bolnika ali ponesrečenca, da ne izgubi poguma. Pri večini borcev in tudi ranjencev sem opazal neverjetno trdno vero, da bo jutri bolje. S kakšno potrpežljivostjo so prenašali lakoto, mraz, bolečine, boje in celonočne pohode, izgubo tovarišev in tako dalje ... Tako malo je bilo svetlih trenutkov, pa vendar je bila moralna moč tako velika. Prav nikoli in nikjer nisem videl toliko tovarštva in zaupanja v sočloveka, pa tudi pomoči, kot prav med pohodom. Toliko človeških odlik in tako malo slabosti si človek more komaj predstavljati v pravljici o dobrih ljudeh. Vse, kar je klonilo, ni bil več človek, to je bilo samo še bitje v agoniji, v transu, torej subjekt na pragu smrti. Verjetno, da nisem daleč od resnice, če trdim, da je bila v XIV. diviziji elita borcev ne le po vojaških sposobnostih, temveč tudi po človeških kvalitetah. In če je bil na čelu kulturniške skupine tak tovariš, komunist, pesnik in prerok, kot je bil Kajuh, potem je lažje razumeti, zakaj so bile prav v tej enoti taka človeška odlika od komandanta do zadnjega kurirja.

Naj ob koncu posvetim še spomin borcu Šercerjeve brigade Jožetu (žal se ga spominjam samo po imenu), ki je padel nad Rastokani. Ko smo se umikali proti Smrekovcu, ga je zadela krogla v desni komolec. Poklical me je in prosil, naj ga prevežem. Med točo krogel, ki so jih pošiljali Nemci iz zvonika, sem se priplazil zraven njega in mu začel zaustavljati močno krvavitev (imel je prestreljeno arterijo roke). Zaprašilo in zažvižgalo je okoli naju. Jože je bil zadet in je umrl v mojih rokah. Sam sem se hitro spustil v žleb in tam opazil, da imam prestreljene hlače, vendar ranjen nisem bil. Videl sem veliko smrti, vendar je za zdravnika nepozabno boleče doživetje, če ti smrt iztrga iz rok ranjenca, ki mu hočeš pomagati.

Štirinajsta na Štajerskem

Miha Butara

Pri oceni političnega in vojaškega pomena pohoda XIV. divizije na Štajersko moram omeniti predvsem naslednje dejavnike:

Štajerska in Gorenjska sta najbolj izpostavljeni slovenski pokrajini nasproti Nemčiji. Od priključitve Avstrije marca leta 1938 pa sta neposredno mejili s Hitlerjevim Reichom.

Nemški kapital je še pred vojno prevladoval v štajerskem gospodarstvu ne samo v industriji in trgovini, ampak tudi v zemljiški posesti, predvsem v nekaterih predelih (najboljši vinogradi in gozdovi). Zato sta bila odvisna naš delovni človek-proletarec in polproletarec-viničar od nemškega delodajalca.

Svetovna gospodarska kriza v tridesetih letih tega stoletja se je močno pokazala tudi v Jugoslaviji. Veliko nezaposlenih delavcev iz vse Jugoslavije, predvsem pa iz Štajerske, je po prihodu nacistov na oblast našla zaposlitev v Nemčiji, ki se je pripravljala na vojno. Le-ti so poleg domačih Nemcev in nemškutarjev, organiziranih v kulturbundu, dostikrat postali nezavestno propagatorji nacističnega reda.

Nemčurji-kulturbundovci so imeli v bivši Jugoslaviji ne samo proste roke v svoji protijugoslovanski in protislovenski dejavnosti, temveč tudi vsestransko podporo takratnih oblasti na čelu s Stojadinovićem in neposredno pred vojno Cvetkovićem. To je na zborovanju kulturbundovcev izjavil v Mariboru marca 1940. leta dr. Janko Sepp, vodja NSDAP v Jugoslaviji.

Le-ti so z nemško tajno obveščevalno službo (Gestapo in Abwehr) zbirali podatke ne samo o komunistih ter levo usmerjenih prebivalcih Štajerske, temveč tudi o tistih, ki so kot narodnjaki-Slovenci bili ugledni med prebivalstvom. Pri vsem tem so imeli svoje agente v mariborski policiji, saj so jim tu posredovali popoln prepis politične kartoteke.

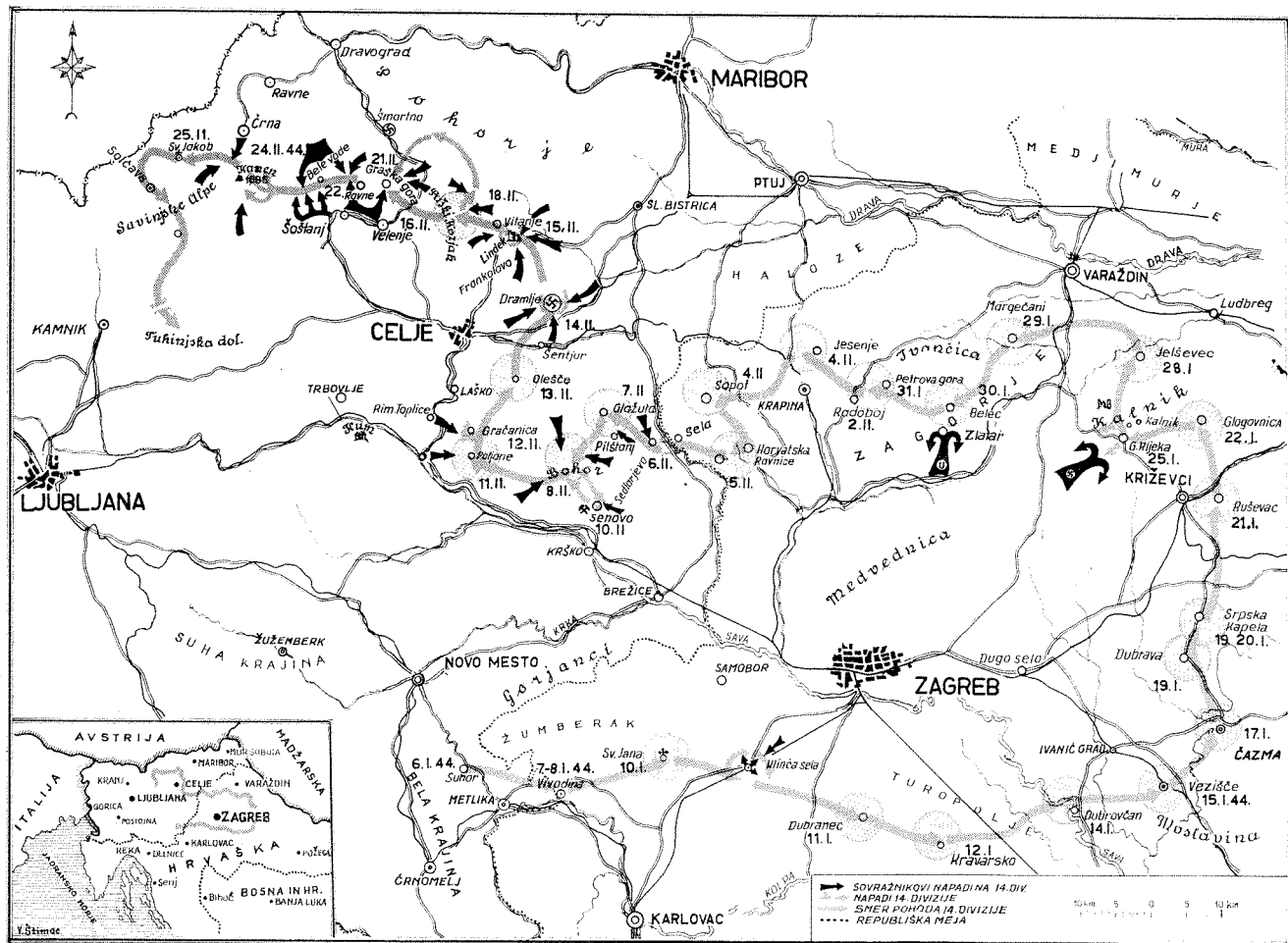
Vsi ti podatki so se stekali v gestapovskem centru v Gradcu, kjer je deloval tudi znani Eichmann in planiral ukrepe proti vsem naprednim Slovencem, vključujoč tudi tiste iz obmejnih predelov pri že prej določeni meji s fašistično Italijo in NDH.

Nacisti so pripravili vse še pred vdorom na jugoslovansko ozemlje, da bi tudi spodnja Štajerska — ali po naše Štajerska — postala nemška. Temeljito so začeli izvajati ta program 26. aprila, po Hitlerjevem prihodu v Maribor, to je dvajset dni po napadu na Jugoslavijo, in po njegovi zahtevi, naj storijo vse, da bo tudi ta del Štajerske nemški. Hkrati so pričeli preganjati slovenski živelj.

Komunisti, njihovi simpatizerji, politično napredno obarvana inteligenca, predvsem iz vrst prosvetarjev, narodnjaki in celo duhovščina, so bili prvi na udaru.

Nacisti so pripravili vse za usodno priključitev Štajerske k Reichu; obnavljali so jo kot njegov sestavni del, kar je edinstveno v odnosu do okupiranega jugoslovanskega ozemlja. Na Štajersko so prenesli tudi zakone tretjega Reicha.

Analogno vsemu temu so poleg že obstoječe agenture iz vrst kulturbundovcev angažirali za vzdrževanje reda v »nemški« Štajerski sorazmerno več policijskih sil in vojaštva kakor v drugih jugoslovanskih pokrajinah. Zato sta se organizacija vstaje in njen razvoj razvijala v teh predelih še v posebno

neugodnih — lahko rečemo najbolj neugodnih razmerah v Jugoslaviji. Naše ljudi so najbolj brutalno preganjali, če so le izkazovali pripadnost slovenskemu narodu. Obstoj protinemške in protiokupacijske organizacije OF ter oboroženih partizanskih enot pa so hoteli na vsak način prikriti pred svojim nemškim narodom.

Z vdorom XIV. divizije — lahko bi bila to tudi katera druga — po enomesečnem pohodu čez hrvaško ozemlje na Štajersko v pomoč narodnoosvobodilnemu gibanju, štajerskim partizanom in štajerskemu ljudstvu (kakor je bilo to formulirano v dnevnem povelju glavnega štaba NOV in POS na končani ofenzivi), pa ni bilo mogoče, ne samo v nekaterih predelih Štajerske, pač pa tudi v nemških pokrajinah prikrivati, da so v mejah Reicha vojaško organizirane in oborožene enote jugoslovanskih partizanov. Nemci niso mogli prikrivati dvajsetdnevni bojov, premikov svojega vojaštva ter prevozov ranjenec v bolnišnice in podobno. Tudi sredstva javnega obveščanja v nemških rokah niso mogla prikrivati teh dogodkov. Radio, Štajerski gospodar, Karavanken Bote so govorili in pisali o banditski diviziji, ki so jo razpršili in uničili.

Sama beseda divizija pa pomeni večjo vojaško formacijo. In ta je vdrla na ozemlje, ki ga je Hitler prišteval k svoji neomajni evropski trdnjavi. To pa je Štajercem nakazalo svetlejšo prihodnost, to jim je vlilo poguma pri opredelitvi za aktivno vključevanje v narodnoosvobodilno gibanje in vstop v partizanske enote, to je zanje pomenila in bila pomoč širše slovenske skupnosti za osvoboditev.

Prihod divizije na Štajersko je odločilno vplival, da se je še več nasilno mobiliziranih štajerskih fantov v nemško vojsko ne glede na posledice vključevalo v NOV. Štajerski fantje, ki bi jih drugače Nemci še naprej mobilizirali v svoje enote, pa so raje, in to iz dneva v dan bolj množično, stopali v partizanske enote, ki so bile na Štajerskem in Koroškem.

Vzporedno s tem pa se je krepila porajajoča se nova ljudska oblast v tem delu Slovenije. Štajerska se je popolnoma enakopravno z drugimi predeli Slovenije vključila v narodnoosvobodilno gibanje in organizirano pripravljena dočakala končno osvoboditev.

V zvezi z vsem tem lahko zaključimo, da je vdor XIV. divizije na Štajersko ne glede na položaj po evropskih bojiščih pospešil razkroj nacizma v tem delu Evrope.

V vojaškem okviru je treba poudariti, da je vdor do tedaj največje zavezniške enote in njeno zadrževanje — kljub velikim izgubam — na ozemlju Reicha pomenil zmago nad Wehrmachtom.

Ta zmaga pa se je še posebej pokazala v tem, da so kmalu po prihodu XIV. divizije na Štajersko vse štajerske in koroške enote močno okrepljene z novimi borci lahko Nemcem vsilile svoj način bojevanja in prevladovala na štajerskem bojnem prizorišču. Nemci so bili prisiljeni v tem delu organizirati in držati do konca vojne nove enote — v njej so bili mladi fantje — imenovala pa se je po svojem poveljniku von Treecku. Občasno pa so morali na to ozemlje pritegniti še druge enote.

V sestavu divizije sem bil od njenega formiranja, pravzaprav že od tedaj, ko se je formirala Tomšičeva brigada.

Pohod — ravno tako pa tudi vtise in spomine — lahko delimo na dve etapi: na pohod po hrvaškem ozemlju ter vdor in boje na Štajerskem.

Pohod čez Hrvaško — čeprav ni bilo lahko hoditi po razmočenih in blatnih, pretežno ravninskih predelih — mi je zaradi prisrčnega sprejema in vse-

stranskega medsebojnega sodelovanja tako s hrvaškimi partizani kot tudi s hrvaškim ljudstvom ostal v najlepšem in nepozabnem spominu. Vse naloge in probleme smo reševali zares tako, kakor jih rešujejo med seboj dobri bratje.

Za uspešno partizansko bojevanje je nujno potrebna brezpogojna predanost stvari, za katero se boriš, zavestna disciplina in pripravljenost, da za tovariša žrtvuješ vse, če je treba tudi življenje, da ga v stiski nikoli ne zapustiš. Nujna je tudi trdna povezava z ljudstvom in njegova podpora, kakor tudi dobro poznavanje ozemlja, na katerem se bojuješ. Poznati je treba tudi nasprotnika in njegov način vojskovanja. Če k temu prištejemo še dobro izurjenost moštva in poveljevanje, potem sta nam zagotovljeni primerna borbenost in uspešno vojskovanje.

Če pa dobi partizanska enota nalogo, da gre v kraje, kjer ima nasprotnik vso oblast nad ljudstvom, kjer ga drži z represalijami v pokornosti in kjer je treba to ljudstvo posebej pridobiti za aktivno sodelovanje z narodnoosvobodilnimi partizanskimi enotami, potem je potrebna še posebej globoka predanost stvari, za katero se boriš — tovarištvo, borbenost in pripravljenost na žrtve ter pravilen, prepričevalen nastop ter odnos do ljudstva, med katerega si prišel prvič. In vse te dejavnike smo našli med borci XIV. divizije. Zato niso mogli niti najmočnejši nasprotnik niti debel sneg, hud mraz niti pomanjkanje tistih terenskih ustanov, ki bi lahko priskočile na pomoč pri oskrbi in negi ranjencev ter preskrbi nasploh, streti borbenega duha in pripravljenosti vztrajati do konca pri borcih XIV. divizije.

Napori, samopremagovanje, medsebojna pomoč in zaupanje so stvari, ki so tako tesno povezovali borce XIV. divizije — udeležence pohoda — ne pa slava, kot tu in tam izjavljajo nekateri, ki niso bili na pohodu.

Pravilen, prepričevalen in human nastop ter človeški odnos do ljudi, s katerimi smo se med pohodom prvikrat srečevali, pa se je že v kratkem bogato obrestoval. Kar pogledjmo, kako so se kmalu po končani ofenzivi okrepile partizanske enote na Štajerskem in Koroškem in kakšne podpore prebivalstva smo bili deležni do konca vojne.

Menim, da je pohod v okviru bojov naših narodov za osvoboditev domovine pomemben iz več vzrokov. Pohod divizije je neposredno prispeval k utrjevanju bratstva in enotnosti med dvema sosednjima jugoslovanskima republikama ter slovenskim, hrvaškim in srbskim narodom, ki prebiva v predelih Žumberka in Kalnika.

Napotitev XIV. divizije na Štajersko pomeni neposredno pomoč širše slovenske skupnosti eni izmed slovenskih pokrajin — Štajerski, kjer je bila okupacija še posebno huda.

Ni neskromna trditev, da je divizija že med pohodom in vdorom na Štajersko ter kasneje vezala del sovražnih sil, ki bi bile v nasprotnem primeru angažirane na drugih jugoslovanskih bojnih prizoriščih. V poletni ofenzivi 1944. leta se je to še posebej pokazalo.

S prihodom na Štajersko je pospešila razvoj narodnoosvobodilnega gibanja, prispevala je k izvedbi mobilizacije, okrepitvi partizanskih enot na Štajerskem, dopolnitvi enot VII. korpusa, onemogočila je nemško mobilizacijo ter prispevala k temu, da je ta obmejna pokrajina organizirano, s predstavniki ljudske oblasti, dočakala osvoboditev. To je bilo posebno pomembno v povojnih letih v borbi s silami kontrarevolucije doma in v tujini.

Ob koncu vojne so močno okrepljene štajerske enote — pretežno vključene v XIV. divizijo — skupaj z enotami 3. armade in drugimi z zajetjem von Lehra in njegovega štaba ter z zasedbo mostov na Dravi od Velikovca do Bo-

rovelj na Koroškem odločilno vplivale pri zajetju pretežnega dela von Lehrove balkanske grupacije s kvislingi vred.

Kaj se mi je s pohoda osebno najbolj vtisnilo v spomin? Poleg že omenjenega toplega in bratskega sprejema na pohodu prek Hrvaške bi omenil še nekaj. Pripravljeni smo bili na odločno reakcijo Nemcev, ko se bo divizija pojavila na Štajerskem. Zato nas boji s sovražnikom niso presenetili. Večjo težavo je pomenil sneg, mraz in oskrba, predvsem oskrba ranjencev.

Spominjam se, da smo se 10. februarja pomikali od Glažute in Ravnega Loga proti Plešivcu po jugovzhodnih obronkih Bohorja. Od tam se razteza pogled proti Cerkljam, mojemu domačemu kraju, od koder so izselili ljudi. Takrat so nas napadla nemška letala z letališča v Cerkljah. Ob meni je bilo ranjeno sedemnajstletno dekle — Lidija Čerin. Doma je bila iz Bosne, v partizane pa je prišla iz taborišča na Rabu. Ni hotela oditi v bolnišnico Kozjanskega odreda. Tako ranjena je vzdržala z nami do konca pohoda.

Dva dni pozneje smo se pomikali čez Gračnico. Prizadelo me je, ko sem zvedel, da je padel komandant prvega bataljona Šercerjeve brigade narodni heroj Ilija Badovinac, kot tudi to, da so nemške enote, ki so nam hotele preprečiti prehod prek Gračnice, po cesti pred seboj nagnale slovenske otroke, ki bi jih naj varovali kot živi zid. Ravno tako sem zvedel tega dne, da je bil smrtno ranjen komisar bataljona Martin Šrpčič, ko je reševal ranjenca. V vasi Lažišče mi je dr. Beniger dejal, da mu ni pomoči. Bila sva stara znanca, sovaščana, in tik preden smo nadaljevali pohod, sem bil priča njegove smrti.

Šercerjeva brigada je dobila ukaz, da se v noči od 17. na 18. februar prebije na Pohorje. Tisto noč je bilo tako mrzlo, da nam orožje ni delalo. Proboj nam je uspel šele proti jutru, zato sem poslal kurirja na paško-kozjansko stran, da bi jedro divizije pohitelo s prehodom. Kurirja pa ni bilo nazaj. Takrat so začeli prodirati Nemci. Zato so se naši umaknili na Basališče. Vse nas je zajel občutek razdvojenosti — mi na eni, naši soborci pa na drugi strani. Tega dne smo se nastanili nad Kuzmanom na Paki. Sklenili smo, da bomo zvečer napadli Nemce ob cesti in s streljanjem opozorili tiste, ki so bili na Paškem Kozjaku, kje smo. Vendar nas je napadla v hrbet 6. četa 14. SS policijskega polka. Bili smo izdani. Po umiku smo ugotovili, da je padlo pet borcev iz Šercerjeve in pet iz Tomšičeve brigade. Padel je tudi Albin Volovšek, doma iz Buč, moj stari znanec še od tedaj, ko se je formirala Tomšičeva brigada. Tisto noč nismo dobili odgovora s paško-kozjanske strani, čeprav smo obstreljevali nemške zasede ob cesti. Naše enote so bile namreč južno od terena Kozjak—Basališče in nas seveda niso mogle slišati.

V predelu Plešivca ter Graške gore smo našli več ranjencev, ki so bili v oskrbi kmetov, ker jih je tam pustila divizija. Pri Andričevih na Graški gori je bil ranjen komandir čete iz Šercerjeve brigade tovariš Ježek. Gospodinji, Andričevi mami, sem povedal, da je to star, zaslužen borec. Naročil sem, da ga morajo skrbno negovati in varovati, ter ji zabičal, da bodo odgovarjali, če se mu kaj zgodi. Andričeva mama pa mi je užaljeno odgovorila, kaj si vendar mislim o njih, saj so zavedni Slovenci. Za Ježka pa bodo že poskrbeli, da ne bo prišel Nemcem v roke. Pozneje sta se ravno pri tej hiši večkrat zadrževala štab Tomšičeve ali Šercerjeve brigade.

Še en spomin: Po reorganizaciji na Graški gori 23. marca so nam ukazali, naj gremo na Paški Kozjak in ugotovimo, kako je z ranjenci, ki smo jih pustili med pohodom na tem področju. Vse nas je težko prizadelo, ko smo zvedeli, da so jih Nemci večino odkrili in zverinsko pobili s puškinimi kopiti.

Bili smo ena sama nerazdružljiva celota

Ladislav Kiauta

Še in še bodo pisali o znamenitem bojnem pohodu štirinajste divizije na Štajersko, saj je ostal v spominu preživelih borcev tudi po petindvajsetih letih živ, kakor ostaja nepozaben in časten spomin na vse tiste, ki so pri tem pogumnem dejanju žrtvovali svoje življenje za veliko stvar.

Da je poslal glavni štab NOV in PO Slovenije v začetku januarja 1944 na Štajersko večjo bojno enoto kar v divizijskem sestavu, so to brez dvoma narekovali stvarni, objektivno pogojeni vojaški in politični razlogi. Najprej okrepitev enot IV. (štajerske) operativne cone, ki so bile spričo vse večjih operativnih potreb in vedno bolj zahtevnih vojnih ciljev ter v primerjavi z okupatorjevo oboroženo silo (SS-oddelkov in policije, orožništva in vermanšafta) odločno prešibke. Nič manj važna ni bila okrepitev narodnoosvobodilnega gibanja tudi po idejnopolitični plati, da bi prav na vsem slovenskem etničnem ozemlju, tudi severno od Save, vštevši celotno slovensko Koroško, Štajersko in Prekmurje, osvobodilna in revolucionarna misel zdramila in združila prebivalstvo za velike preizkušnje in napore v končnem boju za osvoboditev. Razvoj protifašistične vojne na velikih frontah je bil ugoden in se ni zdelo prav nič pretirano pričakovanje, da bo 1944. leta nemška moč zlomljena. Rdeča armada je v silovitih ofenzivah potiskala nemške zavojevalce v smereh, odkoder so prišli. Na bojišču v Italiji so bile perspektive za nadaljnji zavezniški prodor proti severu dobre. Okupirane dežele evropskega zahoda so pričakovale izkrcanje zavezniških armad in odprtje nove protinacistične fronte.

Upanje, da okupator zaradi pritiska armad vseh treh velikih zaveznikov ne bo mogel z večjimi silami nastopiti proti štirinajsti, je bilo docela realno. Uspeli prodor divizije na Štajersko pa je dajal široke možnosti za množično mobilizacijo novih borcev ne samo za povečanje tamkajšnjih partizanskih sil, temveč za številčno okrepitev enot NOV tudi v drugih slovenskih pokrajinah, kjer so bile možnosti za mobilizacijo ponekod že močno izčrpane.

S porastom štajerskih enot NOV so bile v širšem okviru dane vse možnosti za še bolj temeljito onesposabljanje prometnih poti in zvez vzdolž in počez štajerskega ozemlja in po katerih so Nemci prevažali svoje čete med vzhodnim in italijanskim bojiščem ter še posebej, na jugoslovansko fronto, da ne govorimo o razbijanju okupatorjevih utrjenih gnezd na tem, zanj toliko občutljivem prehodnem prostoru.

Zgodovina osvobodilnega boja bo ohranila pohod štirinajste kot izredno drzno, tvegano dejanje. Ne samó v boju jugoslovanskih narodov, tudi kje druge se najbrž ni zgodilo v drugi svetovni vojni, da bi bila zunaj strnjениh front še kaka druga takšna, sorazmerno močna vojaško dobro organizirana in izvrstno oborožena partizanska enota tako nenadoma vdrla na ozemlje nemškega rajha. Kajti vedeti moramo, da Nemci Štajerske uradno niso razglasili za svoje ozemlje, so ga pa dejansko za nemškega šteli in temu primerno krvavo in kruto gospodarili nad domačim prebivalstvom. Tako je bila Sotla tako rekoč meja hitlerjevske države.

Ko se v mislih preseliš petindvajset let nazaj, v 6. januar 1944. leta, v osvobodjeno Belo krajino, znova doživljaš nepozabne trenutke, ko se je štirinajsta na cesti od Jugorja do Suhorja uvrstila v dolgo, strumno pohodno kolono, ki je še pred večerom izginila med grički in vinogradi na hrvatsko stran

tja proti Vivodini. Belokranjci so tega dne imeli kaj videti. Lepo urejene vrste skrbno opravljenih borcev z očiščenim, bleščečim, lahkim in težkim pehotnim orožjem v doslej še nevidni množini. Zares impozantna slika vojaške organiziranosti in moči, četudi je, da citiram iz knjige generala Lada Ambrožiča o pohodu, dejansko štela divizija po odhodu iz Vivodine 1112 pripadnikov, okoli 126 tovornih živali in 6 jahalnih konj. Bila je borbeno, ali kakor bi lahko tudi rekli, kadrovsko jedro, krog katerega naj bi se zbralo na Štajerskem primerno dodatno število mobilizirancev. Borci so korakali vedro in bili polni borbenega razpoloženja. Na čelu kolone je vihrala zastava, za njo je kulturniška skupina prepevala partizanske koračnice, med njimi pesem štirinajste, ki so jo za njunima ustvariteljema Kajuhom in Maroltom-Špikom, povzele vse tri brigade.

Bili so to preizkušeni borci Šercerjeve in Tomšičeve brigade ter najmlajše divizijske brigadne enote — Bračičeve brigade. Jesensko nemško ofenzivo 1943 sta prvi dve brigadi štirinajste prestali s sorazmerno majhnimi izgubami, zato je bil pri njiju izbor udeležencev za pohod lahak. Konec avgusta 1943 so Pavšiča-Bora in mene poslali z baze glavnega štaba na Rogu v divizije organizirat propagandno delo: Bor je šel v petnajsto, jaz v štirinajsto divizijo. Še pred nemško ofenzivo je imela naša divizija močno in kvalitetno kulturniško skupino, ki je s svojim bogatim pevskim, recitacijskim in igralskim programom uspešno nastopala pred borci in pred prebivalstvom Notranjske. Zato je treba še posebej poudariti, kako je skupina poleg brigadnih pevskih zborov in kulturnikov s svojimi prireditvami na poti prek Hrvatske pomagala vzpostavljati v domačini zares pristrčne stike, saj so se, kakor na primer v Čazmi, razvile v velikanske manifestacije bratstva in borbene enotnosti.

Pohod je terjal neznanske telesne napore. Mesec dni se je vijugala kilometrska kolona štirinajste, večinoma v celonočnih, manjkrat v dnevnih marših. Bilo je tudi nekaj spopadov s sovražnikom, ki ni imel jasne predstave niti o moči niti o cilju njenega pohoda. Tegobe nam je lajšalo hrvatsko ljudstvo s svojim pristrčnim gostoljubjem ter hrvatski partizani in aktivisti s svojo vsestransko pomočjo.

Oboroženost divizije je vsepovsod bila deležna pozornosti in občudovanja. Toda bili smo oboroženi še z enim, nič manj dragocenim orožjem: z globokim, humanim tovarištvom, ki nas je povezovalo v eno samo, nerazdružljivo celoto! To je ostalo ves čas pohoda, posebej pa se je še okrepilo, ko je divizija prestopila Sotlo in se na domači zemlji dneve in dneve v debelem snegu in mrazu tolkla z nemško premočjo. Imamo veliko primerov in zgledov te čudovite medsebojne povezanosti in požrtvovalnosti, kakršno je mogla ustvariti le bojna zveza za uresničitev velike ideje in najbolj plemenitega cilja. Zato so borci štirinajste v brezupnih situacijah vedno znova jurišali in se prebijali iz sovražnikovih obkoljevalnih obročev, si pomagali drug drugemu, nekajkrat reševali za ceno lastnih življenj ranjene tovariše iz ognja, skratka, bili so združeni v boju, bili so združeni tudi v smrti. Nemci so divizijo začasno razdvojili, nekatere njene enote zdesetkali, toda razbiti in uničiti je niso mogli. Spet se spominjam tiste izredno trdne vezi, ki je z ljubeznijo in zaupanjem družila borce in poveljnike med seboj v eno samo borbeno družino, pred katero je moral okupator po tolikih krvavih bitkah in napadih končno odstopiti. Štirinajsta je svojo nalogo vestno opravljala.

Prvi ranjenci in bolniki iz štirinajste smo že po prvih dneh nemške ofenzive na Štajerskem okusili dragoceno vrednoto bojnega tovarištva — na Bohorju. Nobeno pero ne bi zmoglo dovolj nazorno popisati, s kakšno skrbjo

in trdom so nas tovariši iz divizije ter borci domače kozjanske partizanske čete spravljali po strmi grapi navzgor do skritega bunkerja, ki ga danes imenujemo prvo bolnišnico za borce štirinajste na Štajerskem. Saj ni bilo nobene poti, same skale na dnu grape in ponekod skoraj navpičen breg, prek katerega so roke naših tovarišev z neznansko muko in z nič manjšo voljo vlekli nosila z ranjenci, in to v snegu, v temi, v bližini sovražnikove zasede. Da jih Nemci, ki so že vrgli tam zgoraj neke svetilno raketo, ne bi v grapi zapazili, so morali v breg. Toda kakšen breg! To je bila strmina komaj za divje koze in ne za ljudi. In vendar so nosači zgrabili za nosila in lezli navzgor po kolenih. Zadnja dva sta nosila previdno dvignila, da ranjenec ne bi zdrknil z njih, prva dva pa sta vlekla z eno roko za drogove, z drugo pa kopala po snegu navkreber, oprijemaje se debel dreves. Potlej so spet šli pošev, teptali za vsak korak sneg, da bi našli opore, zdrsnili katerikrat po debelo zasneženi strmini, toda nosil niso izpustili. Bil je to nadčloveški napor mišic, neznansko, uporno natezanje teles, da je nosačem pot curkoma lil z obrazov, da so jim žile nevarno nabrekli, oči izbuljile, dih pohajal. In ko so padali s pridvignjenimi nosili, so se takoj spet pognali kvišku, grabili po golih vejah, da bi našli ravnotežje ter zagrizeno, neodjenljivo prodirali dalje. Takšen nam je ostal v neizbrisnem spominu ta strahotni in junaški boj za rešitev ranjencev tistim redkim, ki smo še kolikor toliko pri močeh rajši zlezli z nosil in se po vseh štirih kotalili za tem nenavadnim, presunljivim sprevedom.

Pred letom so vrli družbeni delavci ter nekdanji aktivisti in partizani iz Brestanice, s Senovega in iz Ložic naš nekdanji bunker obnovili. Ljudje s Kozjanskega so hodili obiskovat ta kraj še pred svečano proslavo obnovitve. Prišli smo tudi preživeli prebivalci bunkerja. Potlej smo slišali, kako je domačka razlagala še nedoraslemu sinu, kaj se je takrat to godilo. »Vidiš,« je rekla, »tu so se zdravili tisti iz štirinajste divizije. Takrat so prišli fantje iz Dolenjskega, Notranjskega, iz Ljubljane sem k nam pomagat našim partizanom, da so nas potem osvobodili...« Preproste besede, zavoljo katerih postane človeku tudi po tolikih letih nekam nerodno, toda obenem lepo in toplo pri srcu. Tisti, ki smo jih slišali, smo tako občutili.

Bojišče se je razširilo

Gorazd Škoporec-Borut

Štajerska je bila za nacističnega sovražnika zelo občutljiv živec. Bila je neposredno zaledje za boje na sosednjem Madžarskem, prek nje pa peljejo tudi pomembne komunikacije proti Balkanu ter Italiji. Zaradi tega in tudi zaradi izrednega nacističnega terorja — mobilizacija za orožje sposobnih moških, množičnega izseljevanja, množičnega streljanja talcev, so bili na Štajerskem še posebno neugodne okoliščine za najširši ljudski upor proti okupatorju.

Da bi pospešili partizansko aktivnost, zanetili splošno ljudsko vstajo in pretrgali sovražnikove prometne zveze z Balkanom in proti Italiji, je politično in vojaško vodstvo NOV in POJ sklenilo za vselej zbrisati Hitlerjeve besede: »Napravite mi Štajersko nemško!«

To pomembno nalogo je dobila XIV. divizija, ki je krenila s skoraj 1200 borci na pohod 6. januarja 1944 s Suhorja pri Metliki čez Vivodino, Pokuplje, Turopolje, Moslavino, Kalnik in Hrvaško Zagorje ter čez Sotlo pri Sedlarjevem na Štajersko.

Pohod prek Hrvaške je bil pohod bratstva in enotnosti. Mesec dni trajajoči pohod med borbenim hrvaškim ljudstvom se je spremenil v nenehne manifestacije bratstva in enotnosti med hrvaškim in slovenskim ljudstvom. Kjerkoli in kadarkoli so prišle slovenske brigade v hrvaško vas, so bile polne košare jestvin in pijač, živ dokaz bratske ljubezni in medsebojne pomoči jugoslovanskih narodov. Hrvaške žene in dekleta so na čast slovenskim borcem krasile okna s cvetjem. Vse to je naše borce navdajalo z novimi močmi, saj je bil pohod čez Hrvaško naporen. Vendar je bila vojaška zapoved pospešenega pohoda močnejša od gostoljubnih ljudi. Hiteli smo dalje.

Moram reči, da je bila to zelo odločilna akcija. S prihodom XIV. divizije na Štajersko so lahko zaživele terenske organizacije, lahko so se razširile in poglobile svoj vpliv med tamkajšnjim prebivalstvom. Tudi vojaški pomen pohoda je nesporno velik, saj je divizija prodrla na ozemlje, ki ga je Hitler priključil tretjemu Raichu. Mnogi smo osebno menili, da bi laže premagovali težave pohoda, če bi bili krenili mesec dni prej, ko še ni bilo debelega snega — našega največjega sovražnika.

Prvi stik s štajerskimi partizani smo dobili, ko smo prišli na Kozjansko. Tam so imeli tudi bolnišnico. Seveda smo imeli obveščevalci na tem pohodu še posebne in precej težavne naloge. Divizija se je gibala po terenu, ki ga nismo poznali. Ko smo npr. prišli v vasi nad Solčavo, smo se zanimali za obveščevalce ali partizane. Takrat smo srečali kurirja. Zaradi ofenzive so se terenci skrivali po bunkerjih. Tako smo bili več ali manj prepuščeni samim sebi. Le počasi so nam prebivalci začeli verjeti, da smo partizani in je prišla k njim večja partizanska enota. Moram reči, da smo v začetku dostikrat nalezli na nezaupanje. Nekateri so nas imeli za raztrgance. Zaradi nacističnega terorja je bila povsod stroga konspiracija, česar mi, ki smo prišli z Dolenjskega, nismo bili vajeni. Toda ta odnos prebivalcev smo kmalu razumeli. V vsaki vasi so namreč imeli Nemci svojega zaupnika. Zaradi tega smo obveščevalci iskali te ljudi, in če smo jih odkrili, smo jih odstranili. S tem se je takoj izboljšal položaj, saj so ljudje vedeli, da se bodo tako zmanjšale izdaje Nemcem.

Po reorganizaciji divizije marca 1944 se je položaj občutno izboljšal. Začela se je tudi mobilizacija, v naše enote pa so začeli prihajati tudi fantje, ki so bili nasilno mobilizirani v Wehrmacht. Moram reči, da smo se potem na Štajerskem počutili kot doma, v nekaterih pogledih celo bolj domače in bolj sproščeno kot prej na Dolenjskem ali Notranjskem.

V sestavu divizije sem bil takoj od njenega formiranja. Iz Tomšičeve brigade so me predstavili v Šerčerjevo brigado, kjer sem bil potem šef obveščevalnega centra brigade.

Pohod skozi Hrvaško, pohod na Štajerskem ter boji so terjali od nas vseh izredne človeške napore, borbenost in tovarištvo. Glede prvega dela pohoda naj povem, da si sploh nismo mogli misliti, kako dobro organizirana je bila obveščevalna služba na Hrvaškem. Vedno, kadar smo iskali podatke o tem ali onem, smo jih dobili. Pohod skozi Hrvaško, ko je blato dostikrat segalo do kolen in je mrzaz grizel do kosti, nas je vedno znova ogreval in nam dajal novega poguma, prisrčen sprejem preprostih hrvaških ljudi. V tem delu

Nekateri do kraja onemogli in premraženi borci sploh niso več čutili mraza, omahovali so v sneg in bili so med njimi, ki jih ni bilo več mogoče dvigniti — zmrznili so ...
(Jože Petek)

pohoda smo se tudi nekajkrat spopadli s sovražnikom, vendar je le-ta vedno popustil, ko je zvedel, da ima opravka s slovenskimi partizani.

Šele v Vivodini, kjer je dobil štab divizije od glavnega štaba natančna navodila, in smo zvedeli, da gremo na Štajersko, smo dobili tudi obveščevalci določene naloge. Predvsem smo morali pravočasno ugotavljati, kje je sovražnik na Hrvaškem in kasneje na Štajerskem (na Hrvaškem so bili ustaši, nemški vojaki in Čerkezi, ki so jih Nemci v svojih formacijah uporabljali pri roparskih in morilskih napadih). Ko smo prišli na Štajersko, smo se vsi spraševali, kaj bo pa zdaj. V obveščevalnem pogledu smo bili dostikrat prepuščeni samim sebi. Že ob napadu na rudnik Senovo so skladno sodelovali štajerski obveščevalci in obveščevalci naše divizije. Obveščevalci smo odhajali v patrulje pred glavnino in tipali, kje ima sovražnik položaje, kje je postavil za-

sede, da bi se jim lahko glavčina čimbolj spretno izognila. Bilo je to izredno naporno delo, še posebej če pomislimo na neugodne vremenske razmere, in terjalo je marsikatero življenje požrtvovalnega in stvari predanega borca — obveščevalca.

S tem ko je XIV. divizija prodrla na Štajersko in Koroško, torej na ozemlje, ki si ga je Hitler nasilno prilastil — je zajela skupaj s IV. operativno zono v splošno vseljudsko vstajo ta del Hitlerjeve trdnjave. Bojišče se je razširilo na vse kraje v Sloveniji in Jugoslaviji. Divizija je povezala vse terenske in vojaške niti v bolj celotno in bolj organizirano enoto, to pa je omogočilo učinkovitejši vojaški in politični nastop proti nemškemu okupatorju. Pred prihodom divizije so v tem delu Slovenije bile partizanske enote, vendar se je njihovo delovanje bolj ali manj naslanjalo na taktiko: napad — umik. Leta 1944 pa so na Štajerskem že bila prva osvobojena ozemlja (na primer Gornja Savinjska dolina), ki so se obdržala vse dotlej, dokler Nemci niso organizirali večje ofenzive. Vendar so bile takrat partizanske enote že tako močne, da so marsikje sovražnika lahko zadržale. Samo en primer: Nemci nikoli niso mogli prodreti prek Črničva.

Z vsejugoslovanskega stališča gledano je bilo izredno pomembno, da je večja vojaška enota prodrla na Štajersko in Koroško, saj se je lahko le večja partizanska enota obdržala na ozemlju, tako pomembnem za Nemce. Okoli nje so zaživele lahko tudi že prej ustanovljene, vendar sedaj okrepljene partizanske enote. Zaživelo je lahko tudi delo na terenu. Obveščevalna služba se je lahko razmahnila in razširila. Zaupanje ljudi v partizansko gibanje je iz dneva v dan naraščalo.

Na pohodu je bilo veliko doživetij, zato so tudi spomini bogati. Spominjam se, da nam je obveščevalcem štab divizije določil nalogo, da pred divizijo prekoračimo progo in gremo v smer Zgornje Rače, ki leži ob Savi. Urediti smo morali kolikor toliko varen prehod divizije čez progo in organizirati prevoz prek zelo široke Save, kjerkoli je mogoče. Na pot smo odšli: dva brigadna obveščevalca in divizijski. Ponoči smo prekoračili progo in hodili po močvirnatem, že nekoliko zaledenem predelu ravnega Turopoljskega gozda. Orientirali smo se po zvezdah, svetila pa je tudi luna, tako da smo lahko videli obrise dreves, ki so bila posejana v ravnih črtah. Tenek led se nam je kar naprej lomil pod nogami, tako da smo se pogrezali skoraj do kolen v blato. Sami, brez vodnikov in le z zemljevidom smo v temi ugibali pravo smer. Nobeden ni poznal teh krajev. Proti jutro smo prišli do konca ravnega gozda. Mokri in premrazeni smo gledali obrise neke vasi — bila je Zgornja Rača. V prvi hiši smo kmalu prepričali domačine, da smo slovenski partizani, in poklicali so vaščane — terence. Obljubili so nam, da nam bodo pomagali, saj so prav oni imeli skrite tri čolne na dnu Save. Oddahnili smo se, ko smo videli, da smo prišli med dobre ljudi. Eden od nas pa se je moral vrniti v štab divizije, da bi jo lahko potem vodil. Toda kdo bo to nalogo moral izvesti? Dogovorili smo se, da bo pot moral prehoditi tisti, ki ga bo določil žreb. Vlekli smo slamice in najkrajš je potegnil Tone Mavrič iz Tomšičeve; takoj je krenil na pot s svojim kurirjem. Divizija je ponoči prispela do Save. Borci so bili lačni in utrujeni, toda vaščani so jih presenetili s polnimi koši kruha, sira in slanine. Treba je bilo pohiteti. Drugega dne zjutraj pa je bila divizija že na drugem bregu Save.

Štajerska pomlad 1944

Marta Pavlinova-Brina

Velika nemška ofenziva proti XIV. diviziji se je poglobila. Ločena od vseh ostalih partizanskih enot je operirala divizija na Štajerskem kot prva večja slovenska sila, poslana na to ozemlje. Vsi napori Nemcev, da bi jo uničili, so se izjalovili. Vzdržala je, čeprav so bile izgube težke.

V dveh zaporednih dneh smo izgubili tovariše iz kulturniške skupine: Belača, Špika in Kajuha. Tudi Janez Lavrič, katerega vesela harmonika je spremljala naše brigade, je nekje ostal. Zadnjega februarja sva se še medve z Vero poslovili od štirinajste. Zadnji, Krn, je prešel v Tomšičevo, tudi on z zmrznjenimi nogami. Naju sta iz Šmihela pripeljala dva kurirja v svoje skrivališče. Kočica je stala v samotni grapi nad Radegundo v taki strmini, da sem se skoraj pridrsala do nje. Za kurirska skrivališča ni smel vedeti razen njih samih nihče. Med potjo sem si predstavljala kmečki dom, ki me bo sprejel pod toplo streho. »Vidiš, tam je že stražarsko mesto,« je rekel vodnik Božo. »Sedaj bomo precej doma!« Noge me niso mogle več nositi in res samo upanje, da se bom tam odpočila in da ne bo treba nikamor več na marš, v sneg, mi je dalo še moči za to zadnjo pot. Med drevjem v strmini nisem videla nič, a po nekaj korakih sem stala pri vratih: v poševnem bregu nekaj brun in desak, špranje, zamašene z mahom, a znotraj domek, majhen štedilnik, iz lonca se je kadilo, na deski, ki naj bi bila miza, kruh. Ležišča na zemlji, pokrita z smrekovimi vejicami. Vse tako majhno in stisnjeno.

Dva meseca in pol sem preležala, ne da bi si mogla sama kaj pomagati. Dnevi in noči brez vsakršnega spanja — šest tednov. Neprestana bolečina.

Prvi dnevi marca. Še vedno hodim v polsnu po snegu, v koloni. Zaostajam. Obležim. Kličem Vero, da bi šli naprej, da je že odšla kolona. Veri se godi enako. Ko se že dobro zdramim, morem komaj verjeti, da nama res ni treba nikamor v sneg in da leživa tu, odtrgani od vojske, med kurirji.

Bolečine so vedno hujše. Ne morem več stopiti na noge. Prsti so ena sama gnojna rana. Brez obvez smo in zdravil. Noga je taka, da je ne more gledati nihče, morajo se obračati proč. Le Vera vzdržuje, streže z brezmejno požrtvovalnostjo. Noči so brez konca. Kurirji, ki ta večer niso šli na pot, legajo že z mrakom. Tovarišija v temi: gozdne miške in uši. Mraz. Vsako noč čakam s hrepenenjem jutranje svetlobe. Kdaj se bo prebudil prvi? Naj bodo bolečine še hujše, da bi bil le dan!

Kurirji. Šest Štajercev, en Korošec — kako so vedno dobre volje. Zvezni člen v verigi so, na eno stran čez Savinjo, na drugo proti Koroški. Postaje so približno štiri ure vsaksebi. Na Savinji so zasede. V temi odhajajo kurirji, še v temi morajo priti nazaj. Ob vsakem prihodu bojazen. So koraki njihovi ali morda nemške patrulje? Včasih so prinesli težke nahrbtnike nazaj. Včasih čakali ure, ni bilo zveze. Naslednjo noč isto pot z istim tovorom. Utrujeni so se vračali v svoje skrivališče, a doma so imeli še nas, ranjence. Poslušali so stokanje, namesto da bi vsaj tu v miru spali. Njihovo delo je bilo polno tihega, skritega junaštva. Mimo cest, postojank, voda in zased so vzdrževali svoje trdne zveze.

Vsa sem v skrbeh, kadar jih ni ob času, ko bi morali biti že doma.

Domačini so in imena so si izbrali po ledenih svetnikih: Pankrac, Bonifac in tudi Servac je bil, pa je že odšel. Pri štedilniku pa je bila Zofka. Najmlajša, Pavle in Tinčc, sta skojevca in vedno se smejeta. Polno veselih skriv-

nosti imata, da zvečer pokrivata svoj smeh z odejo čez glavo. Stari kmet Lipej ima svoj dom dvajset minut od kočice. Nemci so ga hoteli pridobiti za svojega zaupnika, pa se je uprl. »Raje sem šel v gošo.« Pripeljal je s seboj obe dekleti. Hčerko Zofko in Majdo, ki je na njegovi kmetiji služila. Nemci so mu odpeljali dvanajst glav živine, v hiši je ostalo še nekaj krompirja in zelja. To hodijo naši ponoči iskat.

V stisnjenem prostoru potekajo dnevi in eno skupno vero imajo tovariši isto, kot je bila v brigadah: da bodo pregnali Nemce; vsaka druga beseda je prezirljiva beseda »švabi«. Napeto čakanje je v nas, brez časopisov smo. Paketi literature ostajajo zvezani in gredo dalje, le včasih, ko nekaj dni ni bilo moč prebiti zased, so iz svežnja izvlekli Poročevalca. »Svoboda bo že in mi tu gori ne bomo niti vedeli. Zaspali jo bomo,« so se šalili.

Po strminah je še dosti snega, do kočice hodijo po jarku, po katerem teče voda. Do nas ni lahko. Odcep od steze na vrhu strmine vsakokrat posebej skrbno zabrišejo, kajti pot po pobočju porablja tudi nemške patrulje. Vsak šum, ropot je nevarnost, žarek luči, dim, ki se vidi v dolino, bi nas lahko izdal.

Lenart je prišel s prestreljenim nahrbtnikom. Doli v jarku je bila zaseda. Streljali so za njim. Nič ne govori.

Rdečelasa Majda je prala ves dan v jarku. Vrnila se je z rdečimi, premraženimi rokami. Včasih prav nič ne razumem, ko mi kaj pripoveduje. Narečje govori in nekam naglo pogrkuje besede vase. Zofka je gospodinja, vendar ima prvo besedo pri kuhi komandir Božo. Reže kruh in s skrajno pravičnostjo deli obroke. Živi, prebrisani Bonifac, Savinjecan, pripoveduje zgodbe iz življenja flosarjev. Črno nemško gasilsko uniformo nosi — kje jo je neki dobil?

Kadar ni na straži, presedi 67-letni Lipej ves čas ob štedilniku in pripoveduje šegave lovske dogodivščine in stare pravljice. Streha ne drži dežja. Kar imamo loncev, jih predstavljamo in vedno jih je premalo. Tihi Pankrac nosi še klobuk z gamsovim čopom, tako je na Štajerskem, na drugem ozemlju smo imeli že vsi titovke. Kadar je šla Majda v vas, sem ji morala posoditi svojo; čeprav je bila noč, je bil to njen ponos. Ob slovesu jo je dobila za spomin.

V dolini so zbirala dekleta za nas zdravila. Morda so jih dobila celo iz celjske lekarne. Nikdar nismo izrekli želje in vendar so iz vasi prinašali kurirji zdaj novice, zdaj prav za nas posebej spečen hlebec, zdaj kekse, zdaj tople copate. Kurirji niso živeli ločeno od ljudstva, bili so le najboljši sinovi tega ljudstva. Doli v vasi je bil dom z zelenimi oknicami. Če se je podstrešno okno odprlo, je bil to znak za nevarnost, Nemci so blizu.

Lenart se je zvrnil s čevljskega stolca na mojo bolno nogo. Od bolečin so mi pritekale solze. Prebledel je, a rekel ni nič. Drugi dan se je sklonil nad ležišče in me tiho vprašal: »Te je včeraj hudo bolelo?« Tako je bil dober in tako mu je bilo hudo. Nasmejala sem se mu. Če mi bi še enkrat padel na nogo, bi se kar še smehljala.

Vsi čutimo, da prihaja pomlad. Stari Lipej je onemel. Ves dan leži pokrit z odejo čez glavo. Vem, kaj mu je, pa ga ne upam motiti v njegovi otožnosti. Tovariši pripovedujejo, da cveto v dolini češnje in da se vidi z našega stražarskega mesta, kako so kmetje pričeli delati na polju. Lipej pa ne more napreči konj, da bi izoral njivo. Zato je zbolel.

Skozi odprta vratca naše kočice sem začutila pomlad. Maja je še snežilo in smo bili kar žalostni, sedaj pa sem zagledala prvo nežno zelenje. Zakaj še ne morem hoditi, da bi šla spet v brigado med tovariše?

Z Vero sva sklenili, da bom o veliki noči zdrava in da bova šle. Vsak dan sva se veselili, ko sva prevažovali nogi in ugotavljali, da postajajo vedno lepše.

No, pa o veliki noči še nisem znala hoditi. Na veliko soboto popoldne se je odpravila Vera na velikonočni izprehod okoli kočice in mi prinesla celo naročje mahu, telohov, brinja in smrečja. Poleg ležišča sem si napravila vrt. Ves prostor je bil poln pomladi, poln vere in dobre volje.

Čeprav so se morali naši kurirji preseliti na drugo mesto — k nam je prišlo še nekaj bolnikov — niso pozabili na nas. Kadar jih je vodila pot v bližino našega doma, so nas obiskali. Nikoli niso prišli brez cvetja. Lipej se je nekoč oglasil s prvim vresjem za klobukom. Brez vsake besede je raztresel šop telohov po mizi. Začudila sem se zgodnjemu vresju in razveselila teloha. »Saj jih lahko imaš,« se je zasmeljal in vrigel cvetlice na ležišče. Pa sem vedela, da jih je nabral prav zame.

S stražarskega mesta se je videlo v dolino. Na desni Savinja in bela cesta, ki je prihajala iz Celja, izza parobka se je kazalo nekaj mozirskih hiš in cerkev, prav pod hribom na dnu našega jarka pa vasica Trnovec in Žekovec; na levi, že v hribu prav blizu nas cerkvice sv. Radegunde. Na nasprotni strani pa se je v jasnem dnevu svetila rdeča streha cerkve na gori Oljki.

Na eno nogo sem že lahko stopila. Sonce je začenjalo prijetno greti in odločili smo, da me ponesejo na prosto. Vera mi je že pripravila na stražarskem mestu ob skalah sedež in me čakala. Sonce, dolina pod menoj in pobočje gore Oljke, vse belo cvetočih češenj, temno rjava prst in kmet za plugom! Ah, naša zemljica! Tovariši, ki ste dali življenje zanj! Oblile so me solze, z Vero sva se objeli. Stojim — živim!

Črn dan. Neprestana bolečina. Nič nisem več verjela, da bom še kdaj hodila. Iz bolečin je zraslo in potihlo sem si začela peti našo koroško narodno »Pojdem u rute« in v mislih plesala. Zdelo se mi je, da nisem v resnici še nikdar tako lepo plesala, da nisem nikoli prej znala dati tej pesmi toliko izrazne sile. Toplo mi je postalo in rekla sem si: Ali res šele po nekem trpljenju, po izgubi dragih tovarišev prideš do novih spoznanj? Nič več mi ni bilo hudo, koča ni bila več temna in neprijazna in nič več ne bi žalovala, če bi izgubila noge. Na zunaj se ni nič spremenilo, bolečine niso prenehale in vendar je bilo vse svetlo.

Spomini na komisarja Krta

Matevž Hacc

Dež je padal celo noč. Dan se je delal in proti Poljanam je šla brigada v raztrganih skupinah, noseč s seboj ranjence. Pot je bila vijugasta in grda, kajti močan naliiv je odplaval drobno kamenje, ostale so močne skale in luknje, katere je oblizal hudournik.

Kurir Tine je šel v patroljo in petdeset korakov za njim je šel štab Tomšičeve brigade, Daki, Krt, mokri kot miši. Pri močni bukvi se ustavijo. Hej, v vasi je samo cerkvice cela in dva svinjaka. Fantje, stvar je ta: v cerkev bomo dali ranjence, a v svinjak bo šel štab Tomšičeve brigade. Brigada je prišla v požgano notranjsko vas. Čez pol ure so povsod kljub močnemu dežju kurili ognje in kuhali ječmenov močnik. Intendantje so robantili: na Dolenskem je dobro, v Belokrajini so nebesa, ali na Notranjskem je hudič,

večne borbe, hrane malo. »So pa naravne lepote,« jim je odgovoril komisar Krt, »ali ne vidite prelepe loške in cerkniške doline, Snežnika, Javornika.« Krt je odšel v svinjak. »Kaj hočemo, komisar Krt je dober, ali je še mlad študent,« so se pogovarjali intendantje. Gleda naravo in lepoto, ali stvar je taka, da je brigada lačna in mokra, kadar pridemo na Notranjsko. O, blažena Dolenjska in Bela krajina, vino, dekleta, mir in dobri ljudje. A Notranjska: lakota, borbe, slabo vreme. Resni in zamišljeni so postajali intendantji v skrbi za brigado. »Eh, kaj boste javkali,« reče mesar Tone, Notranjec. »Hudiči, govorite, da je Notranjska slaba, lakota, borbe. Poglejte, cepci, okoli sebe, ali niso dovolj veliki gozdovi na Notranjskem. Če pridejo vanje tri divizije Italijanov, lahko po teh snežniških in javorniških gozdnih manevrirajo, kakor ti drago. Na Dolenjskem ni gozdov in teči moraš vsak dan. Čez vsak dolenjski gozdič bi lahko kamen vrgel, ali ni res. In kje se brigada večkrat razbije na bataljone, a, hi, Franceljni, pamet, Notranjska ima tudi svoje posebne dobre strani za nas. Seveda vi, če ni vedno poln vamp vina in žgancev, si pa mislite: O, obljubljena dežela Dolenjska in: Reši nas glavni štab Notranjske! Fantje, korajžo! Notranjski belogardisti so zajci, mi smo pa fantje, krucinal... Pritisneš pas in pozabiš. Ali vidiš mojo vas Vrhniko, požgana je. Vesela vas je bila, 29 fantov nas je bilo in veseli smo bili, ko tisoč vragov. Pol ure imam do svoje rojstne in požgane vasi, a vendar sem vesel, da vidim loško dolino, ki je bila vedno vesela, a danes je požgana. Veš kaj, sodrigo bomo pognali in zopet bomo mi prišli in fantovali.«

»Kaj se prepirate, poskrbite, da bo vojska sita,« reče Dodi. »Ali ranjencem moram dati tukaj jesti.«

Okrog Poljan so se dvigali gosti dimi. Dež je padal neprenehoma, patrolje so prihajale v vas in odhajale. S Pudoba so pričeli fašisti skupaj z belimi obšipavati Poljane z minami. Borci so se krili za zidovi pogorelih hiš. V betoniranem svinjaku je delal štab prve slovenske, Tomšičeve brigade, načrt.

»Nocoj gremo naprej proti Dragi, ali kaj pravita Matevž in ti, Daki,« vpraša Krt. »Veš kaj, Daki, čas bi bil, da bi se ti enkrat otresel uši. Vedno govorimo o higieni, pobijajte uši, a štab je najbolj ušiv,« se razburja Krt.

»Borci imajo čas, a štab dela in ušem ne posveča važnosti,« odgovarja Daki.

Bataljoni so pokuhali in se pripravljali na pot. Borci so se veselili odhoda iz teh krajev, samo Notranjci so temno gledali predse. Poznali so Notranjsko, gozdnato svojo deželico in radi bi ostali v domačih krajih.

Dež je padal, štabi bataljonov so zbirali čete. Kmalu bo odhod. V svinjaku je igral na kitaro Krt, komisar. Zapadel je zopet svoji stari študentovski pesmi. »Eh, kaj boš pel. Pusti tisto bedasto sentimentalnost, bodi vojak. France in Mira naj počakata,« reče Dodi. Skozi vrata pogleda kurir Tine in naznani, da je brigada pripravljena za pohod. Prekleti dež, meni Krt. Celo noč marš, a dež? He, stisni zobe, komisar mora biti najbolj potrpežljiv.

Skozi požgano vas je korakala brigada. Borci, mokri in sključeni pod težkimi nahrbtniki. Iz cerkvice so znesli ranjence. »Nič ne pomaga,« je govoril doktor Lojze. Mi vsi skupaj z ranjenci. Sreča za nas, če smo v bližini brigade. Saj veste, kako je, če bi ostali sami, pridejo beli in poduše nas zdravnike in ranjence.

Mrak se je delal. Kolona je krenila iz vasi po razbiti gorski poti. Borci so kleli notranjske gozdne poti. Komisar Krt je partizanom študentom pripovedoval o lepoti in romantičnosti na Notranjskem. Ranjenci, vsi mokri, so stokali na nosilih. Mitraljezec Gašper je pripovedoval tovarišem, kako je leta

Strahotna burja in mraz sta 11. februarja poledenila borcem obleko in pokrivalo tako, da so bili kakor kolona ledenih stebrov.

(Jože Petek)

1942 vsako jutro čakal nad Polico fašiste in jih ni bilo 17 dni. Drugi dan so pa prišli. — Mi smo spali na položajih, ko nas strese vsakega posebej strojar Dane. Vstani, kolone gredo iz Police navkreber. Pripravimo puške in mitraljeze in gledamo brezbrizni v mrak. Dan se je delal. Mi začnemo pokati in metati bombe v črno maso. Kar valili so se nazaj, mi pa počasi za njimi. Rjovelimo kot biki in previdno smo šli za njimi. Za vsako smreko in grmičjem smo počakali. Pregnali smo jih pa le, hitro so šli, nismo mislili. Kajti tudi pri nas je nastopila neka brezčutnost, kajti vsi so pričakovali druge fronte, ki je nikakor ni hotelo biti. — Eh, bo že enkrat, sikne intendant Tone.

V takih pohodih si čul marsikaj. Eni so kleli dolgo pot, drugi so godrnjali, da je vodič slab in da naj ga štab rajši da za komoraša. Ranjenci so spraševali, če pridemo kmalu do vasi. Izčrpani borci so spali grede. Da, spanje, če je bila še kaka stvar huda, se lahko reče, da je bilo najhujše za borce spa-

nje na nočnem maršu. Tu pa tam si videl borca, ki se je zapletal, kakor bi bil pijan. Zdaj se je ta zapletel v konja, tam je zopet drugi padel čez kup in se molče dvignil, splezal na cesto in stopil h koloni.

Na križpotih so stale naše trojke in usmerjale borce, da so hodili po pravi poti. Štabi bataljonov so spodbujali moštvo: še nekaj ur in prišli bomo v Drago. Dež je padal venomer. Zagazili smo v neko ploščeno dolino. Iz Loškega potoka so pokale mine nekaj sto metrov od nas. Že davno bi morali biti na cesti. Prišli smo k visokim pečem in začeli plezati čeznje. Šest ur se je cela brigada mučila, preden je prišla na cesto. Borci so kleli, ranjenci stekali, nosači so bili kot vedno tihi, vdano mirni in so se na vsakih petsto metrov izmenjavali. Po celodnevem maršu so prišli na cesto. Borci so zaradi utrujenosti počivali vsakih 200 metrov. Kolona brigade je bila dolga tri kilometre. Na vznožju je bila cesta. »Vendar smo te našli,« je vzkliknil komisar Krt, sedel na parobek ob cesti in začel brenkati na kitaro. »Kdor ima srce, ima za dom solze, za slovenske domovine raj.«

Čete, ki so korakale po cesti, so tiho brundale: »Nabrusimo kose že klas dozoreva...« Kot bi se trgali, so borci počasi cepali iz gostega, temnega gozda na cesto. Četrty bataljon, ki je bil čez mero utrujen, je podel kar na poti in zaspal. Kot truma starčkov se je vlekla brigada po cesti proti Dragi. Dan se je že delal, ko je brigada prišla v vas. Čete so pospale okrog hiš. Intendantje in kuharji so začeli takoj kuriti ognje in pripravljati lonce. Celo dopoldne so prihajali zaostali borci iz notranjskih gozdov.

Po deževnih dneh je zasijal lep sončen dan. Po vseh vrtovih Lasce in Drage so borci Tomšičeve in Šercerjeve brigade čistili orožje in pripravljali razstrelivo. Intendantji so vozili hrano in odbirali debele vole za klanje. Četny politkomisarji so imeli politične ure. Prišli so tudi iz glavnega štaba. »Fantje, akcija bo, visoke živine so prišle,« je kričal skozi hlevna vrata intendant Tone kuharjem. Bo, bo, so se pogovarjali konjevodci. Komisarji in komandanti gredo v Lasce na konferenco, zdravnik, major Lojze, ima sestanek z bolničarji in bolničarkami. Italijanska aviona sta nizko krožila, iskala naša taborišča.

Večerilo se je in iz vseh krajev in koncev je bilo slišati petje in harmoniko. Dva dni počitka in pozabljeni so bili marši. Borci so po obveščevalcih in patroljah dognali, da bomo krenili proti Dolenski. Septembrsko sonce je ogrevalo borce, ki so počivali po sončnih lelah.

Komisar Krt je na zakotnem vrtu igral na kitaro. Daki je pregledoval mitraljeze in minometalce. Jan je podil konja po travnikih. V daljavi so se slišali posamezni strelji. Dijaki partizani so se na politični uri prepirali, v kateri brigadi je več študentov in kateri so hrabrejši: Tomšičevci ali Šercerjevci. Komisar Polde, kmečki fant, jim je govoril stvari iz slovenske literature, narkar so se zopet prepirali, ali je boljši Kozakov Beli mecesen ali Lectov grad. »Hej, kar oba bosta dobra! Fantje proti Ribnici gremo,« jim odgovori komandant Brane. Zahajajoče sonce je ogrevalo dolgo kolono Šercerjeve in Tomšičeve brigade, ki je izginjala v gozdu. Lonci so ropotali na mulah, zaščitnica je sedela v Dragi pred hišami in se šalila z domačimi ženskami. Čez štiri ure je že pokalo okrog Grčaric. Tomšičeva brigada je bila na Javorovju. Prihajale so čudne vesti: Italija je kapitulirala.

V megleni noči smo se tolkli okrog Rakitnice. Četrty bataljon je skoro ves zbolel. Moštvo je bilo žalostno, ker je zbolelo prav v času, ko je splošno veselje vladalo v brigadi. Vso noč in ves dan smo se tokli pri Rakitnici, oblegali Grčarice in Ribnico. Nazadnje se je začelo rušiti, v jurišu smo vzeli topove, kjer smo začeli stresati kranjski dež, kakor se je izrazil komisar Krt.

»Fantje, nocoj bomo v Ribnici pili,« meni Daki. Stali smo na nekem hribčku pri Rakitnici. Borba je bila končana. Divizija Maccerata je razpadala in se predajala.

Odpeljali smo se v Ribnico. Razoroževali smo ribniško posadko, njen poveljnik je jokal ob zaključku svoje kariere. Celo noč se je razlegalo vpitje. Naši borci so metali proč ušivo in raztrgano obleko in se oblačili v nove obleke.

Ko se je štab Tomšičeve brigade odpravljal v pozni uri spat v najboljši hotel, je rekel komisar Krt: »Fantje, danes je nedelja in danes teden smo imeli svoj kvartir in pisarno v notranjskih Poljanah v svinjaku, v tistem velikem cementnem koritu. Da, časi se spreminjajo.« Kurir Tine je nosil prvovrstne pištole na pregled.

Krt je v lepi sobi igral kitaro. Intendant so se prerekali za krasne konje.

Neki kurir je prišel v pozni nočni uri in zakričal skozi odprta vrata: »Hudiči spite, a Cankarjeva brigada je pa pred dvema urama zasedla Ljubljano.« Študent Pugačev si je brisal solze. »Pa so rekli, da bo Tomšičeva zasedla Ljubljano. Druge brigade zasedajo, a mi razorožujemo to fašistično sodrigo.«

Tomšičeva bo šla proti Trstu, Šercerjeva že ruši postojanke po Notranjskem na poti proti Trstu.

Drugi dan smo zasedli Lašče. Večerilo se je. Borci so peli na vasi. Od Turjaka sem se je slišalo streljanje. Naši borci so prihajali v brigado. Stari partizani so avanzirali.

Krt je vsak večer igral na kitaro, celo pod Osolnikom, kjer so nas škropili nekaj ur beli s svinčenkami, dokler jih nismo zajeli v samotni gorski cerkvi kot miši.

Jesensko sonce je obsevalo pokrajino. Bataljoni so šli zopet proti Notranjski, kjer so se kmalu razvneli hudi boji.

Borci, vajeni velikih borb, so govorili: »Eh, dobro bi bilo iti proti zeleni Štajerski in še tam kakih petinsedemdesetkrat prehajkati čuke, male in velike in vinograde.

SLIKA IZ FEBRUARSKE OFENZIVE 1944

Okrog oglov je pihala mrzla burja. Gorska vasica je bila polna borcev, ki so se gnetli po hišah in po toplih hlevih.

»Oj, ti, nikdar preplačana gorkota štajerskega hleva. Predobri človek, ki si napravil ta hlev,« je sanjaril v jaslih ležeči intendant Tone.

»Ali boš zaprl vrata, ali ni škoda toplote, ki uhaja iz hleva,« so kričali borci kurirju, ki je prihajal v hlev in pustil odprta vrata. V četrte ure so vsi pospali, le pred hlevom na vogalu je stal v raztrgan plašč zaviti stražar, se nemirno prestopal od mraza, drhtel in zrl v dolino.

Nad zemljepisno karto se je sklanjal štab XIV. divizije in delal načrt za prehod na koroški sektor.

Luka je zadrževal ob robu mize. Vasja, komandant divizije, je zamišljeno zrl na Krta, ki je bral prihajajoča poročila obveščevalcev.

Zdravnik Lojze in Žiga sta v sosednji sobi operirala.

Člani brigadnih štabov so hodili z zamišljenimi obrazi poročat o stanju brigad.

Splošna slika nam je bila dobro znana: splošna izčrpanost, pomanjkanje bomb, municije, razredčene brigade. Stari gozdar Janez je sedel ob peči in pripovedoval, koliko je snega zapadlo na Kozjaku, Smrekovcu, Radohi, Urški in Obirju.

»I no, kaj boste, vraga, počenjali v tistih hribih. Ljudstvo je revno, hrane ne bo. Če imate kaj dobrih lovcev, da boste lovili jelene. Nu ja, ampak slabo imate oblečene vojake, še na soški fronti smo bili bolje oblečeni.« »Naj ga ne lomi stari,« mu odgovarja Krt. »Bomo že pretolkli teh nekaj tednov, potem bo tako prišla pomlad.« »Kaj, pomlad v hribih? Maja meseca, ne prej.« V sobo so prinesli zopet tri ranjence. »Od kje?« vpraša Luka. »Iz brigade v vasi. Napadli so našo patroljo.«

Zunaj je brila mrzla, ostra burja, mimo hiš je korakala trinajsta brigada. Borci so padali po ozki gazi, ki je na nekaterih mestih poledenela.

V bližini so se slišali rafali. Svinje preklete, švabske, noč in dan se morash tolči, so godrnjali borci.

Ob takih trenutkih je bila velika težava spraviti iz toplih sob in hlevov borce v stroj, kajti moral si pretakniti vse kote. Lezli so v jasli k živini, na gnoj, v luknje, kamor se je dalo stisniti; vsakega je bilo treba peljati za roko v vrsto, kjer so zopet stoje spali, naslonjeni drug na drugega. Le najtrdnejši borci so še nekako ostali prisebni. Kajti na teh dolgih celonočnih pohodih in v dnevnih borbah si je pač vsak želel poldnevne počitka, v jasliah v toplem hlevu, kjer bi ga uspavale krave in voli s svojim običajnim lizanjem. Prenekatero kapo je snedla živina po gorskih hlevih. Mitraljezcu Milošu je vol snedel spečemu čevelj z desne noge.

Indendanti so bili potrti. Kuhalo se je malo ali nič. Večne borbe in marši. Komisar Krt ni več igral ob večerih na kitaro. Hodil je po bataljonih in navduševal borce. »Fantje, še malo in pomlad bo tukaj.«

»Hudič, pa pomlad, ko mete, da ne vidimo 15 metrov naprej,« godrnja komandant Gedžo. Rafali so padali v bližino.

Kolona je šla počasi v veliki razdalji iz vasi. Borcem je neslo sneg v obraz. Ni se videlo prihajajočih Švabov, ki so lezli po strmini.

Gedža je določil en vod, da so odbili napad, toliko da je brigada zapustila vas. Borci so zaradi prestanih grozot otopeli za streljanje. Na vsakih 50 metrov si videl počivajoče borce, ki so legali v sneg. Drugi zopet so vleкли mitraljeze za seboj kot palice. Nosači so padali z ranjenci vred in se kotalili po strmini. Tiho, vdano so pobirali stokajoče ranjence in zopet se je nadaljevala pot v strmino.

Silnemu metežu so se pridruževale mine. Vzdigovali smo onemogle in jih vleкли navkreber. Da, še više v hribe, tam bo počitek, naše upanje. Po severozahodni strani se je pomikala v strmino Šercerjeva brigada in se borila za vsak korak.

Vračali smo se ob koloni, da še enkrat pregledamo vas, če ni še kdo zaostal. Z Lukom sva našla štiri napol zmrznjene borce na seniku. S težavo sva jih spravila za kolono. Luka je bil zelo močan, ali tudi njega je zdelovalo.

Komandant XIV. divizije Vasja je ob koloni govoril borcem: »Fantje, samo z municijo varčevati! Več je vredna, kot zlato. To je naše življenje!«

Ranjenega Rudija so kurirji vleкли na palicah. Po tistih redkih mulah, ki so še ostale, je močno zaudarjalo; bile so sestradane.

Borci so govorili o Kajuhu. Vera in Brina sta omahujoče korakali za brigado. Za nami Švabov kot hudičev, pred nami Švabi, in visoke koroške gore. Samo naprej, samo da greš, so govorili borci. Po trije, po pet borcev je počivalo in se tiščalo skupaj v snegu. Nekateri so bili tako srečni, da so jedli na pol opečeno konjsko meso in ga razdeljevali zadnjo mrvico med ranjence.

Pod košato smreko, ki se je šibila pod težo snega, da je bila podobna griču Osolniku, je umiral od izčrpanosti konjevodec Andrej. Bolničarki sta

ga zavijali v odeje. Bil je v zadnjih vzdihljajih. »Dosti sena dajte konjem, pa na lonce pazite, da jih ne zgubite.«

Raztrgana kolona je hodila ob njem. »Fantje, primimo ga, star borec je, pa je opešal. Hej Andrej, pri Radmanu bomo počivali, še dve uri bomo plezali v to prokleta strmino,« godrnja vodnik France in odgrne Andreja. »Lej ga hudiča, Andrej je mrzel, pa še ranjen ni bil. Še včeraj je mojemu konju porbral seno, samo da ga je dal svojemu pramu.« Izčrpani konj je stal zraven mrtvega gospodarja in grizel zasnežene smrekove veje in sneg se je usipal na Andreja.

»Lepega hudiča nam je napravil Andrej, kar umreti ti gre, bi vendar počakal,« reče četni kuhar Tone. »Fantje, zakopljimo ga kar v sneg, pod smreko.« — »Po ofenzivi ga bomo pa pokopali,« reče komandir Jakec. — Se zdravniku Tončku se čudno zdi, da umrje borec brez rane. Cel dan je brigada plezala od Visočnika čez Ljubenski graben proti Radmanu.

Na raztokah se je tepel podpolkovnik Luka, sedaj narodni heroj, s švabsko sodrgo, ki jo je bilo polno po bližnjih grapah in višinah. Harmonikar Janez iz Cerknice je ostal nekje okrog Visočnika in nismo ga več videli. Od cele kulturne skupine sta ostali samo Brina in Vera. Hudomušni kurirji so se kljub vsemu trpljenju smejali: »Poglej, Brina nič ne stoka, čeprav komaj privzdiguje nožice. Zvečer nam bo gotovo zaplesala kak ples.« — »Ja, v snegu bo kje mrknila, če pojde še kaj časa tako.« »Pusti jo, saj vidiš, da je vsa skromna in revna,« ga zavrača intendant Tone. »Kajuha in Belača ni več, Janeza ni več, hudiča, kaj nam bodo res vsi kulturniki v tej ofenzivi pocepali? Tako se nismo zmenili. Kaj meniš?« ogovori Rudija Vasja. »Eh, še jaz bom kje ostal,« reče Rudi, »saj vidite, da ne morem hoditi, a borci so vsi izčrpani.«

Dolga kolona se je proti vrhu izgubljala v metežu in megli. Prilezli smo do Radmana. Tomšičeva brigada je napolnila veliki hlev in sobo. Borci so popadali po hlevu med živino v jasli, na tla, po nastelji. Neki tovariš je objemal kup gnoja. »Oh, kako je topla peč.« »Ne sedaj tja, k meni se stisni,« mu je prigovarjal drug borec.

»Mati, samo žgancev boste skuhali, naša vojska je kar tako malo lačna,« so govorili intendant Radmanovi. Kuharji so dremali, naslonjeni na ognjišče. V sobi so ležali navzkriž borci in lahki ranjenci. Za težke ranjence je bila soba posebej.

Od Rome je bilo slišati pokanje bomb. Obveščevalci in patrulje so javile, da prodira šest kolon iz doline proti Radmanu.

»Koliko časa traja, da pridejo sem?« vpraša komisar Rudi gospodarja. »Dve uri, lahko boste še prej skuhali,« odgovarja gospodar. »Fantje, hitro z žganci, da ne bomo lačni lezli po koroških hribih.«

V mraku je nadaljevala brigada pohod v koroške hribe. V velikih zametih so ležali konji in mule, ki so poginili zaradi izčrpanosti in mraza. Krt je komaj dohajal kolono. Ali ga vidiš, tudi komisar peša, so govorili kurirji. Komandant Miha Mišica je držal skupaj del Tomšičeve brigade, medtem ko je z drugim delom Elenko mahnil še s Toškega Kozjaka na Pohorje.

Podpolkovnika Vasjo je zelo skrbela usoda štirih bataljonov, ki so se prebili na Pohorje, kajti Pohorje je pozimi neprehodno.

V razbitih gorskih kočah Smrekovca in Radohe smo pekli in jedli napol opečeno konjsko meso. Ofenziva je ponehala.

Brigade so se začele zopet zbirati.

Zgodnjega marčnega jutra je padel komisar Krt, ki se je sam tolkel z mitraljezom pri nekem velikem gorskem skednju nad Šoštanjem.

Avtorja sloveče divizijske himne sta pomagala požrtvovalno nositi ranjene borce. Na levi skladatelj Svetozar Marolt-Spik, za njim pesnik Karl Destovnik-Kajuh.
(Jože Petek)

Padel je bojni tovariš, ki je bil od vsega početka v borbah in ki je zelo ljubil bataljone in brigade in zanje skrbel.

Nekaj ur, preden je padel, je še igral na kitaro.

Pomlad, njegova pomlad, je prihajala, rane so se začele celiti, brigade so se pomnožile z novinci, ki so jih vodili v borbah preizkušeni borci in jih seznanjali z velikimi borbami XIV. divizije in s sončnimi zgledi junakov, ki so dali življenje za svobodo Stajerske. Med njimi je bil tudi komisar Krt.

TIFUSARJI

Jure Kaštelan

1.

V belem snegu zrem stopinje svoje. Smrt za smrtjo.
Smrt so te stopinje.

Smrt za smrtjo. Smrt za smrtjo.
Smrt so te stopinje.

Vsaka
gre
v gomilo
svojo.
Vsaka gre v gomilo svojo,

kot izviri
v svoje
morje.
Vsaka gre v gomilo svojo.

2.

Bo sploh še kdaj si to stezo izbralo
nebo prostrano in oko veselo?
Bo tu še kdaj zajokal glas piščali
in v dan poletni jutro zažgolelo?

Ostanejo morda stopinje naše
v tej zemlji, ker jih vtisnila je kri?
Ali morda zamete sneg v tišini
temačni sled, besede in poti?

3.

Besen metež. Veter brije.
Noč ljudi in volkove krije.
»Ognja, ognja!«
stokajo kosti.
»Zvezde, zvezde!«
iščejo oči.
Mračni gobci za večerjo
bodo žrli mi možgane ...

Besen metež. Veter brije.
Noč ljudi in volkove krije.
»Duše drage, bratje, duše ...«
Skozi tišino
gluho spe
korak utrujen.
V mrzlici
besede čujem.

Veza ...
Veza ...
Z roko vjamem hladno roko.
Nemo stopam v koloni.

4.

Noč spi, molči.
Tema, brez fantazij.
Brezglasno
brez besede
v meni
mrtvec govori.

O, Cetino moje selo ravno
kud si ravno kad si vodoplavno.

Noč spi, molči.
Glej, mati roke
nad mojim snom
nad svojim sinom
vije
in svoje črne
črne lase
kot sen
na moje čelo
lije.

Noč spi, molči.
Za goro
smrt
bodala kuje
in meh-gomila
nozdrvi napenja :
požare
in vešala
bljuje.

Oj, Cetino moje selo ravno ...

Noč spi, molči.
Brezupno
plahne sila ;
samo besedo
zadnjo in pozdrav
mi smrt je še pustila.

5.

Od kod ta dan, ognjen golob na dlani,
od kod ta glas, in kje obala je, kjer klije
od zarje oblit? Čuj : noč in ognji v hostah posejani.

Od kod ta glas, in kje obala je, kjer klije?
V stopinji vsaki, ob koraku vsakem le : svoboda,
iz ran svoboda, iz krvi svoboda vzklije.

V stopinji vsaki, ob koraku vsakem le : svoboda.
Ko pesmi umro, mi boš, ti, ki si kot ljubezen,
kot divja roža ob stezi, in kot razprta krila,

ko pesmi umro, mi boš, ti, ki si kot ljubezen,
mi boš, ko pride smrt, ljubezen živo dala,
ljubezen, ki prezira smrt in tre železo?

Mi boš, ko pride smrt, ljubezen živo dala,
ljubezen, ki se v srcih vseh vsak hip poraja,
mi boš v temo na strune zarje zaigrala?

Če padem v noči, živim moj pozdrav ponesi,
od groba do srca ponesi skoz temine
to pesem, ki ne umre z menoj : svoboda.

Vročica raste. Z roko roko grabim.
Ob tujem čelu čelo mi žari.
V žarenju blaznem, ko mrači se um,
ljubezen z maščevanjem govori.

Kolona stopa. V mrzlico rasto mi
brezmejne hoste, sončne in cvetoče.
Pogovore živahne v mraku čujem,
z očmi živečih gledam dni bodoče.

Jezera mirna in prozorna gledam
in gledam vrbo, znanko mladih dni,
in slišim nikdar slišane besede
in v znanem, daljnem kraju zrem ljudi.

O, rodna zemlja! Našel sem te šele
pod plahto to, ušiv in ves krvav,
izčrpan, zbit, da komaj noge vlečem —
in glej, še bolj sem vate se vsesal.

Za vsakim čelom blazni ogenj grize.
Vročična žeja ustnice steguje
za kapljo vode, in čim bliže zarji
gremo, tem bolj se noč nam podaljšuje.

Korak ... in spet korak ... Smrt v jarek pahne
moža in konja. Smrt se v lice smeje;
a mi smo še po smrti partizani
in mrtvec naš bori se še silneje.

Rekvizicija

Vasja Ocvirk

S patroljo petih ljudi in z velikim, okornim lojtrnikom sem se odpravil na pot. Terenci so sporočili, da je tam nekje v hribih domačija, katere gospodar je v mestu pri belogardistih. In ker takrat naš bataljonski kuhar ni imel česa deti v kotel, je komisar Matjaž ukazal rekvizicijo.

Precej temno je že bilo, ko smo se začeli vzpenjati po razriti cesti navkreber. Povedali so nam, da je pot sicer strma, da pa smo kljub temu lahko v poldrugi uri na cilju. Partizan Lojze, tršat kmečki fant, ki se ni ustrašil s konji nobene poti, je že na pol pota dvomeče zmajal z glavo.

»Na tej strmini bi se še koza ubila, ne pa konji...«

Ko smo se vzpenjali že poldrugo uro, klancev in serpentin še ni hotelo biti konca. Pa se nismo dosti pritoževali. Le Lojze je kar naprej rentočil. Bodril sem, naj vztraja, češ da utegne postati pot položnejša. Na hudih strminah smo morali konjem pomagati in potiskati okoren lojtrnik, pri čemer smo padali, kleli in dražili drug drugega. Sčasoma smo se za silo pomirili z usodo, le Lojze ni in ni odnehal:

»Ta pot pelje najbrž v nebesa. Saj že hodimo dve uri, a je še ni konca.«

Intendant Martin, visok, z dolgimi nogami, pegav in zmerom nasajen, se je zadrhl vanj:

»Kaj se toliko pritožuješ? Če bi smel kdo kaj pisniti, bi bili to konji, ti pa tako samo pestuješ vajeti.«

Lojze je užaljeno pridržal konje in siknil:

»I, seveda! Ker pa konji ne govore, jih moram jaz zastopati. Da bi le vi, intendanti, toliko čutili kot konji.«

Martin je z dlanjo plosknil najbližjega konja po zadnji plati in se namrgodil:

»Le nikar ne modruj in glej, da se ne znajdeš v grabnu.«

Lojze pa se je drl kot sraka:

»Ajde! Kam siliš, mrha? ... Poprimite malo! ... Jaz bi tistega, ki je rekel, da nimamo poldrugo uro kaj hoditi, na mestu ustrelil.«

Čeprav smo res že hodili dobri dve uri, smo se vendar nasmehnili Lojzotovi trenutni okrutnosti. Klanec se je vlekel v nedogled. Bila je temačna jesenska noč brez lune, tako da smo videli pred seboj samo svetlejši pas ceste. Poznali smo to staro pesem. Kateri partizan pa je porabil za pot tisti čas, ki so mu ga povedali domačini? Tudi Lojze je poznal te stvari:

»Eh, nikar ne verjemi domačinu, kadar ti tvezi o urah in minutah! Ne vem, ali ti hudiči res ne vedo ali pa sabotirajo.«

Mimogrede sem pripomnil:

»Ko pa nimajo ur. Kako naj točno vedo, koliko je od tam do tam?«

Lojze se je zarežal:

»Ne boš me! Če danes nimajo ur, so jih imeli pa pred vojno. ... Eh, veste, to so čudne štorije! Zadnjič sem na oni strani vprašal nekoga, koliko je do nemške meje. Pa mi, hudič ga vzemi, z nedolžnim obrazom reče, da samo pol ure. Ko ga pobaram še za pot, mi jo pokaže: ‚Kar po tem kolovozu, tovariš, sploh ne moreš zgrešiti. Ne zavijaj ne na levo in ne na desno!‘ In hodim, debelo uro hodim, pa še nisem na mestu. Ker sem se zbal, da se vrtim v krogu... Poprimite spet malo! Saj bodo konji spustili dušo, če jo imajo... Ajde!«

Janez Weiss-Belač: Skica, glina

Pritisnili smo, Lojze pa je pokal z bičem in klepetal:

»Kje sem že ostal? Ah, da! Potrkam na okno najbližje bajte. Nihče se ne oglasi. Zbuditi jih moram, si mislim, ko zaslišim v izbi godrnanje, nato pa zaspan ženski glas: ‚Kdo pa je?‘ Neumna babnica, si mislim, kaj pričakuje, da ji bo v teh časih vasovalec lazil pod oknom, in se zaderem: ‚Partizani!‘ V bajti pa se je zaslišalo vpitje in jok, da sem kar odrevenel. ‚Goščarji so, goščarji, moj bog!‘ se je drla ženska. V lepo kašo sem padel, mi šine v možganih, in jo že hočem pobrisati. Pa se oglasi v izbi moški glas: ‚Baba tiho!‘ Hip zatem se odpre okno. Vprašam za pot in možak mi med vpitjem žene in otrok pove, da imam do meje še dobre pol ure. Zahvalil sem se, na tihem preklel ves svet in čez dobro uro sem se že plazil čez mejo... Vidite, tako je s temi našimi urami. Če me bo po vojni kdo vprašal, koliko je odtod dotod, mu bom odgovoril: ‚Dvajset minut, pa ne partizanskih!‘ Gijo, sto mater konjskih!«

Zasmejali smo se. Kljub njegovi godrnjavosti je bil vendar silno prijeten fant, kadar se je razgovoril. Slutili smo, da bomo tisti večer tudi mi doživeli kaj podobnega. Po dobrih treh urah vzpenjanja med vinogradi in zidanicami, smo bili še zmerom na istem — pot se je vlekla v nebesa, kot je ugotovil Lojze. Pri prvi hiši ob cesti sem potrkal na razsvetljeno okno. Skozi šipo sem opazil veselo družbo pri pletenki vina. Vprašal sem za pot. »Kakšne pol ure, tovariši,« nas je potolažil starejši možakar.

Lojze me je nekam žalostno pogledal. Četudi mu nisem mogel videti v obraz, sem čutil tugo v njegovem glasu.

»Njim tam v hiši je lahko govoriti in ugibati ure. Sedijo na toplem in po-božno stiskajo steklenico. Ti pa z nosom odrivaj klanec... Pa kaj mi! Konji, konji! Saj ne bodo prišli živi na vrh.«

Intendant, ki je hodil pred konji, se je nejevoljno obregnil:

»Kaj venomer tarnaš zaradi konj. Ko pridemo na vrh, jim bomo nasuli ovsa, pa bodo spet pri moči.«

Lojze se mu je posmehtnil:

»Kdo neki jim ga bo dal! Če boš v teh hribih dobil za mojo kapo ovsa, se dam presekati po dolgem in počez.«

Potem smo utihnili. Lojze je topo buljil konjem pod noge. Vsak je bil zatopljen v svoje misli. Pozorno sem se ogledoval okrog sebe. Oči so se mi že privadile temačnosti. Razločeval sem zidanice od hiš, ki so bile raztresene po pobočjih. Luči v oknih so postajale redkejše. Ljudje že legajo k počitku, sem pomislil. Čas bi bil, da bi tudi mi legli. Psi v dolini so slišali naš ropotajoči voz in zavijali v temo. Spet nas je predramil Lojzetov glas:

»Bogve, če redijo v teh hribih kure. Če jih, potem mora imeti vsaka pod zadkom vrečko, da se jim jajca ne kotale v dolino. V teh hribih ne bi hotel biti niti namalan.«

Nekdo, ki je ves čas nemo hodil ob vozu, ga je podražil:

»I, kaj boš toliko oponašal. Tudi vaše hribe smo že oblezli in vemo, kakšni so. Nič boljši kot tile.«

Lojze je živahno oporekal:

»To pa ne, dragi moj. So pa le drugačni in prijaznejši. Pri nas napraviš nekaj korakov, pa si v hribu ali pa v dolini. Slabo ti poznaš naše kraje!«

Molčečnež ob vozu je zamrmral:

»Vsak berač svojo malho hvali. Jaz ne zamenjam naše ravnine za vse vaše hribe.«

Tedaj je Lojze nenadoma vzkliknil:

»Glej, glej, vse kaže, da smo že na cilju. Saj je že skrajni čas. Tu se torej konča ta nesrečni klanec!«

Res smo že bili na koncu naše poti. Ustavili smo se pred majhno, pokvečeno in s slamo krito bajto. V majhnih oknih je trepetala medla luč. Torej so še pokonci, sem se razveselil. Dva sem poslal na stražo na cesto, Lojzetu pa sem naročil, naj poskrbi za konja.

Z intendantom sva se namerila v bajto. Odrinil sem priprta vrata in sva vstopila.

»Dober večer!« sem pozdravil in se razgledoval po nekoliko temačnem in zakajenem prostoru.

Prizor, ki se mi je nudil, me je precej zmedel. Po peči so bili raztreseni otroci različne starosti in spola. Raztrgani in umazani so z velikimi očmi zrl v naju. V zadregi nisva vedela, kaj bi. Najmlajši je čepel na vrhu peči, med cunjami in tlačil v usta koruzni storž, ki ga tudi ob najinem prihodu ni vzel iz ust. Najstarejše, dvanajstletno dekletce, je sedelo na zapečku in bralo »Slovenske večernice«. Drugi otroci pa so se z odprtimi usti na topli peči zbudili iz svojih otroških sanj.

»Dober večer, otroci!« sem še enkrat voščil. To pot topleje, ker me je pogled na prestrašeni in strgani drobiž ganil.

»Dober večer!« je dahnilo dekletce.

»Zdravo!« se je odrezal najstarejši med fanti.

Dva plašna, a vendar vljudna pozdrava sta me opogumila, da sem sedel za mizo. Intendant Martin je obstal pri vratih. Dolgo mi ni šla beseda iz ust. Nazadnje sem le izdaval:

»Kje je mama?«

Vprašanje je padlo tako nenadno in nepričakovano, da je najstarejši deklici omahnila knjiga v naročje. Pogledala me je s svojimi velikimi, črnimi očmi.

»Je ni doma ... Kaj pa ji hočete?«

V barvi njenega glasu je bilo čutiti, da se ji zdi prav, ker je ni doma in hkrati strah, da se ne bi prehitro vrnila. Poizvedoval sem:

»Kje pa je mama?«

»Dela pri sosedovih.«

»Kaj hodi vsak dan na delo?«

»Skoraj vsak dan.«

»Kako daleč pa so ti sosedovi?«

»Pol ure odtod.«

»Kdaj pride domov?«

»Ne vem. Morala bi že priti. Danes je zelo pozna.«

Med najinim pogovorom je kar naprej pogledovala k oknom in vratom. Prisluškovala je, kdaj se bodo oglasile njene stopinje. Slišati je bilo samo konja, ki sta tolkla s kopiti. Nisem je gledal, ko sem vprašal:

»Kje pa so oče?«

Opazil sem, da je vprašanje otroke zmedlo. Niso me več gledali zvedavo in v obraz. V otroški zadregi so povešali oči in glave. Le najstarejše dekletce, s črnim kodrom na čelu, je strmela vame z odprtimi usti. S peči se je oglasil kuštrav fantek:

»Ga ni.«

Dekletce je divje poblisnilo z očmi.

»Ti pa molči, Janez, ko nič ne veš.«

Fantek na peči se je skril za kupom cunj, tako da ga od mize nisem mogel več videti. Obrnil sem se do najstarejše:

»Kje je oče in kaj delajo?«

»Kaj sprašujete, ko pa sami dobro veste,« je pogumno odgovorila.

»Torej se bori proti nam?«

»Nič se ne bori. V mestu je in čevljari.«

»Kako pa veš, da samo čevljari?«

»Saj grem večkrat k njemu. Zanje dela in krpa čevlje.«

»In zakaj je šel ravno k njim?«

»Da nam bo zaslužil za obleko... Saj vidite, kakšni smo.«

Zajokala je. Zazdelo se mi je, da delam celemu svetu krivico. Tako me je bilo sram, da bi se najrajši pri priči preselil v naše taborišče. Vstal sem in naslonil obraz na mrzlo šipo. Gledal sem ven v temno noč. Videl sem Lojzeta, ki je stal pred konjskima glavama in jima nekaj dopovedoval. Vrag vedi, če sta ga razumela, toda tako zadovoljno sta strigla z ušesi, kakor da bi pozobala poln škafov ovs. V sobi se je tiktakanje stenske kukavice mešalo z dekletovim ihtenjem. Pogledal sem na podobo Matere božje, ki je visela v kotu nad mizo, in bilo mi je težko pri duši. Intendant, ki se je dotlej živčno prestopal pri vratih, me je vzpodbudil:

»No, kaj je zdaj? Povej jim, po kaj smo prišli!«

Tisti hip sem ga skoraj zasovražil. Bilo mi je, da bi na mestu pustil vse skupaj, kakor je, in pobegnil v logor. Otroci so bolščali vame z velikimi očmi, s pogledi, ki so izražali strah, žalost in nemoč. Nisem jih mogel več gledati. V možganih in v srcu mi je vrelo: Kako naj lačnim in raztrganim otrokom rečem, da jim bomo izpraznili hišo? In to zato, ker njihov oče na sovražni strani služi zanje kruh? Vse življenje se bodo spominjali, da so takrat in takrat prišli v hišo neki razbojniki, ki so imeli na kapah prišito rdečo zvezdo, in jim pobrali še zadnjo revščino. Že sem hotel namigniti intendantu, da v tej bajti nimamo kaj početi, ko se je ta odhrkal:

»Poslušaj, mala, ker je vaš oče pri belih, vam bomo pobrali živež in živino.«

Pobito sem pogledal intendanta Martina. Začudil sem se. Tudi on je s konic svojega levega škornja živčno podrsaval po podu. Potem sem se ozrl v dekletce. Videti je bilo, da niti ni preveč presenečena. S počasno kretnjo si je popravila koder, ki ji je silil na čelo. Kazalo je, da se v prvem hipu niti ni zavedela težine najinega sporočila. Ustnice so ji rahlo zadrhtele, ko je vprašala:

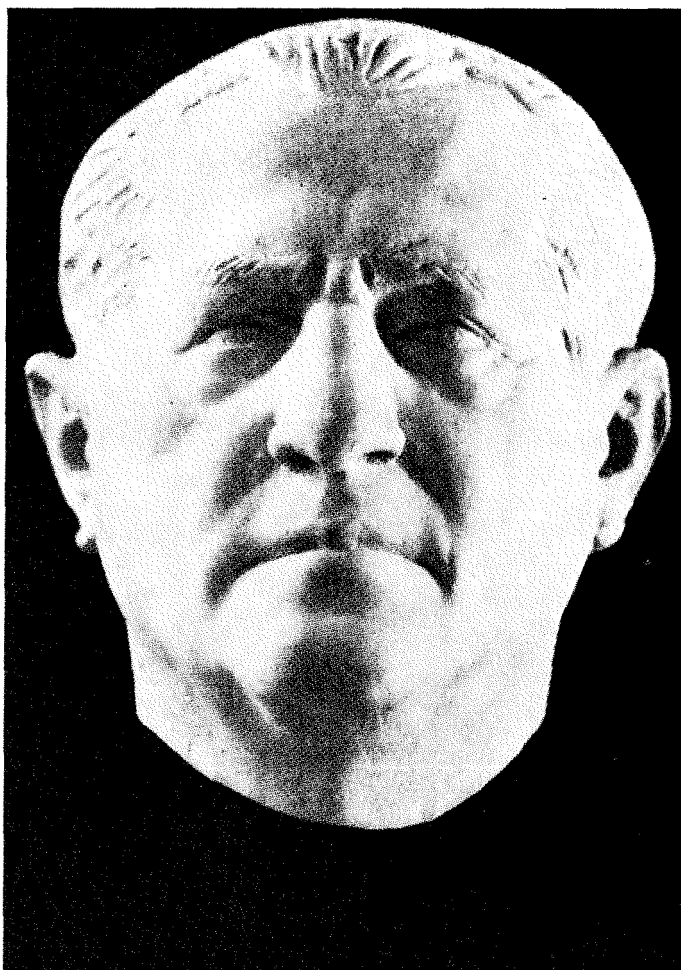
»Zakaj? Saj oče niso nikogar od vaših ubili.«

Intendant kljub svoji stalni namrgodenosti in uradni strogosti ni bil slab človek. Njegova skrb za lačno četo je preglasila vsako čustvovanje ob pogledu na tragiko, ki je visela nad to kmečko bajto. Gotovo je v mislih preklinjal terence, ki so ga napotili v te revne hribe in v to hišo, kjer je bil gospodar »ubogi zlodej«. In vendar je šel do konca:

»To se nas ne tiče! Vodi nas po hiši in v hlev, da izvršimo, kar nam je naročeno.«

Dekle je odložila knjigo, z enim pogledom ošinila bratce in sestrice ter skočila z zapečka. Potem nas je vodila po kašči, kleti, drvarnici in hlevu. Pristrčno ganljiva je bila v svojem preprostem prikazovanju njihove revščine. Našli smo dva peharja fižola, vrečko bele in pol vrečke koruzne moke, šest jajc, v hlevu pa drobno kravico s teličkom. Kaj neki bi lahko pričakovali v tej revščini! Natančni intendant pa je vtaknil svoj nos v vsak tudi najbolj skrit kotiček in celo s prstom trkal na zidove. Ko sem ga že hotel opomniti,

*Janez Weiss-
Belač: Portret
arhitekta
Osolina, mavec*

naj že enkrat neha z iskanjem, se je primerilo nekaj nepričakovanega. Dekletce je seglo z obema rokama v pehar. Na moje začudenje je v vsaki ročici imela dve jajci. Ponudila nama je:

»Nata, tovariša, gotovo sta lačna.«

Pogledal sem stran. Ujel sem se, da so mi solze navrele na oči. Moj bog, ti naši ubogi otroci in vojna! Ali sploh vedo, v kakšnem času živijo? Surovost in bridkost tistih dni jim še ni iztrgala iz srca otroške dobrote. Z drhtečim glasom, ki sem ga skušal prikriti z osornim tonom, sem rekel:

»Kar spravi jih, punčka! Vi jih pojejte! Mi jih bomo že kje drugod dobili.«

Kazalo je, da je dekle ujaljeno. Negotovo je obstala pred nama, s stegenjenima rokama, v katerih je imela po dve jajci. Ni se dala kar tako odpraviti.

»Saj jih bo nocoj mama še prinesla, če ji bodo sosedge dali... Naj vama jih ocvrem? Tudi za vsakega imam požirek vina, če vama prija.«

Vsega ji nisva smela in tudi ne mogla odkloniti. V lonček nama je natočila kakšnega četrta litra šmarnice, ki sva jo z užitkom popila. Jajc se nisva dotaknila.

Nato smo se odpravili v hlev. Kravica in teliček sta naju gledala preplašeno, kakor da bi nekaj slutila. Krava je pred nama, ki sva bila tujca, zato glo zamukala. Intendant je strokovnjaško otipal kravo. Ves čas se je zoprno zmrdoval. Medtem sem jaz rekel dekletcu:

»Ko boš šla prihodnjič k očetu, mu reci, naj se kar vrne domov. Lahko pride k nam v hosto. Tudi pri nas se da živeti.«

Intendant je mirno odvezal kravo in jo odgnal proti vratom. Za slovo je zmedeno pogledala telička, ki je silovito in obupano nategoval vrv. Nihče od naju ni spregovoril besede. Ko je bila krava že zunaj, se je šele oglasilo dekletce: »Kaj boste vzeli kravo? Nikarte!«

Nisem je mogel pogledati. Spominjam se, da sem samo nemo pokimal in stopil z intendantom v noč.

»Saj nam ne morete vzeti mleka, ki ga imamo vsi tako radi ... Odpeljite raje telička!«

Iz teme sem se ozrl na drobno, ubogo prikazen na hlevskem pragu. V grlu me je tiščalo. Nisem ji mogel govoriti o kravi, zato sem jo vprašal:

»Kako ti je ime, punčka?«

V solzah je spregovorila:

»Anica!«

»Anica? ... Pozdravi očeta in mater in reci jima, da vam bomo pripeljali drugo kravo.«

Tožec glas se je razlegel v noč:

»Nočemo druge ... Dajte nam našo!«

Nisem je več slišal, ker sem bil že pri vozu s konji. Molče smo se vračali po klancu navzdol. Lojze je vso pot robantil:

»Kaj vam nisem rekel, da v teh hribih še nikoli niso želi pšenice ... Tem hribom še debeljače manjka ... Edino šmarnice je dosti, to pa to!«

Kako rad bi Lojzetu povedal zgodbo o revščini, o otrocih in o dobroti. Stiskalo me je v grlu in tudi ne vem, če bi Lojze vse razumel. On pa je zaviral voz, preklinjal in zadrževal konje na strmem klancu.

Na pol poti pa je kravo prijelo domotožje. Kakor da bi jo nekaj pičilo, se je iztrgala iz nepazljivih gonjačevih rok in kar pobezljala. Preden smo se dobro zavedeli, je že oddirjala po cesti navkreber proti svojemu domu. Vse telo mi je prevzel občutek olajšanja. Nihče od nas se ni preveč razburjal. Tudi intendant ne, ki je nekaj trenutkov gledal za njo, potem pa zamahnil z roko. Lojze se je zarežal:

»No, zdaj pa imamo!«

»Naša buša je že pri svojem teličku,« sem se nasmehnil.

Pogledal sem v dolino. Tu in tam so še mežikale lučke. Tudi tam daleč v postojanki so še bedeli. To je dokazal mitraljez, ki je vznemiril tišino z globokim, jeznim glasom. Potem sem zamrmral bolj sebi kot tovarišem:

»Še krava ve, kaj je revščina.«

Prav preproste življenjske zgodbe

Tone Habe

Leta 1928 v mesecu juniju sva se z ženo Micko preselila v Wolfovo ulico št. 12 v Oražmov dijaški dom na podstrešje. Tukaj je kmalu nastalo majhno žarišče revolucionarne dejavnosti za KPJ. Sem so prihajali poleti in pozimi kakor v kakšno »ogrevalnico« tovariši in tovarišice iz Ljubljane, z Jesenic, iz Trbovelj in še od drugod. V teh temnih, slabih prostorih brez sonca nas je grela le revolucionarna ideja. Jaka Žorga je prihajal kar k ženi in se z njo pogovoril. Jaz sem imel dovolj dela v službi na univerzi. Kar je bilo naročeno ženi ali pa meni, sva skupaj opravila. Če so prinesli letake za Trbovlje, so ti kmalu potovali od nas naprej med rudarje in delavstvo Hrastnika, Zagorja, Jesenic. Na našo javko so se oglašali tudi z Dunaja.

Nekoč se je javil pri nas invalid iz prve svetovne vojne. Namesto noge je imel protezo. Potem ko je povedal geslo, se je usedel na stol in se odpočil. Lesena noga ga je močno ožulila. Snel jo je in nam počasi iz nje izvlekel ter razložil po mizi konspirativno pošto za Jaka Žorga.

Ladislav Klinc, študent in kasneje inženir kemije, je iz tujine ali z Jesenic pošiljal ilegalno pošto, ki je prihajala na našo javko. To se je dogajalo dalj časa. Vsa poznejša leta so se v »ogrevalnici« javljali nešteti komunisti in kasneje tudi drugi aktivisti vse do leta 1945. Tovariš Brilej je pred vojno nekoč prinesel spraviti paketič, tega je potem prišel iskat Boris Kraigher. Za španske borce in za rdečo pomoč sva že prej zbiralala. Hela Dermastja, Vlado Krivic, Zihlerlova, Poldka Kosova, Berta Kermaunerjeva, Ivo Svetina, Stane Bajuk, Iza Bernotova, Kosovelova, Mazovčeva, Dušan Kermauner, Srečko Dimic, Draga Medveš, Lojze Blažič, Ivan Makuc in drugi so prihajali v to javko, prav tako pa tudi ilegalni letaki ter Proleter, Poročevalec, Delo, Bodeča Neža in podobni ilegalni listi.

Ne spominjam se več vseh komunistov in ne vsega ilegalnega tiska ter novic, ki so se izmenjavali v tej večno živi »ogrevalnici«. Tudi sin Vlado je bil že skojevec in je imel vedno dovolj opravka s konspiracijo. Hčerka Nada pa je, kljub temu da je bila še skoro otrok, nosila ilegalno hrano na dom od Mraka z Rimske ceste ter prenašala literaturo in novice v zapor.

Na univerzi, kjer sem delal, sem imel lepo priložnost obiskovati številna predavanja. Z zanimanjem sem poslušal profesorja dr. Ramovša, jezikoslovna predavanja o našem jeziku in narečjih. Prav tako sem bil neznan izredni slušatelj profesorja dr. Prijatelja, ki je predaval o kulturni zgodovini. Marsikaj zanimivega sem slišal v zgodovinskem seminarju. Pogledal sem še v druge inštitute: geološkega, paleontološkega in zoološkega. Ukaželjnost me je gnala tudi k botanikoma prof. Jesenku in k dr. Tomažiču. V slovanskem seminarju, kjer je kraljeval profesor dr. Nahtigal, sem občudoval zlasti knjižnico z deli vseh slovanskih jezikov. Rudi Železnik je nekatera dela iz te knjižnice dobro poznal. Bil je tudi jugoslovanski dobrovoljec. Skrbel je za knjižnico in poznalo se mu je, da je znal oceniti njene zaklade. Privlačeval me je tudi mineraloški inštitut. Laborant Kovač mi je razkazoval mineraloško zbirko in mi opisoval posebnosti rudnin ter prelepih kristalov. V fizikalnem in matematičnem seminarju se sicer nisem mogel poglobiti v skrivnosti višje matematike,

* To je nadaljevanje knjige Toneta Habeta Pogled z malega sveta... Objavljamo nekaj odlomkov.

vendar sem si s posebnim zanimanjem ogledoval naprave za fizikalne poizkuse. V kleti realke v Vegovi ulici sem si ogledal kemični inštitut. Tam sta me seznanjala s pomenom in namenom dobra prijatelja, slušatelja Fric Gerl in Ladislav Klinc. Odprla so se mi tudi vrata elektrotehniškega inštituta. Tam je bil med slušatelji idrijski rojak asistent Roman Poniž. Videl sem vse naprave in bogato knjižnico. Potem sta bila še rudarski in strojni inštitut...

Vse to me je zanimalo kot preprostega, izobrazbe željnega človeka, ki se mu je zdelo, da v življenju kljub vsemu ni še nič zamudil, še zmeraj se lahko učiš, ne za diplomo, pač pa, da bi kaj vedel in znal. Seveda to ni bilo šolanje. Marsičesa sem se komaj dotaknil. Znanja si nisem mogel pridobiti, saj sem šel mimo vsega kakor mimo zaprtih knjig. Čas mi ni dopuščal, da bi se bil lahko čemurkoli temeljito posvetil. Sicer pa nisem imel za to osnovne izobrazbe. Na to tudi nisem mislil, saj sem bil predvsem opazovalec; bil sem človek iz ljudstva, ki opazuje tudi višja nadstropja, kjer se gibljejo ljudje z izobrazbo na položajih in uglednih službah. Nikomur nisem zavidal. Zdelo se mi je, da sem svobodnejši od njih in sem le nekakšen gost v življenju, kjer za razvedrilo opazuješ zanimivo več ali manj resno ali smešno slovesnost...

Torej si zamislite Toneta, ki sedi tam in se »šola« — prisluškuje vrvenju in šumenju skrivnostnih tokov učenosti, ki se prelivajo okrog njega po predavalnicah.

Toda Tone prisluškuje še drugim tokovom. Rad bi slišal tudi korake v novi čas. Tu je vendar mladina, ki hoče živeti s časom, mladina, ki se zaveda prihodnosti takó, da ne ljubi sedanjosti. Med to mladino, ki bolje v zgodovinski povezanosti čuti usodo naroda in ljudstva, so našla močnejši odmev tudi čustva in pričakovanja revolucionarnega delavstva. Svetovni politični dogodki in jugoslovansko politično vretje vplivajo na to mladino kakor zračni tlak na barometer.

Rad bi povedal, kakšno skrivnostno moč je imela na nas vsaka tiskana beseda — vse to, kar smo imenovali ilegalna literatura; v tem je bil poseben čar. Večkrat bi si želel, da bi ostalo nekaj tistega čara v tem, kar beremo danes. Vendar se več ne ponovi tisti notranji drget, ko sedaj jemljem v roko naše ilegalne liste.

Tudi sovražnik je čutil skrivnostno moč ilegalne literature. Bil je stalno na lovu za njo. Večkrat so se na hodnikih ali v predavalnicah pojavili letaki, listi ali celo brošure — bodisi marksistični bodisi klerikalni.

Tudi takrat je bilo tako. Vrata balkonske dvorane so bila odprta, povsod po klopih pa so ležali nametani revolucionarni letaki in list Proleter. Bilo je še zgodaj zjutraj in dvorana je bila prazna. Toda nekdo je bil še pred menoj na nogah. V zbornični dvorani in pred predavalnicami — povsod je kar zapadlo tiskanega papirja. V predavalnici 90 so bili listi lepo razdeljeni — za vsak sedež po 1 list. Tudi na katedru so položili za profesorja izvod, na njem je bilo pripisano: Samo v študijske namene.

In kaj naj storim? Osumili bodo seveda mene, ker sem slabo zapisan. Ali pa naj to pospravim in uničim? Prihajajo. Med njimi so vohljači, ovaduhi.

Hitro sem pospravil liste v prednji sobi in svoji »ložci«. Šel sem na dekanat, da se posvetujem, kaj naj storim.

Sekretar je pogledal letak in mi pomežiknil.

»Saj vem, da jih niste vi natrosili,« je rekel. »To opravijo drugi vaši somišljeniki. Pojdiva, da jih bova pobrala in oddala na rektorat.«

Pogovor pa se je tako dolgo zavlekel, da sva zamudila. Študenti so jih že brali po predavalnicah. V sobi 90 so se študenti v gručah prepirali. »Stražar«

je trgal nekemu študentu list iz rok, češ da ga ne sme brati. Študent pa je dejal, da ga bo bral. Umirili so se, ko sva vstopila. Rešila sva le nekaj izvodov in jih slovesno odnesla na rektorat.

Opoldne, ko ni bilo več predavanj, sem se zaprl v telefonsko kabino in bral. To je bila moja študijska soba. Tam me ni mogel nihče zasačiti. Ko sem prebral, sem se sezul in skril v čevlje nekaj izvodov.

Mislil sem na posamezne znance in prijatelje, ki bi jim koristilo takšno branje. Med njimi je bil tudi prodajalec Jošt v trgovini. Ni bil sicer mojih političnih nazorov. Pobegnil je iz Trsta pred fašisti in zaneslo ga je med naše nacionaliste in pa tudi med orjunaše. Skušal sem ga odvrniti od njih, ker je bil dober fant. Dosegel sem vsaj to, da sem ga nevtraliziral. Prispeval je za Rdečo pomoč, ki je pomagala zaprtim revolucionarjem. »Počasi pa bom z vzgojo nadaljeval,« sem mislil.

Stopil sem v trgovino, da sem kupil za nekaj dinarjev odrezkov in žemljo. Pripognil se je za mizo in zašepetal: »Ali imate kaj zame?«

Nekaj trenutkov sem razmišljal, ali bi mu dal ali ne. Pa naj bo! sem se odločil. Saj je ljudi vendar treba pridobivati. Nekaj je tudi treba tvegati.

Stopil sem malo stran. »Pesek me žuli,« sem zagodrnjal. Pripognil sem se, stresel pesek iz čevlja in že je bil letak v žepu. Spet sem se obotavljal. Potem sem mu dejal: »Imam nekaj, pa je zelo nevarno. Oba bova sedela in še ,dodatke' bova dobivala (mislil sem na udarce, ki jih je tako radodarno delila jugoslovanska policija), če vas zasačijo. Ne dajajte nikomur! Ko preberete, uničite!«

»O ne, jaz zbiram takšne,« je dejal. »Imam že majhen muzej. Jaz sploh nisem sumljiv.«

»Muzej?« me je zaskrbelo. »To je nevarno.« Toda v trgovini o tem nisva mogla razpravljati. Mudilo pa se mi je po nadaljnjih opravkih.

Marsikje sem moral tistega dne še stresti pesek iz čevljev.

* * *

Z ženo in s sinčkom smo stanovali v prvem nadstropju dvoriščne hiše v Wolfovi ulici 12. Otrok je bil šele dve leti star.

Ponoči smo se zbudili. Nekdo je srdito razbijal po vratih. V spremstvu uniformiranih policajev je prišla politična policija. Vse dvorišče je bilo zastraženo, da bi »protidržavni« element kam ne pobegnil. Na policiji sem bil pač na zelo slabem glasu.

Brž ko sem odprl vrata, so planili v stanovanje.

»Pokaži nam, kje imaš skrito literaturo!«

»Lahko vse preiščete, pa ne boste mogli nič najti,« sem mirno dejal.

»Ne lažite! Vas že dobro poznamo! Od kod prihaja na univerzo toliko prepovedanih tiskovin, če ne skozi vaše roke?«

»Ah, kje pa naj bi jih dobil jaz, saj vendar nimam tiskarne.«

»Bomo videli!«

Prav vse so obrnili. Še otroka in ženo so vrgli s postelje, da so stikali po posteljnini. Rinili so v ropotarnico, kjer pa je tudi včasih kdo neprijavljen prenočeval. S sekiro so dvignili nekaj desak.

»Kje pa je drvarnica?«

Moral sem jih s petrolejko peljati v drvarnico. Z lopato so začeli premetavati premog. Delo pa jim ni šlo od rok, ker niso imeli rovnice in nihče ni bil vaju lopate.

»Ali imaš kramp?«

»Ne, krampa pa nimam.«

»Ti imaš tiste liste neke tu zakopane. Saj veš katere, tiste, ki jih razdeljuješ na univerzi.«

»V mojem stanovanju ne boste nič našli,« sem odgovoril mirno.

Nekaj časa so se še ubadali in rentaćili.

»Vrag vzemi komuniste. Nikdar jim ne moreš do živega. No, Habe, pa pojdi z nami. Hitro se obleci!«

Z ženo sva se tiho poslovila. Oba sva vedela, da se pred sovražnikom ne smeš kazati slabega.

Pograbili so me za roke in me držali trdo kakor nevarnega razbojnika. Hišnica me je škodoželjno ošinila, ko je odpirala velika železna vrata ob ulici.

Odšli smo kakor v sprevodu. Soba v tretjem nadstropju mi je bila že znana. Na vratih je stal močan detektiv — menda se je tudi pisal Močan.

Sprejeli so me zasmehljivo prijazno štirje strokovnjaki za zasliševanje »političnih«.

»No, Tone, zdaj boš pa kar po vrsti odgovarjal na moja vprašanja,« me je nagovoril »glavni«. »Torej, kje si dobil list Proleter?«

»Ne vem, od kod so bili prineseni. Videl sem jih tisto jutro razdeljene, ko sem prišel v službo.«

»Kaj si nato napravil?«

»Sporočil sem sekretarju Sketlju.«

»Kam vse si te liste dajal?«

»Nikomur.«

»Ne laži!«

Celo uro so me zasliševali navzkrižno — prijazno, nenadoma pa so mi začeli groziti. Menjavali so taktiko.

Nenadoma me je »glavni« vprašal: »Ali vztrajaš, da nisi nikomur dal nobenega izvoda?«

»Seveda, kako bi ne vztrajal,« sem odgovoril.

Zelo prijazno me je vprašal: »Ali poznaš uslužbenca Jošta?«

Vsi so me gledali kot jastreb plen. Napenjal sem vse sile, da bi se obvladal, nato sem mirno odgovoril, da ga poznam. Pomislil sem, da me je izdal. Nalašč ali iz nerazsodnosti. To mi še ni bilo jasno. Zagovor bom moral takoj spremeniti.

»Ali še zanikaš, da nisi dal lista tudi temu?«

»Ne, tega pa ne zanikam,« sem odgovoril.

Postali so veseli, češ da sem že začel govoriti.

»Dal sem mu list,« sem nadaljeval. »On je nasprotnik komunistov. Za šport zbira različno ilegalno literaturo. Pravi, da bi rad imel majhen muzej takih redkosti.«

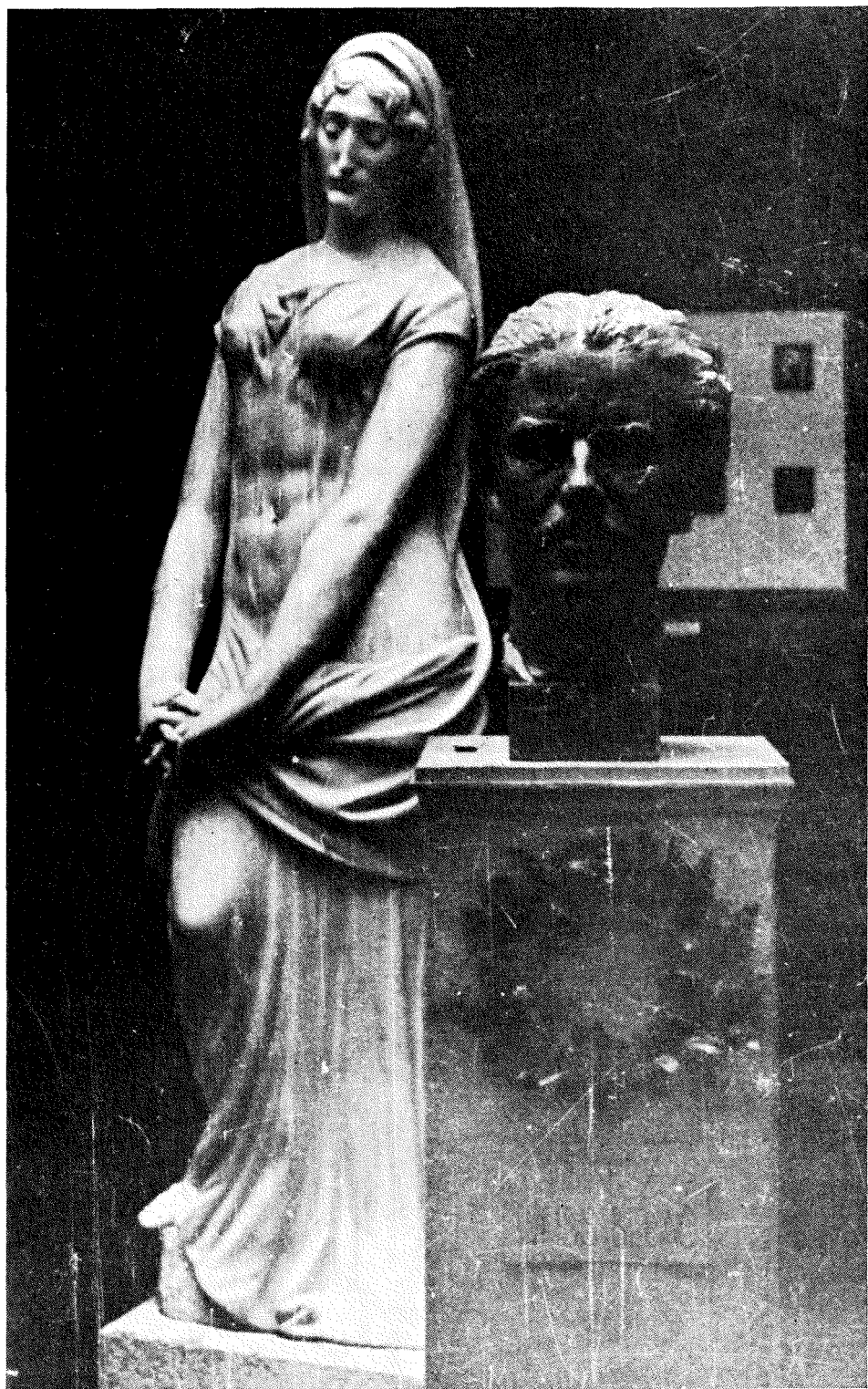
»Jošt pa to literaturo dalje širi,« je pripomnil zasliševalec.

»Če bi bil jaz prepričan, da jo dalje širi, bi mu lista ne dal. Rekel sem mu, da je stvar nevarna, ko sem mu list položil tam v trgovini, in da je ne sme dajati dalje. Jaz te literature nikjer ne širim. Skrbim le za družino, da jo preživim.«

»En dokaz imamo, da širiš literaturo, druge dokaze pa še dobimo kmalu.«

Napisali so zapisnik o tem velikem uspehu. Podpisal sem ga.

Nadaljnja pot mi je bila znana. Poslali so me v policijske zapore na Miklošičevi cesti. Najprej preiskava do »golega«, zapisovanje, skratka sprejem. Zaprli so me v samico. Ponoči me je že zeblo. Šele zjutraj sem malo zadremal.

Z razstave Za svobodo padli umetniki v Ljubljani 1945 (Janez Weiss-Belač: Žalujoča, marmor ob portretu Janeza Weiss-Belača)

Prihodnji dan so me zaprli v sobo skupaj s kriminalci. Med njimi je bil pripravljen vohun, ki naj bi izvel iz mene vse, kar jih je zanimalo. Takoj se mi je zdelo, kdo bi naj bil to. Predstavil se mi je kot zagrizen komunista. Vsa imena komunističnih voditeljev je znal na pamet in me vpraševal, če jih kaj poznam.

»Morda koga poznam po obrazu, toda jaz se ne zanimam za komunizem. Moja skrb sta služba in družina,« sem odgovoril.

Potem je že začel privijati, češ da je francoski državljani in da slabo obvlada slovenščino. Lahko pa poskrbi, da bodo iztihnili iz zaporu pismo. Lahko brez skrbi napišeš vse, kar hočeš. Oddano bo tvoji ženi in nikomur drugemu.

Dejal sem, da nimam časa pisati ženi in da v preiskavi ne smeš nikomur pisati. Prepričeval me je, češ da se mi ni treba bati, ker ne bo nihče izvedel; bo že vse sam uredil, saj ima dobre zveze.

»Ne boš me ujel, zaman se trudiš...« Sicer pa kaj bi naj pisal ženi, če bi res dobil zvezo? Bo že sama vse ukrenila.

Končno sem vseeno napisal pismo na ženini naslov, a v njem sem samo zatrjeval, da sem po nesreči padel v zapor, nedolžen. Naj nič ne skrbi zame, saj bom kmalu prost.

Dal sem mu pismo, zelo se je razveselil. Kdo ve, česa je pričakoval.

Čez kaki dve uri so zarožljali ključi v vratih celice. Prihrumel je policaj Miha, starejši možak, ki me je poznal že s policije.

»Ali smo te ujeli, tiček, kaj? Skrivaš si pisal pismo ženi! Ali ne veš, da to ni dovoljeno. Zato boš kaznovan s trdim ležiščem.«

»Vedel sem, da je prepovedano pisati, pa mi tisti vaš Francoz ni dal miru. Pisal sem proti svoji volji. Sploh pa nimam nikomur nič pisati.«

»Ali si neumen, da pisariš?« je dejal policaj. »Saj to pismo nima nobene pomena, kar raztrgal ga bom, da ti ne bo delalo še večjih sitnosti.«

Srdito je trgal pismo. Medtem je Francoz že izginil iz sobe. Zadovoljni so bili celo kriminalci. »Pa jih je sparil,« so pripominjali.

Naslednji dan so me oddali iz policijskega zaporu v sodni zapor. Torej me ne bodo izpustili...

Zaprli so me v drugem nadstropju v samico. Tako sem spet utegnil razmišljati o svoji usodi. Takrat so še preiskovalce vtikali v jetniške obleke.

Na sprehodu po dvorišču se nisem smel nikomur pridružiti in z nikomer govoriti. Vendar sem včasih izmenjal kakšno besedo, če je bil paznik dober. Prav nasproti moje celice na hodniku sem včasih spregovoril kakšno besedo z inženirjem Dragotinom Gustinčičem, ko sva postavljala posodi pred vrata in pometala celici. Gustinčič je bil že dalj časa v zaporu. Nikakor nisem bil tedaj zaprt le jaz. Na desni od moje celice so se vrstile »luknje«, kjer so tičali dobri tovariši: trgovec Franjo Novak, moj bivši delodajalec, Konrad Kovač, Ivan Baznik, Dušan Kermavner, Škrabl, Krhne, Lovrač in še mnogo drugih starih znancev. Hišni delavec, »kriminallec« me je poznal. Ko je zjutraj prišel po posodo, mi je dal kosček svinčnika in nekaj papirja, da bi si preganjal dolgčas. Pa sem »prepesnil« ali zapisal, kar mi je ostalo v spominu knjige Frana Albrehta Pesmi življenja, iz Klopčičevih Plamtečih okovov in iz Seliškarjevih Trbovlje. Zelo sem pogrešal knjig.

V zaporu pazniki večkrat pregledujejo celice in stikajo za noži, svinčniki in papirjem. Za vse to moraš imeti posebno dovoljenje, da smeš uporabljati.

Nekoč ob takšni priliki je paznik otipal v obleki svinčnik. Odkril je tudi papir.

»Od kod pa spet to? In kje si dobil papir? Čemu ti bo?»

»Potrebujem ga za stranišče,« sem odgovoril.

»Ti bom že dal stranišče!« Začel je brati. »To pa moram oddati. To je politična zadeva.«

»Svinčnik in papir sem našel v obleki, ki ste mi jo dali.«

»Lažeš!»

»Zakaj bi lagal,« sem rekel mirno. »Čas pa si moram tudi kako preganjati.«

Nekaj časa me je še pestil in strašil. Ostal sem miren. Najbrž se je nekaj človeškega zganilo v njem:

»Zdaj te še ne bom kaznoval. Te napisane stvari pa moram oddati preiskovalnemu sodniku.«

Prihodnji dan me je preiskovalni sodnik že poklical k sebi.

»Ali res ne moreš mirovati?!« se je jezil med potjo paznik, ki me je gnal k sodniku. »Ti pa tvoja neumna politika!»

»Ali se vi nič ne zanimate za politiko?»

»Nič.«

»Ali berete časopisje?»

»Berem, pa rad.«

»To se pravi, da se tudi vi zanimate za politiko.«

»No, samo za takšno, za vladno, ki ni nevarna, ne pa za takšno, ki sili z glavo skozi zid, kakršna je tebi všeč. Zdaj pa imaš hudiča — sedel boš nekaj let.«

Preiskovalni sodnik je bil starejši človek. Tudi on je bil vojni dobrovoljec iz prve svetovne vojne. Poznal me je iz Društva jugoslovanskih dobrovoljcev.

»Tone, Tone, kaj hudiča pa si spet uščipnil? Paznik mi je prinesel tiste tvoje pesmi, ki so zelo rdeče in protidržavne.«

»Saj niso moje! Jaz sem jih samo zapisoval po spominu, da sem si skrajšal čas. To so vendar Albrehtove, Klopčičeve in Seliškarjeve pesmi. Vse to je izšlo in je bilo v knjigarni naprodaj.«

»Takrat že, zdaj pa jih ne smejo več prodajati. — Torej ti nisi nič pesnil?»

»Tega pa prav nič ne znam.«

»Zdaj ne boš več.«

»Seveda ne, saj nimam ne svinčnika ne papirja.«

»Zakaj pa si napravil tisto neumnost, da si dal prepovedani list nekemu Joštu? Ne bi ti smel povedati, vendar ti zaupno povem. V njegovi izpovedi ni nič posebnega, samo da je imel smolo. Detektiv ga je zalotil, ko mu je list po nesreči padel na tla. Nič te ne obremenjuje. Nasprotno, povedal je, da mu nisi nič dal v roke. Rekel si mu, da je nevarno in kaznivo dajati list, ter si ga položil na tla le zato, ker je dejal, da zbira takšno literaturo kot posebnost, ne pa da bi list dal komu naprej, naj bi ga bral. Stvar zato ne stoji zate slabo, ker si na univerzi takoj povedal sekretarju, da je razdeljen list in sta ga pobrala, kolikor sta mogla. Na univerzi se tudi ugledni profesorji vsi pohvalno izražajo o tebi in pravijo, da si bil le nekoliko nepremišljen. Naši ugledni dobrovoljci se zavzemajo pri meni zate.«

»Ali bi bilo mogoče, da bi me prišla obiskat žena za kakšno minuto?»

»Če bo prosila, ji bom dovolil.«

Čez dva dni so me poklicali v čakalnico. Sinko Vladko me je že od daleč prepoznal in mi klical v svojem otroškem jeziku. Preiskovalni sodnik, ki je bil navzoč, je ves čas bral časnik. Žena mi je povedala, kako jo hišnik in

hišnica zasmehujeta, češ: »Ne bo ga več komunista.« Poslovili smo se brez solz in tožba.

Naslednji dan me je obiskal dekan pravne fakultete Janko Polec. Zanimal se je, kako je kaj s hrano, in me vprašal, ali mi lahko s čim pomaga. Zahvalil sem se mu. Bil sem vesel, zakaj njegov obisk je pomenil, da je stvar na dobri poti. Res so me po treh tednih izpustili.

Brž ko sem stopil na dvorišče Oražmovega doma, sta me zagledala hišnik in hišnica ter se prestrašila, kakor da sta videla prikazen. Še isti dan popoldne sem šel v službo.

V profesorski sobi sem naletel na služitelja Janka Kristana, ki je bil obložen z debelimi rimskimi kodeksi. Na mizi jih je bilo še naročje. »Še ti vzemi, pa pojdi z menoj,« je dejal. »So že vaje iz rimskega prava. Vodi jih profesor Viktor Korošec.«

Pograbil sem knjige in mu sledil. Dvorana je bila polna. Brž ko so me zagledali, so me pozdravili z viharim ploskanjem kakor pravega junaka.

Ko so profesorji prvega prejeli plačo, so zbrali zame prispevek. Najbolj radodaren je bil profesor Skumo, odrinil je cel stotak. Pripomnil je: »Vi ste še vedno dobrovoljec, zmeraj navdušen za nove ideje. Te pa se bodo morale šele izkazati v življenju.« Res je imel prav...

* * *

Jošt je bil zelo v zadregi, ko sva se srečala. Opravičeval se je in mi pojasnjeval, kako se je zgodilo. Še isti večer je nesel list, zatlačen nekako slabo za srajco. Šel je na zabavni večer. Med plesom mu je list zlezal izza srajce in padel na tla. Še preden ga je utegnil pobrati, se je za list pozanimal detektiv Jeranše, Joštov znanec, tudi Primorec. »Le pokaži, kakšen list je to!«

Detektiv je hitro posegel po listu. »Glej, saj to je list Proleter, zaradi katerega je vsa policija na nogah!« je povedal detektiv. »Niti spati več ne utegnemo, toliko dela imamo s preiskavami in z zasledovanji tistih, ki list širijo. Iščemo, kje se letaki tiskajo in po kakšni poti prihajajo v Ljubljano. Kako si vendar prišel do tega lista?«

»Kaj bi pripovedoval tebi, ki si vendar policaj!« je odgovoril Jošt.

»Zdaj govorim s teboj kot tvoj znanec, ne boj se, tebi se ne bo nič zgodilo!«

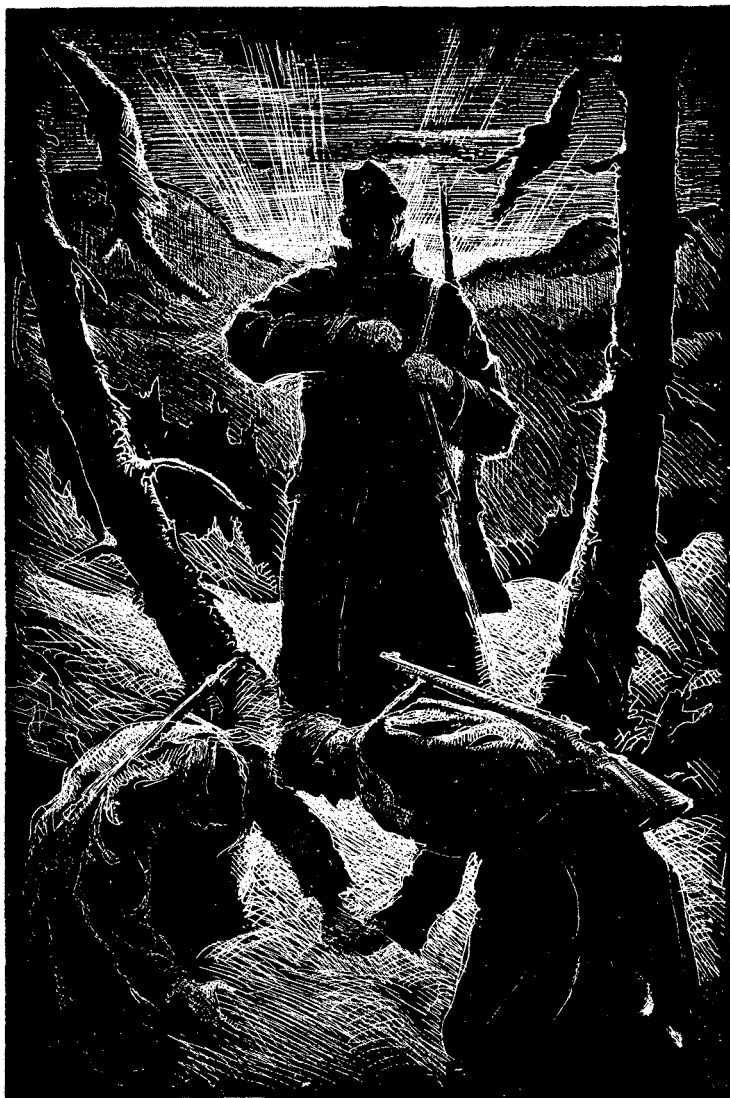
Dolgo ga je pestil. Šele ko mu je detektiv dal »častno besedo«, da se tudi tistemu, ki je Joštu dal list, ne bo nič zgodilo, je fant povedal, da mu ga je dal nekdo, ki je dober borec za našo državo. Dejal pa je, da ne ve, kako se pišem. Detektiv ni več vpraševal, ko mu je Jošt povedal, da je tisti človek jugoslovanski dobrovoljec.

Na naši univerzi so bile tri glavne politične smeri. Šestojanuarski režim je zapustil vse prejšnje stranke in politične organizacije, ki niso bile izrazito jugoslovanske. Poprej so se dijaki na univerzi delili na levičarje-komuniste, liberalce, nacionaliste in klerikalce. Profesorji niso mogli in ne smeli kazati očitneje svoje politične barve. Toda slušatelji so vedeli, s kom lahko računajo.

Ko je v javnosti skoraj popolnoma zamrlo politično življenje, smo na univerzi še verovali v akademsko svobodo, zato pa smo jo tudi hoteli kolikor mogoče uživati. Marksisti so se zavedali, da je policija imela povsod svoje vohljače. Vendar pa niso skrivali svojega prepričanja. Težko pa je bilo sovražniku prodreti v komunistično organizacijo.

Zdaj niti ne vem več, zakaj so tedaj slušatelji začeli stavkati. Kipelo je v zbornici, v balkonski dvorani in v avli. Spodaj v natlačenem prostoru so bili

*Božidar Jakac: Iz
cikla XIV. divizija
na Štajerskem
1944, 1948, visoka
jedkanica*

sestanki. Gnetli pa so se tudi po velikem stopnišču. Zdelo se je, kakor da se je vsa politika s cest preselila med to zidovje. Včasih so spregovorile tudi roke, ko beseda ni bila več dovolj prepričevalen dokaz. Razvneli so se kar resni pretepi. Tudi policija je vdrla večkrat na nedotakljiva svobodna univerzitetna tla, tik pred vojno baje tudi z rektorjevim dovoljenjem. Rektor je bil takrat Matija Slavič.

Tedaj so v avli govorniki navduševali slušatelje za stavko. Spet drugi pa so jim ugovarjali. Ozračje je bilo čedalje bolj napeto. Imel sem tenek posluh, zato sem slišal, da so se zagovorniki stavke šepetaje dogovarjali, češ da pojdejo razbijat predavanja, ki naj bi bila zvečer na pravni fakulteti v preda-

valnici 90. Predaval naj bi profesor rimskega prava. Ta predavalnica pa je bila v mojem območju. Moja dolžnost je bila, da sem v predavalnici skrbel za red, pa tudi za varnost predavateljev. Zato me je skrbelo, zakaj slušatelji bi utegnili napasti predavatelja. Bal sem se tudi, da bi razmetali in poškodovali debele, stare rimske pravne kodekse (latinsko besedilo).

Zato se nisem obotavljal, kar po tri stopnice sem preskakoval, da sem privihral v predavalnico in že med potjo do katedra pobiral po klopeh knjige. Dejal sem profesorju, naj takoj preneha in hitro zbere knjige, da se bo izognil neprijetnostim. Ni verjel, da bi kdo upal kršiti zakon in bi se utegnilo kaj zgoditi celo njegovim imenitnim rimskim knjigam.

V tistem hipu so se že hrupno odprla vrata in v predavalnico je prihru-mela truma študentov. Večina jih je bila oborožena z gorjačami. Z njimi so mlatili po klopeh.

Profesor je odločno protestiral. Njegovi slušatelji so jo hitro pobrali. Sve-toval sem mu, naj zapusti dvorano v mojem spremstvu. Ubogal me je in srečno zapustil vroča tla. Služitelj Kristan pa je rešil knjige v knjižnico.

Študentom sem dejal, da so svoj namen že dosegli in naj gredo drugam; naj ne poškodujejo opreme, za katero sem odgovoren.

Naslednji dan je še bolj hrumelo v zbornici. Od tam so se zagnali po hodniku. Na dekanatu tehniške fakultete so si s silo izbojevali prehod v bal-konsko dvorano. Iz nje so si izsilili izhod na balkon, od koder je lep razgled na trg. V dvorani so sneli veliko tablo in jo postavili na balkonu na stojalo. Nekdo je nekaj pisal na tablo. Toda ne matematičnega ali kemičnega obrazca. Z velikimi črkami, tako da je bilo mogoče brati s trga, je napisal:

DOL S KRVAVIM REŽIMOM!

Zaspana Ljubljana se je spričo tega takoj razgibala. »Kaj bo pa zdaj?« so se boječe spraševali ljudje. Mnogi so se v trumah zbirali pred univerzo. Ali to pomeni svobodo, konec neprijetnega tiranskega režima?

Med ljudstvom pa so bili tudi številni vohljači, ki so jim kar rasla ušesa. Spet drugi, nacionalisti, so se razburjali in zahtevali najhujšo kazen za pun-tarje, ki kale jugoslovansko slogo. Policija je sklenila okrog univerze obroč. Svobodna akademska tla so bila oblegana.

Sekretar dr. Matej Šmalc je sklical uslužbence. Ukazal nam je, da mo-ramo takoj odstraniti tablo z balkona.

Ko smo se napotili tja, smo se hudomušno muzali. Vedeli smo, da to ne pojde tako lahko. Saj nam je stalo na poti okrog 100 študentov, pripravljenih, da se spoprimejo z nami. Bilo nas je šest. Na čelu je bil bojeviti Nace Klanč-nik. Prvi naskok se nam je izjalovil. Gladko so nas odbili in Nace jo je skupil po glavi. Predstojniki so nas čakali zaman pred vrati balkonske dvorane. Pred-stavili smo jim žrtev prvega napada, Naceta. Sekretar in rektor nas nista nič kaj hvalila.

Zato so poklicali na pomoč še druge nižje uslužbence. Tako bi naj z no-vimi mobiliziranci vred odstranili nesrečno tablo, ki je zbujala toliko javnega pohujšanja. Sicer pa napis na tabli ni bil edini napad na vlado. Po univerzi so raztrosili toliko letakov, da ti je na vsakem koraku šumelo pod nogami. Za uničevanje letakov pa je bilo dovolj prostovoljcev, nasprotnikov komunistov, levičarjev.

Tretjič smo šli že naveličani in brez vsakega upanja, da bi kaj dosegli proti veliki premoči zagrizenih fantov. Prerinili smo se do table in se začeli ruvati. Šlo je kar zares.

»Kaj te je pa zaneslo, Habe?« je dejal Drago Hartman, slušatelj kemije — »Hary«, ki je bil vselej najbolj odločen in gibčen pri demonstracijah. »Bil si vendar zmerom dober fant in pameten. Saj vidite, da ne boste nič opravili.«

»Kaj pa naj storimo?« sem odgovoril. »Nekaj vendar moramo storiti, saj se ne moremo stalno vračati praznih rok z balkona. Naša dolžnost je, da tablo odnesemo, da ne bo še nadalje pohujševala ljudi in bodla v oči oblasti. Pa tudi naša univerzitetna oblast je izvrstna s sedanjim rektorjem in sekretarjem — za našo stvar ...«

»Pa prav ta dva vas pošiljata uboge uslužbenke na nas. Odgovorna sta in se bojita tudi za svojo kariero,« sem dejal.

»Kdor je z nami, je z nami! Če pa nastopa proti nam, je naš nasprotnik!« se je odrezal Hary.

Zdaj pa je bilo konec mirovnih pogajanj. Spet smo se začeli ruvati s študenti za tablo.

»Ne boste nič opravili, le odnehajte!« je dejal Hary. »Vas ne bi pretepali, ker ste sami žrtve, vendar ni druge rešitve.«

Pomignil sem Haryju: »Pretepite nas, seveda bolj milo, in nas s silo nazenite. To bo za nas začasno edina rešitev.« Nemudoma so nas pograbili. Vsakega posebej je prišlo po več študentov in so nas pometali v balkonsko dvorano. Tako smo lahko dokazali, da ne moremo nič opraviti.

Takrat se je kot blisk razširila novica, da bo policija vdrla na univerzo; polovila bo vse študente, ki se mude na balkonu in v poslopju. Brž ko je novica prispela do balkona, je tam silno završalo. Hitro smo morali zakleniti vrata, da bi študentje iz balkonske dvorane ne mogli pobegniti v hodnike in v predavalnice. Na Kongresnem trgu je začela delovati motorna brizgalna, ki so jo tja pripeljali na ukaz mestni gasilci. Rektor se je postavil pred vrata balkonske dvorane in odločno povedal, češ da iz dvorane drži pot le čez njegovo truplo.

Policija se je že tistega dne po telefonu pogajala z rektorjem. Hotela je vse zapreti. Rektor je ugovarjal, češ da bo že univerzitetna oblast ukrenila vse, da bodo krivci primerno in po predpisih kaznovani. Policiji bodo izročili samo tiste študente, ki jim bodo dokazali kakšen hujši greh.

Študentje so se skušali izmuzniti iz univerze, toda policija je oblegala vse izhode. Vsak, kdor je hotel na prosto, je moral pokazati legitimacijo. Toda nihče ni hotel izročiti akademske legitimacije. Če bi jo jim izročil, bi se jim več ne mogel izmuzniti, ne glede ali je bil kriv ali ne. (Razen seveda, če bi bil ovaduh.) Šele drugi dan ponoči so študentje odšli domov. Legitimirati so se morali univerzitetnim uslužbencem; ti so vpisali številke njihovih legitimacij in imena. Nato je bila univerza več tednov zaprta.

Medtem so sestavili univerzitetno sodišče. Zaslišali so mnogo slušateljev. Za kaznovanje pa jih je ostalo le malo. Sodišče je zasedalo v profesorski sobi pravne fakultete. Tudi mene so zaslišali kot pričo. Za mizo so bili zbrani profesorji prava. Ni jim bilo mogoče očitati, da ne bi razumeli svoje naloge. Nisem pričakoval, da me bodo zaslišali. Profesor Gojmir Krek me je poklical kar s hodnika, zateglo, kakor navadno: »Habeee! Habeee!«

Mislil sem, da potrebujejo kakšno knjigo iz knjižnice. Ko sem vstopil v sobo, so člani sodišča zabodli oči vame. Takoj sem razumel, da je nastopil poseben trenutek. Hitro sem se zbral in mirno čakal.

Nagovoril me je profesor Milan Škerlj. Majhna, posivela brada je pristajala k resnemu obrazu.

»Gospod Habe! Vaši izpovedi pripisuje sodišče poseben pomen, ker poznate vse študente. Prosimo in zahtevamo, da govorite resnico ter poveste, kaj ste videli in kdo je bil tedaj na balkonu, ko ste jim hoteli iztrgati tablo. Kdo so bili, ki so vas, navzoče uslužbence, pretepli in prepodili? In sploh, kaj ste opazili? Katere študente ste videli? Povejte njihova imena! Če pa imen ne veste, opišite, kakšni so bili tisti študentje.«

Ne da bi kaj pomišljal, sem odgovoril: »Ne morem vam povedati nobenega imena in nikogar tudi ne morem opisati po njegovi zunanosti ali obleki, hoji ali drži. Saj bi morda opisal ravno napačnega, ki bi bil zato po nedolžnem kaznovan.«

Tudi profesorjem ni bilo za to, da bi morali študente strogo soditi. Vendar so bili kljub temu kaznovani, tudi slušatelji pravne fakultete. Nekateri so dobili ukor, drugi so bili izključeni za en semester, nekaj pa celo za dva semestra. Mnogi med njimi so med osvobodilno vojno padli.

Univerza je večkrat vznemirila gospodo, ki si ni mogla misliti, da se bo kdaj kaj spremenilo: niso se sprijaznili z mislijo, da se prestoli majejo po vsem svetu in ni noben režim večn.

»To je že revolucija!« so pripominjali spomladi leta 1932, ko je na univerzi čez noč zavihrala rdeča zastava. Zakaj rdeča zastava je bila še nekaj bolj nezaslišanega kakor bogoskrunski napis na tisti tabli na balkonu univerze. Ali je kaj takšnega res mogoče! Rdeča zastava! Na univerzi!

Izobesili so jo Drago Hartner (Hary), Boris Vojnilovič in Goršič. Kmalu potem so bili zaprti in obsojeni na mesec dni zapore: Hartner, Vojnilovič, Terseglav, Ocvirk in Bujas.

Ivan Seljak-Čopič: Zločinska družina, 1944, svinčnik

Razvijanje tradicij NOB

Zveza združenj borcev je predvsem aktivna družbenopolitična sila, ki je čvrsto vezana na program današnjih revolucionarnih sprememb družbe. Dokazov za tako trditev ni treba iskati le na zborih partizanov, letnih skupščinah krajevnih organizacij in zborih volivcev. Malokdaj bo tako kratko obdobje — nekaj let, kot je trajala NOB, ustvarilo med seboj tako čvrsto povezano generacijo ljudi, ki je kljub nepredvidenim povojnim težavam in nepravilnostim, ostala enotna in zvesta, s čemer se mora ponašati malokateri narod: zvesta sebi, zvesta svojemu ljudstvu, zvesta programu revolucije.

Borci seveda težko prenašajo slepomišljenja, njim je potrebna odkrita beseda in odprte karte. Zato tudi ni vsaka utemeljitev že opravičilo in vsaka napaka — šolska napaka. V procesu naše rasti, demokracije in dozorevanja je vedno več jasnosti in odkritih besed in vedno več čuta odgovornosti za delo, za položaj. To je zelo razveseljivo in vzpodbudno. Borci niso za lov na čarovnice, so pa za red in odnose, kakršne zahteva socialistična družba. Zato borci niso in ne morejo biti problem za družbo, imajo pa svoje probleme, ki jih je družba dolžna reševati. Reševanje teh problemov bo trajalo, dokler bodo borci živi, pri tem je pa zelo važno, kdo jih rešuje in kot moderno rečeno, s kakšno kvaliteto.

Naj naštejemo le nekaj odprtih vprašanj, ki še niso zadovoljivo rešena, za katere se bo moralo zavzeti novo vodstvo ZZB NOV Slovenije.

— Spričo velikega števila še nerešenih vprašanj za posebno dobo, ki ležijo na zavodih za socialno zavarovanje in spričo številnih pritožb borcev, menimo, da je treba s tem delom pohiteti in ojačati službo, ki rešuje vloge. Prav tako je potrebno brez zastojev reševati vloge na komisiji po 195. členu temeljnega zakona o pokojninskem zavarovanju, da ne bo nepotrebnih pritožb.

— Čimprej moramo spremeniti zakon o borčevskem dodatku za zaposlene borce v zvezi in republiki tako, da bodo deležni dodatka vsi, ki so s pomaknitvijo datuma pridobili to pravico.

— Potrebno je sistemsko urediti vsakoletno prevedbo in valorizacijo pokojnin upokojenih udeležencev NOB pred 9. septembrom oziroma 13. oktobrom 1943.

— Nadaljnje vsklajevanje invalidskih prejemkov z rastjo osebnih dohodkov vojaških vojnih invalidov in proučiti način, kako izboljšati materialno stanje družinskih invalidskih upravičencev.

— Proučiti možnost za širše uporabljanje 36. člena temeljnega zakona o pokojninskem zavarovanju pri reševanju nekaterih primerov upokojenih borcev po 80. členu bivšega temeljnega zakona o pokojninskem zavarovanju, ki povzročajo upravičeno negodovanje in nezadovoljstva.

— Ker povzroča zaposlovanje mladih upokojencev, predvsem oficirjev in uslužbencev TNZ mnogo težav, še več pa nezaposlenost upokojenih borcev, ni mogoče zagovarjati in podpirati nobenih ukrepov, ki bi zmanjševali možnost zaposlovanja

in honorarnega dela mladim, ki so že upokojeni. Tudi ni mogoče zagovarjati predlogov o skrajšani delovni dobi za upokojitev, ker s tem ne rešujemo brezposelnosti, ustvarjamo pa probleme mladih upokojencev.

— Za temeljito in sistematično družbeno skrb za udeležence NOB je nujno potrebna skrbno pripravljena evidenca in analiza problematike. Naloga organizacij ZB, republiškega sekretariata za zdravstvo in socialno varstvo, statističnega zavoda je, da proučijo metodo in kvantifikacijo podatkov ter način zbiranja podatkov kot osnovo za analizo problemov. Menim, da je poklican in najbolj zainteresiran, da to delo vodi poleg republiškega odbora republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo.

Evidenca in analiza problemov udeležencev NOB mora zajeti vse borce po letih udeležbe do konca vojne. Upravičena so pričakovanja, da se bodo problemi borcev, ki so se vključevali v NOB po kapitulaciji Italije z večjo uvidevnostjo reševali predvsem s socialno zdravstvene plati. Zdravstveno varstvo za kmete — udeležence NOB do konca 1944 je velika pridobitev in to borci cenijo. Ne zdi se jim pa prav, da se odzvejo zdravstvene knjižice udeležencem, če iz objektivnih razlogov niso mogli poravnati dolžnega prispevka. Zveza združenj borcev bo tudi v bodoče proučevala možnosti za čim boljše reševanje problemov vseh borcev, kot se že sedaj zavzema, da se vsem zaslužnim in potrebnim borcem ter aktivistom uredi stanovanjsko vprašanje ali da družbena pomoč.

— Republiški odbor ZZB je ves čas posvečal veliko pozornost vzdrževanju objektov, ki so simbol naše revolucije, kot je Baza 20, bolnica Franja in drugi. Tudi v prihodnje bo treba skrbno čuvati spomenike in spominska obeležja iz NOB, kar je predvsem naloga občinskih skupščin.

— Dosedanje stike in sodelovanje ter medsebojno spoznavanje z zamejskimi borčevskimi organizacijami bo republiški odbor tudi v prihodnje negoval, pospeševal in razvijal. Sodimo, da je medsebojno spoznavanje in medsebojna pomoč koristen prispevek k vseboljšim mednarodnim odnosom in v prid miru ter miroлюбnemu sožitju.

Posebno pozornost je republiški odbor ZZB posvečal čuvanju in razvijanju tradicij NOB. Svet za razvijanje tradicij pri RO, strokovne komisije in odbori partizanskih enot so s požrtvovalnim delom razvili mnoge iniciative, ki so nastale in nastajale ob razširjanju področja dela. Vsakoletna manifestacija pred rojstnim dnevom maršala Tita, kurirčkova pošta, ki aktivira do 200 000 pionirjev po vsej Sloveniji in kurirčkov festival sta zelo primerni prireditvi, ki ponazarjata del naše NOB. Podelitev domicilov posameznim partizanskim enotam občinskih skupščin je dalekosežna akcija, ki medsebojno obvezuje občino in partizansko enoto. Ob teh domicilnih enotah nastajajo po občinah istoimenski pionirski in taborniški odredi, ki se vzgajajo in navdihujejo po vzorih partizanov. Vsakoletna srečanja borcev posameznih brigad in odredov, postajajo pomemben dogodek kraja in ponovno pričanje o povezanosti borcev in navezanosti na tradicije, tovarštva in patriotizma, ki je nastalo v nepozabnih dneh boja za osvoboditev.

Zelo pomembno delo je pisanje zgodovine NOB, bodisi kot monografije posameznih enot, bodisi kot kronike dogodkov v posameznih krajih. Komisija za zgodovino pri svetu za razvijanje tradicij NOB je že opravila pomembno delo. To delo moramo brezpogojno nadaljevati in dokončati. Odbore posameznih enot in tiste tovariše, ki so prevzeli odgovornost za opis posameznih dogodkov, kronike ali monografije, moramo moralno in materialno podpreti in jih spodbujati z javnim priznanjem. Zavedati se moramo, da s tem delom otmemo pozabi in posredujemo bodočim pokolenjem najzanimivejši, največji in najpomembnejši del slovenske zgodovine.

Republiški odbor je z veseljem pozdravil ustanovitev sekcije za razvijanje tradicij NOB pri republiški konferenci SZDL. Razumljivo je, da ne more biti naloga te organizacije zveze borcev, da čuvajo, ohranjajo in razvijajo tradicije NOB. Mladi generaciji ne moremo samo razlagati, kako smo se borili, pač pa, kdo je uspel dvigniti narod v oborožen upor in katere notranje sile, katere vrednote so razvili borci, da so dvignili slovenski narod iz naroda hlapcev v narod junakov.

Ohranjanje in razvijanje tradicij NOB, proučevanje novejših zgodovine je zelo pomembno tudi za obrambne priprave naroda, čemur se ne moremo in ne smemo odpovedati. Današnji svet skriva v sebi vse polno nasprotij, ki se kažejo v odprtih lokalnih konfliktih, še več je pa prikritih nasprotij in nesoglasij. Pripravljenost naroda na svojo obrambo je dolžnost in v tem ni dovoljeno nobeno presenečenje. Ne pretiravamo, če trdimo, da je v borcih NOB nakopičenih toliko dragocenih izkušenj, ki jih ne smemo zanemarjati ne glede na to, da so borci že starejši in da je naša osvobodilna vojna neponovljiva. Osnovne moralne vrednote, vrline in izkušnje borcev NOV, bodo ostale v vsakem primeru aktualne ne glede na orožje in način bojevanja in ne glede na to, s katere strani bi se kdo polakomnil naše zemlje.

Organizacija ZZB in posamezniki že sedaj intenzivno pomagajo pri organizaciji vseljudske obrambe. V smislu novega zakona o vseljudski obrambi, ki zavezujejo vse državljane, vse družbeno politične skupnosti in gospodarske organizacije, bodo organizacije ZZB še tesneje sodelovale z zvezo komunistov in socialistično zvezo zato, da se mladina in ves narod oboroži s tistimi lastnostmi, ki so odlikovale borce NOB in ki so odločilno prispevale k zmagi nad oholim okupatorjem.

In končno je prav, da na današnji skupščini povemo, kaj se nam zdi nerazumljivo ob napadih posameznih piscev v nekaterih časopisih na borce in revolucijo. Iz poročila in tudi iz teh uvodnih besed je mogoče oceniti delo organizacij, ki si prizadevajo, da v čim boljši atmosferi z odgovornimi družbenimi dejavniki, zdravijo in ozdravijo rane težke narodnoosvobodilne vojne. Prav tako je iz tega razvidno, kakšne so dolžnosti organizacij in njenega članstva v naporih za napredek in do produktivnega dela.

Spričo dejanskih naporov in zavzetosti borcev v težkem vojnem in povojnem času so kaj klavrna namigovanja in žalitve nekaterih piscev, ki se zaganjajo v snovalce in akterje naše NOB. Ne verjamemo, da je namen teh pisateljev zmanjšati mogočno dejanje, ki bo ostalo še mnogim pokolenjem v zavesti, kot edinstveni primer malega naroda v borbi za svojo svobodo in svoj obstoj. Toda zdi se nam, da ni prav, da iščejo navdih za novo poezijo v zmotnih predstavah o dogodkih v revolucionarnih dneh, medtem ko ne srečate v literaturi drugih dežel primera, da bi borce za svobodo svojega naroda blatili na straneh še tako reakcionarnega tiska. Za take pisatelje tudi kapitalistična družba nima papirja.

Nobeno revolucionarno obdobje ni ustvarjalo svetnikov, pač pa borce in junake, pa tudi vdove in sirote in matere brez sinov. Od tod upravičeno ponavljanje, da je družba dolžna spoštovati borce in skrbeti za žrtve vojne ter zdraviti rane, ki jih je prizadejala vojna. Mladi generaciji ne želimo, da bi se na njena pleča zgrnila podobna teža in nesreča. Vsa naša prizadevanja so obrnjena v to smer. Toda mlada generacija mora spoznavati posledice vojne, da se bo borila za mir, cenila svobodo kot osnovno pridobitev osvobodilnega boja, da jo bo znala braniti pred komurkoli.

Enakopravnost ob teoriji o omejeni suverenosti

Andro Gabelić

Najnovejša zaostritev sovjetsko-kitajskih odnosov, tekoči procesi znotraj varšavskega pakta in nekateri drugi podobni pojavi silijo k razmišljanju o zelo resnem problemu socialističnega sveta. Gre za problem delovanja zelo močnih centrifugalnih sil v odnosih med socialističnimi državami na vojaškem področju.

Proučimo ta problem s stališča njegovih dimenzij in strateških razločkov v socialističnem svetu.

Izvemši Kube so vse socialistične države na Evrazijskem geografskem prostoru, kjer so hkrati tudi glavne linije konfrontacije vzhoda in zahoda. Od skupne površine Evrazije, 54 milijonov kvadratnih kilometrov odpade na socialistične države 35 milijonov kvadratnih kilometrov, od skupnega števila prebivalcev 2,3 milijarde pa približno 1,2 milijarde ljudi. Torej več kot dve tretjini površine in polovica skupnega števila prebivalcev.

Na zahod formalno odpade v vojaškem smislu ozemlje in prebivalstvo držav članic paktov NATO, CENTO in SEATO in države, ki so z dvostranskimi vojaškimi zvezami navezane na ZDA. Skupno znaša to nekaj več kot 7 milijonov kvadratnih kilometrov površine in okoli 600 milijonov prebivalcev, torej le nekaj več kot osmina ozemlja in ena četrтина prebivalstva Evrazije. Dejansko pa so te številke manjše, ker nekatere države, ki so vključene v zahodne vojaške zveze, na primer Pakistan in Iran, bolj sodijo v krog neuvrščenih kot blokovsko usmerjenih dežel.

Kar zadeva število vojakov je razmerje na evrazijskem področju 8,5 proti 5,5 milijonov v korist vzhoda tudi če v zahodni blok vštejemo tiste države, ki so sicer v vojaških zvezah, v bistvu pa so neuvrščene. Ko tem številkam dodamo število vojakov neuvrščenih in nevtrálnih evropskih in azijskih držav in nekaj več kot milijon ameriških vojakov na dveh celinah, ugotovimo, da od približno 20 milijonov vojakov, kolikor jih je na vsem svetu, odpade približno 17 milijonov na evrazijski prostor. Očitno je, da nobena stvar ne more tako kot prav ta podatek prepričljivo ilustrirati in potrditi prejšnjo ugotovitev, da so na evrazijskem prostoru glavne črte konfrontacije vzhoda in zahoda.

Na tem prostoru glavnih front dveh svetov so očitne prednosti na strani vzhoda. Seveda s teoretično domnevo o enotnosti socialističnega sveta, na katerega ozemlju ostanemo za zdaj zato, da bi bolje videli velike pomanjkljivosti tega sveta. Te pomanjkljivosti so posledica njegove dejanske neenotnosti.

Prednosti vzhoda so izražene na geografskem področju. Stvar je v tem, da osrednji položaj celinske mase, ki pripada socialističnim državam, daje številne vojaške prednosti. Prvič: povezanost morebitnih front je večja. Drugič: množice prebivalstva, ki so potencialni vojaki, so bližje frontam. Tretjič: krajše so smeri in pota oskrbe. Četrtrič: v operativnem smislu omogoča centralni položaj delovanje po tako imenovanih notranjih (krajših) strateških smereh, olajšuje manever silam in sredstvom (premeščanje težišča fronte z ene na drugo) itd. Možnosti zahoda so prav nasprotna, ker drži samo nekatere obrobne dele Evrazijske geostrateške mase (praktično samo ozki pas zahodne Evrope in nekatere dele v jugovzhodni Aziji — Južno Korejo, Južni Vietnam, Tajsko). Zahod je prisiljen delovati po daljših in razdvojenih zunanjih strateških smereh. Njegove fronte niso povezane, komunikacijske smeri raztegnjene (potemtakem tudi bolj ogrožene) mnogi viri sil in sredstev pa oddaljeni od frontnih črt. Navedene pomanjkljivosti še posebej potencira dejstvo, da je glavna zahodna sila ZDA — več tisoč kilometrov oddaljena in z oceani

ločena od glavnih sil — evrazijskih — prizorišč konfrontacije med vzhodom in zahodom.

Takšen bi bil položaj v primeru enotnosti socialističnih držav, ki pa je ni. Namesto enotnosti je razdvojenost, katere vojaško strateški izraz in rezultat je žalostno negativen za socialistični svet. Poglejmo nekaj pokazateljev:

Namesto evrazijske geostrateške celine s 35 milijoni kvadratnih kilometrov, 1,2 milijardi prebivalcev, 8,5 milijona vojakov itd. — skratka namesto velikanske strateške celote, ki bi bila s svojo enotnostjo zanesljivo zagotovilo miru in trden temelj naprednim silam in procesom po vsem svetu, danes ne obstaja samo strateška razdrobljenost, temveč so in delujejo takšne centrifugalne sile, ki tiščijo k tlom znatne dele moči segmentov te razdrobljenosti.

Sedanji odnosi med socialističnimi državami so namreč prepolovili, ali kot bomo kasneje videli, še več kot prepolovili strateško celovitost socialističnih držav. Na eni strani se je znašla Kitajska z ozemljem 9 milijonov 560 tisoč km², 780 milijonov prebivalci in 2,8 milijonov vojakov. Na drugi strani pa so države članice varšavskega pakta z naslednjimi geografskimi, demografskimi in vojaškimi zmogljivostmi: 25 milijonov km², 330 milijonov prebivalcev in 4,5 milijona vojakov.

Bistvo stvari pa ni toliko v drobljenju kot v resnični konfrontaciji razdrobljenih delov. Za ilustracijo je dovolj navesti dejstvo, da je zdaj 50 do 60 kitajskih divizij usmerjenih proti SZ, 30 do 40 sovjetskih divizij pa proti Kitajski. To pomeni, da je približno tretjina divizij dveh kolosov socialističnega sveta praktično izgubljena za protimperialistični boj. Kar je še slabše, resen obmejni incident pri Habrovsku 2. marca in velikanska obojestranska propagandna eksploatacija tega incidenta implicira možnost obojestranskih nadaljnjih angažiranj vojaških sil na sovjetsko-kitajski meji. To še naprej drobi vojaško moč socialističnega sveta, seveda s stališča njegove glavne, gledano z mednarodnega prizorišča tudi edine naloge: to je protimperialistični boj.

S tem ne želimo reči, da je velika pomanjkljivost razdrobljenega socialističnega sveta v tem, da pri sedanjem stanju nima možnosti, da bi s kolektivno uporabo orožja — vojno — reševal svoje zgodovinske naloge. Ne! Smo nasprotniki same ideje, da bi s potencialno močjo orožja reševali mednarodne probleme, smo nasprotniki politike sile. Vendar pa je neodvisno od naših pogledov in želja objektivno dejstvo, da imajo v današnjem svetu divizije povsem jasno vlogo v mednarodni politiki. To pa pomeni, da je socialistični svet v sodobnem političnem boju proti imperializmu vojaško slabši prav za toliko vojaških efektiv, kolikor jih absorbira medsebojno trenje v socialističnem svetu. Pri tem niti ne omenimo možnost same vojne med socialističnimi državami, ki jo to trenje implicira in katere posledice bi bile strahotne na vsej fronti boja naprednih družbenih sil.

Žal se ves problem ne izčrpa s kitajsko-sovjetskim teptanjem njihove vojaške moči, s praktično 6670 kilometrov dolgo fronto, kolikor je dolga sovjetsko-kitajska meja, v ozadju glavnih črt konfrontacije z glavnim nasprotnikom, ki si povsem razumljivo zadovoljno mane roke, medtem ko se samozvani voditelji boja proti imperializmu vzajemno obtožujejo za dogovor in kolaboracijo s tem istim imperIALIZMOM, z njegovimi najbolj reakcionarnimi in najbolj agresivnimi silami. Spomnimo se samo položaja tistih azijskih socialističnih držav in revolucionarnih gibanj, ki so s stališča odnosov v socialističnem svetu v nekakšnem vojaško-političnem vakuumu, razpeta med bližino (vplivom) Kitajske in večjih možnosti SZ, da jim da učinkovito vojaško, gospodarsko in drugo pomoč. Spomnimo se samo položaja v varšavskem paktu.

Kot je znano, je za sedanji položaj v omenjenem paktu značilen boj dveh nasprotnih teženj. Prva vztraja na vojaški uresničitvi teze o omejeni suverenosti socialističnih držav, kar bi se moralo izraziti v večji integraciji vojaških sil, držav članic Varšavskega pakta, oziroma v manjši ali sploh nobeni vlogi vojaških politikov držav članic pakta pri oblikovanju strategije te vojaške organizacije. Seveda z izjemo nacionalne vojaške politike države — gospodarja, ki se ne zadovoljuje s sedanjo vlogo osnove celotne dejavnosti Varšavskega pakta, temveč vztraja pri odpravi vseh oblik nacionalnega izraza in vpliva tako imenovanih drugorazrednih sil članic pakta.

Druga težnja pa vztraja pri uveljavitvi vseh in ne ene, nacionalnih individualnosti v smislu njihove enakopravnosti, enakopravnejše participacije v poveljevanju in pravici nacionalnega tona vojne doktrine v splošni doktrini pakta, avtonomije v organizaciji in dejanske nacionalne jurisdikcije nad vojaškimi zadevami oziroma nad vojaškimi silami in sredstvi, ki so v sestavu in pod poveljstvom varšavskega sporazuma.

Kot komponenta splošnih divergentnih tokov v taboru, boj nasprotnih teženj na vojaškem področju, je resno vplivala na znane češkoslovaške dogodke, ki ta tabor niso vojaško okrepili, temveč oslabil. Pri tej vojaški intervenciji na Češkoslovaškem se boj teh teženj ni prenehal, ampak se stalno krepi. To seveda slabi Varšavski pakt v celoti, njegovo kohezijo in enotnost (dejansko, ne deklarativno, to je lažno enotnost, ki je na zavidljivi višini), ob tem pa stalno grozi s ponovitvijo žalostnih češkoslovaških dogodkov v avgustu.

Seveda pa s tem problem ni izčrpan. Poleg kitajsko-sovjetskih strateških divergenc, zapletenih in v bistvu protislovni poziciji nekaterih azijskih in ne samo azijskih socialističnih držav, ter osvobodilnih in revolucionarnih gibanj, ki lovijo ravnotežje na osi sovjetsko-kitajskih protislovij, nasprotujočih si tokov v Varšavskem paktu... deluje v strateških virih socialističnega sveta še vrsta nasprotujočih si tokov (odnosi Jugoslavije do Varšavske »petorice«, pozicija Albanije itd.), ki amortizirajo znatne dele vojaških in vseh drugih sil tega sveta. Tudi če ima vsaka strateška divergenca tega vira kake svoje posebne značilnosti, je skupni imenovalec in glavni vzrok isti. To je hegemonizem, bonapartizem, avantgardizem, oziroma boj za primat, za katerega se Kitajska in SZ vzajemno obtožujeta in pripisujeta druga drugi glavne lastnosti tega lastnega lika. Gledano z druge strani, so to odpori hegemonizmu, vsiljevanju življenjskih shem in boj za pravico vsake socialistične države za enakopravnost in nacionalno individualnost v internacionalnem bistvu socializma.

Ni treba poudarjati velikanske, neprecenljive škode, ki jih povzročajo socializmu, družbenemu napredku v celoti, svetovnemu miru in mednarodnemu življenju sploh, sedanji odnosi med socialističnimi državami. Še manj je treba poudariti velikansko zgodovinsko odgovornost povzročiteljev stanja, ki je tuje socializmu, njegovi zastavi, idealom in načelom.

Ivan Seljak-Čopič: Morilci, 1944, linorez

Leta 1944

JANUAR 1944

1. — V Suhorju, premik na Jugorje.
2. — Na starem mestu.
- 3.—5. — Na starem mestu.
6. — Zjutraj premik I. UB v Lokvico — Dragomljo vas, II. UB v Skremlovec.
7. — Popoldne premik v Žumberk: I. UB v Dvorište — II. UB v Vivodino — XXII. UB v Prekrižje — štab XIV. divizije v Vivodino.
8. — V Vivodini.
9. — Ob 12. uri premik na Sv. Jano, I. UB v Vranov dol.
10. — Premik vse divizije prek Prilipja, Galgovo prek proge Zagreb—Karlovac. Pri prehodu čez cesto in pri progi naletimo na zasedo. Po triurni borbi obe zasedi razbiti. Naši 3 mrtvi, 16 ranjenih, padel komandant II. UB Jaka Rihar. Nadaljujemo premik.
11. — Zjutraj pridemo v vas Mački in se utaborimo z II. UB. I. UB ostane v vasi Starjak, II. v Mački, XIII. v Lipnici. V I. UB eksplodira 15 kg eksploziva iz neznanih vzrokov in so 3 mrtvi, 1 civil, 10 ranjenih. Hiša popolnoma porušena.
12. — Premik brigad, I. UB v Dubrovac (Dubranc), II. UB v Klučić brdo, XIII. B Kozjača. Zjutraj pridejo ustaši in Čerkezi v Šiljakovino, Dol. Dragonožec in Gudci. II. in XIII. brigada zavzameta položaje. XIII. obstreljuje z minometalcem, sovražnik se takoj umakne.
13. — Premik vse divizije prek vasi Kravarsko, Podbornica, Ogolunac, prek proge Zagreb—Sisak med postajama Turoplje—Peščenica, prek reke Odre v vasi Gor. in Dol. Veleševac, Gor. in Dol. Rača, kjer prekoračimo Savo s čolni in se ustavimo na levem bregu v vaseh: I. UB v Prečno, II. UB v Dubrovčak, XIII. in štab divizije v Prerovec. Pri prehodu čez progo je bila napadena XIII. brigada, kjer je bil pogrešan mitraljezec. Zadnje čete so se izkrcale 14. januarja zjutraj ob 7.45.
14. — Počitek, zvečer zbor za premik pri II. UB. Odhod odložen zaradi velikega premika nemških čet in motorizacije po cesti in železnici od Beograda proti Zagrebu. Vse naše enote se utaborijo v Dubrovčaku in Topolcu.
15. — Zjutraj ob 5.30 premik skozi gozd v vas Vežišče, kamor pridemo ob 13. uri. Zvečer ob 23. uri premik prek proge Zagreb—Virovitica. Prehod pri Križu, zaseda XIII. brigade se udari z nemško patruljo, kjer je bil hudo ranjen komandir čete in drugi dan podlegel.
16. — Po prehodu prek proge se brigade namestijo v vaseh: I. in XIII. B v Rečici in štab divizije II. UB v Kompator. Zvečer premik.
17. — Brigade se razmestijo v vaseh: I. v Cerini, XIII. v Prokljuvani, II. in štab divizije v Čazmi.

Opomba: Iz vojaškega dnevnika narodnega heroja Toneta Vidmarja-Luke.

18. — Počitek.

19. — Zjutraj ob 8. uri premik prek Dubrave, I. in XIII. se ustavijo v vasi Srpska Kapela, II. v Dubravi. Ob 23. uri II. UB krene iz Dubrave v Srpsko Kapelo. Godba.

20. — Ob 13. uri odidemo vsi iz Srpske Kapele prek Haganja—Sv. Ivan—Žabno prek proge in ceste Križevci—Bjelovar. Prehod brez boja in nadaljujemo premik prek Sv. Petra in do vasi: I. UB Raščani, II. v Ruševac, XIII. v Bušiči. Na mesto pridemo dopoldne ob 10. uri.

21. — Ob 13. uri premik prek proge Križevci—Koprivnica do vasi I. UB Donja Glogovnica, II. Ivanec, XIII. v Gor. Glogovnico in Marinovac.

22. — Zjutraj se II. UB premakne v Glogovnico, I. UB v Osijek, in štab divizije. Ustaši zasedejo cesto Varaždin—Zagreb.

23. — Na istem mestu.

24. — Se premakne v Kamenščico II. UB, XIII. v Apatovec.

25. — Zjutraj premik II. UB v Gornjo Rijeko, I. UB v Kamenščico. XIII. in štab divizije v Kalnik. V Donji Rijeki ujamejo ustaši 2 naša kurirja od O. C. div. Cesta Zagreb—Varaždin močno zasedena, prehod nemogoč.

26. — Zjutraj premik XIII. brigade v Osijek, II. v Kalnik.

27. — Popoldne prek gozda premik na Kalničko gorje (Kalnička gora), I. UB v Svibovec, XIII. UB v Svibovec, II. Donja Poljana, štab divizije v Jalševac.

28. — Zvečer premik prek vasi Kelemen, prek ceste Varaždinske Toplice—Varaždin pri vasi Seketin, prek proge Zagreb—Varaždin pri vasi Sv. Ilija v vasi: XIII. in štab divizije v Završje, II. v Margečan, I. v Pece, kamor pridemo 29. I. zjutraj ob 7. uri.

29. — Počitek, ob 24. uri zbor za premik v vas Bela.

30. — Zjutraj ob 10. uri pridemo v Hrvatsko Zagorje in se razvrstimo v vaseh: I. UB Martinščina, II. in štab div. Belec, XIII. v Repno. Popoldne ob 14. uri 500 ustašev napade I. in XIII. brigado. Po kratkem boju sovražnik pognan v beg proti Zlataru. Ubitih 5 ustašev in več ranjenih. Naši 1 mrtev in 2 ranjena iz I. UB. Ranjena 2 civilista. I. in XIII. gonijo ustaše do Zlatara. Zaplenjeno nekaj svetilne municije in raketnih pištol. Bataljon II. UB odbije skupno z odrednim bataljonom ustaše pri Selnici in jih požene v beg.

31. — Počitek na istih položajih. Zvečer premik II. UB v vas Petrova gora, I. UB v Golubovac, XIII. in štab div. Veternička gora.

FEBRUAR 1944

1. — Bataljon XIII. se udari z ustaši pri Radoboju in jih zapodi proti Krapini.

2. — XIII. se premakne v Radoboj. Štab div. v G. Jesenje, II. UB v Djurmanc, XIII. se bije z ustaši pri Radoboju. Zvečer se premakne v G. Jesenje. I. UB v D. Jesenje.

3. — Na istih položajih.

4. — Zvečer premik: I. UB v Sopot, II. UB v Pregrado, XIII. v Dubravico na cesti Sopot—Desenič.

5. — Počitek; zvečer ob 17. uri premik iz Sopota prek Horvatske v Ravnice. II. UB in štab div. XIII. na cesti Horvatska—Ravnice. I. UB Jelenjak. Nameravali smo iti prek meje pri Klanjec—Zelenjak, kjer pa so bile močne nemške zasede, zaradi tega smo se umaknili na stare položaje.

6. — Ob 17. uri zvečer krenemo proti meji. Prekoračimo reko Sotlo in mejo pri Sv. Katarini, most napravijo Hrvati. Krenemo prek Sedlarjevo—Buče—Penkovo

selo—Gubno in se razvrstimo v vaseh: I. UB Krivica—Javorščica. Počivali. II. UB Ravnica—Hrastje. XIII. B. Stara Glažuta. I. UB na pohodu skozi Buče napadla nemška patrulja. Padli 4 Nemci, zaplenili eno brzostrelko in 4 puške, naš 1 mrtev. II. UB zaplenila v Bučah Kočevarjem 5 pušk, XIII. pa 3 puške. Na položaje pridemo ob 5. uri zjutraj.

7. — I. UB vodi borbe pri Pilštajnu, padlo 35 Nemcev, naša 2 ranjena. II. UB vodi borbe na cesti Sv. Jurij—Pilštajn pri Sv. Heleni, pobije 12 Nemcev, naši 4 ranjeni. Zvečer premik brigad proti gorovju Bohor, kamor pridemo zjutraj ob 7. uri in se razvrstimo v vaseh: I. UB v Golobinjek—Žaga, II. UB Presečno, XIII. Podlog.

8. — I. UB uniči pri Planini 3 kamione, motor in tank ter pobije 50 Nemcev. Zvečer premik I. UB v Mrzla Planina—Zalog, II. UB Glažuta, XIII. ostane v Podlogu. Štab div. na Fledermausu—Plešivec.

9. — Zvečer na postojanke: I. UB Senovo, II. UB rudnik Raštanj (vojašnica), XIII. B. Zabukovje. XIII. v mraku napadena na Fledermausu, padlo 100 Nemcev, zaplenjeno 12 pušk, »šmajser« in vsa oprema, naši padli 3 (komandant bataljona Tiger) in 4 ranjeni. II. UB napade posadko pri Rudniku in ujame 3 »verkšuce«, zaplenijo 3 puške, puškomitraljez in 150 kg eksploziva. Bataljon, ki je šel na Koprivnico (na cesti proti Podsredi), je padel v zasedo. Pri Velikem kamnu ima 2 ranjena. I. UB napade žandarmerijsko postojanko v Senovem, a je ni uspela uničiti. Izprazni rudniško skladišče in zapleni veliko opreme, zažge separacijo in spusti s polno paro rudniško lokomotivo proti Rajhenburgu. Bataljon, ki je v zasedi proti Rajhenburgu, trikrat odbije nemški poizkus prodora in uniči 2 14-tonska tanka in kamion vojaštva; v bataljonu 1 mrtev, 2 ranjena. XIII. ni napadala, ker so žandarji prejšnji dan odšli.

10. — Zjutraj se brigade umaknejo: II. UB na prejšnje mesto, I. UB v Puste Ložice, XIII. na Fledermaus. Zjutraj jo je z dnevom napadlo 300 Nemcev. Brigada se umakne proti Plešivcu. Bataljon I. UB se ves dan bije nad Plešivcem in ima: 1 mrtvega, 3 hudo ranjene, nemške izgube niso znane. Zvečer premik vseh brigad prek Zabukovja proti Zidanemu mostu in se razmestijo v vaseh: II. UB Okroglice, XIII. Okroglice, I. UB Poljana in Radež. Na mesto pridemo ob 7. uri zjutraj. Pri prehodu ceste Sevnica—Planina uničimo dva avtobusa.

11. — Počitek na starem mestu.

12. — Ob 12. uri premik prek Sv. Lovrenca—Sv. Koloman—Zagračnica—Hom v Tevče in se razvrstimo v vaseh: I. UB in štab div. Olešče, II. UB Sv. Peter, XIII. UB Kanjuce. Pri prehodu ceste Rimske Toplice—Jurklošter pri Zagračnici zaseda. II. UB potolče okrog 30 do 40 Nemcev in Wehrmanschafta, ki so prišli iz Rimskih Toplic. Zaseda XIII. brig. proti Jurkloštru pobije žandarja in zapleni puško. II. UB ima 1 mrtvega — komisar bataljona — dva hudo ranjena. XIII. brig. 1 ranjen. Pogrešan komandant 1. bataljona II. UB Ilija Badovinac. Na mesto pridemo ob 2. uri zjutraj.

13. — Nemci napadejo II. UB, 4 ranjeni, ob 16. uri se brigada umakne na koto 711. Umakneta se tudi drugi brigadi in takoj nadaljujemo premik in prekoračimo južno železnico med Štorami in Sv. Jurijem ter se ustavimo v vaseh: I. UB Kladjek, II. UB in štab div. Zgornje Slemene, XIII. brig. Spodnje Slemene. Na mesto pridemo 14. II. ob 9. uri (s svinčnikom: iztirila 2 vlaka).

14. — Nemci napadejo štab div., napad odbit. Zvečer premik prek Konjiške gore. Nemci popolnoma blokirajo cesto Konjice—Vojnik. Pri prehodu ceste pri Bukovju I. UB napade nemško zasedo 250 vojakov in jih požene v beg. Pri tem enega ujame, ima pa 3 ranjene ter zapleni 3 puške.

15. — Nameravamo prekoračiti cesto Konjice—Vitanje. Nemci popolnoma zaprejo cesto Konjice—Vojnik, Konjice—Vitanje in Vitanje—Vojnik, drugi smo na Mali gori v snegu. I. UB drži položaje na Lindenškem gradu in odbije trikrat sovražnikove napade, ima 2 ranjena (kapetan Ris). XIII. brig. drži položaje pri Lindeku proti Vitanju. II. UB drži položaje na Mali gori proti Konjicam. Iz štaba div. padel kurir Jože Peterlin. Zvečer krenemo prek Lindeka—Kozjeka. I. UB in XIII. brig. napadeta sovražno zasedo na cesti Vitanje—Nova cerkev pri Trnovljah. Zaseda razbita, pri tem padel komandir čete XIII. brig. I. UB ima 3 ranjene. Po prehodu ceste se ustavimo v vaseh: II. UB Brdče—Brdca, XIII. brig. in štab div. Sv. Jošt—Klinc, I. UB Kujence. Na mesto pridemo ob 10. uri zjutraj. I. UB ob 16. uri (s svinčnikom: 80 mrtvih in ranjenih, uničen 1 tank).

16. — Nemška patrolja napade I. bat. II. UB, pri tem 1 mrtev, 3 ranjeni, ubit 1 žandar in zaplenjena 1 puška. Zvečer se II. UB premakne v Kozjak.

17. — XIII. brig. se bije z Nemci pri Klincu in pod Sv. Joštom. Zvečer premik. Blokada ceste Vitanje—Mislinje, Velenje—Dobrna.

18. — Zjutraj ob 2. uri 4 bat. prebijejo blokado in prekoračijo cesto Vitanje—Mislinje: 2 bat. II. UB, 1 bat. I. UB. Proboj pri Spodnjem Doliču. Tank prepreči prehod drugim in se umaknemo nazaj na hrib Fasališče—Kozjak. Tu poteka ves dan boj, naših 6 mrtvih in 10 ranjenih. Zvečer premik iz Kozjaka v vasi Šravs—Brdca—Brdče.

19. — Nemci prodirajo iz vseh smeri. I. bat. XIII. brig. razbit pri Podpečanu. Brigade se po boju umaknejo na Dobaričnik, imamo 10 mrtvih in 15 ranjenih. Nemci vse bolj stiskajo blokado od vseh strani.

20. — Zjutraj ob 3. uri proboj blokade pri Podvinu in nadaljujemo premik prek proge in ceste Velenje—Mislinje pri žel. postaji Paka brez boja. Nastanimo se v vasi Plešivec, kamor pridemo dopoldne ob 11. uri.

21. — Zjutraj premik iz Plešivca proti Graški gori. I. in XIII. brig. se ves dan bijeta na vrhu hriba in na koti 826. Sovražnik nastopa z artilerijo in minometi, njegove izgube 80 mrtvih, naše izgube 10 do 13 mrtvih in 30 ranjenih. Padel kapetan Ronko. Zvečer premik proti Belim vodam. Nemci pa nas spet blokirajo od vseh strani.

22. — Zjutraj ob 8. uri proboj na cesti Šoštanj—Zavodnje pri Brdniku, nemške izgube 60 mrtvih, naše 35 mrtvih in veliko pogrešanih. Zaplenjen puškomitraljez in več opreme. Nadaljujemo premik v Bele vode. Zvečer napadejo štab divizije. Ubiti 3 Nemci, zaplenjen puškomitraljez in 3 puške. Naša 2 mrtva (Kajuh).

23. — Ob 4. uri zjutraj premik v vasi: I. in XIII. brig. štakne—Plesnik, II. UB in štab div. Zaloka, I. UB se ves dan bije nad štaknami, XIII. pa na Tolstem vrhu. Naših 5 mrtvih in 8 ranjenih. Nemci imajo 20 mrtvih. Zvečer premik II. UB prek vrha Roma (k. 1377) v smeri Podplanina—Rastke.

24. — Na premiku zjutraj ob 6. uri naletimo na zasedo pri Sv. Miklavžu. Umaknemo se po jarku nazaj in krenemo na Kamen, med potjo nas napadejo Nemci, a jih več pobijemo. Zaplenijo vso komoro, nekaj tovarišev pa tudi ujamejo. Čez dan na Kamnu, zvečer se spustimo v dolino na koroško stran in se ustavimo pri Lahu in Hlipovcu, kjer prenočimo.

25. — Zjutraj premik na Osojnik. Ob 11. uri nemški napad na kmetijo Hlipovec, kjer zažgejo hlev. Umik na Oražev hrib (k. 1284). Zvečer premik mimo kmetov Fik in Hed.

26. — Zjutraj ob 3. uri premik prek Robnika—Mirovnika na Sv. Duh. Zvečer premik nazaj v Majdač.

27. — Zvečer ob 19. uri premik prek Solčave po glavni cesti proti Lučam, pri Pečovniku krenemo desno prek Sedlšak—Jeri—Kladnik v dolino pod.—Volovjek in se ustavimo pri kmetih Grobelnik, Mlačnik, Podpečnik in Toplaševce (Tomaževci). Na mesto pridemo zjutraj ob 3. uri.

28. — Počitek na teh mestih.

29. — Premik prek Volovjeka in ceste Kamnik—Tuhinj do vasi Trobelno (cesta Kamnik—Gornji grad). V vas pridemo ob 11. uri dopoldne. Zvečer premik prek Moravške doline na Sv. Trojico, kamor pridemo zjutraj ob 6. uri.

MAREC 1944

1. — Na Sv. Trojici zveza s IV. oper. cono in OK Kamnik, iščemo možnost prehoda prek Save.

2. — Zjutraj premik v Sv. Križ.

3. — Po povelju glavnega štaba ne smemo prek Save in se premaknemo dopoldne na Sv. Miklavž, zvečer gremo mimo Moravč v vas Rakitovec, kamor pridemo ob 5. uri zjutraj.

4. — Na Rakitovcu.

5. — Na Rakitovcu.

6. — Premik v Ravne.

7. — V Ravnah.

8. — Zvečer premik v Mačkin kot pri Gornjem gradu.

9. — V Mačkinem kotu.

10. — Zvečer premik v Podvolovjek.

11. — Zvečer premik do Klinarja.

12. — Zvečer premik prek Savinje in cesto pri Grvolju do kmetov Jamnik in Dežnik.

13. — Premik na Mrzli vrh.

14. — Na Mrzlem vrhu (prečrtano: premik prek grabna do Visočnika in Krum-pačnika).

15. — Premik prek Mozirske koče na Sv. Radegundo.

16. — Na Radegundi.

17. — Premik na Št. Florjan.

18. — Na Št. Florjanu.

19. — Zvečer premik prek Topolščice na Ravne.

20. — Na Ravnah.

21. — Zvečer premik prek Plešivca: II. UB v Zgor. Završe, XIII. brig. v Št. Vid nad Valdekom. Tu sem pridejo tudi drugi bataljoni II. in XIII. brigade.

22. — Na starem mestu.

23. — Na starem mestu.

24. — Zjutraj premik XIII. brig. in štaba div. na Graško goro, II. UB v Zgor. Završu in se zvečer premakne prek proge na Paški Kozjak.

25. — Na Graški gori.

26. — Zjutraj premik na Razbor (Sv. Danijel k. 884). Četa XIII. brig. zažge žel. postajo Mislinje brez boja.

27. — Na Razboru.

28. — Na Razboru.

29. — Zjutraj premik na Zavodnje (k. 645), zvečer premik prek Topolščice, kjer izvršimo rekvizicijo v trgovini in lekarni zdravilišča ter ostanemo tam do jutra.

30. — Na umiku iz Topolščice padel komisar XIV. div. Stane Dobovičnik-Krt. Brigada se razmesti na Sv. Križu (k. 1044).

31. — Zjutraj premik na Šmihel (k. 718).

APRIL 1944

1. — Premik na Štakne, popoldne napad Nemcev in brigada naprej na Koroško (?). Nemci imajo 4 mrtve in več ranjenih. Boj do mraka. Zvečer premik na Javorje.

2. — Na Javorju, zvečer premik na Razbor.

3. — Na Razboru. Dopoldne Nemci napadejo iz treh strani. XIII. brig. sprejme boj, po triurnem boju se brigada umakne k Sv. Duhu (k. 696). Nemci imajo 10 mrtvih.

4. — Zjutraj premik k Lesniku. Nemci blokirajo cesto Slovenj Gradec—Mislija—Šoštanj—Črna. II. UB se premakne iz Št. Vida k Sv. Duhu. Popoldne Nemci napadejo, brigada se umakne čez Kozji hrbet k Lesniku. Zvečer se XIII. brigada premakne na Urško goro h Godcu.

5. — Na Godcu. II. UB in XIII. brig. se premakneta v bližino Godca.

6. — XIII. brig. pri Godcu, II. UB pri Kosu. Zvečer premik XIII. brig. na Javorje, II. UB na Kamnik-Motnik.

7. — Zvečer premik XIII. brig. k Pečovniku, II. UB k Rdečniku.

8. — Na istem mestu.

9. — II. UB se premakne na Graško goro.

10. — Na progi Velenje—Slovenj Gradec II. UB ustavi vlak pri predoru Huda Luknja in ga z vso hitrostjo požene v predor. Vlak iztiri in razbijeta se 2 lokomotivi in nekaj voz. Promet ustavljen za 5 dni. XIII. brig. se premakne na Šmihel, en bataljon gre na mobilizacijo na Črno.

11. — II. UB se premakne na Sv. Križ.

12. — Zvečer se II. UB in štab div. premakneta prek Mozirske planine k Sv. Primožu nad Ljubnim. XIII. brig. ostane v Šmihelu.

13. — Bataljon XIII. brig. privede 50 mobiliziranih v Šmihel. II. UB podnevi na starem mestu. Ob 24. uri premik nameravan prek Savinje.

14. — Bataljon II. UB postavi zasedo med Ljubnim in Lučami in uniči 2 kamiona Nemcev in motor. Nemci imajo 50 mrtvih in ranjenih, zaradi tankov ni mogoče pobrati orožja. Naši brez izgub. Ta dan ostanemo na Konjskem vrhu pri Erjavcu. XIII. brig. je ponoči odšla iz Šmihela v Zaloko in zvečer nadaljevala pot do Podplanine.

15. — II. UB pri Erjavcu, XIII. brig. pri Lomšku. Nemci patroljirajo po poti Ljubno—Luče s tanki in pehoto. Zvečer premik II. UB v Mežiču—Delšaku in Zalesniku.

16. — Na istih mestih.

17. — Zvečer premik II. UB do Sv. Primoža, dve četi s por. Silnim poslani po municijo v IV. cono.

18. — Popoldne premik II. UB do Visočnika (Mrzli vrh), XIII. brig. se premakne prek Mozirske kočice na sektor Št. Florjan.

19. — Zjutraj nadaljuje II. UB in mi (štab) premik prek Mozirske kočice na Sv. Radegundo.

20. — Zvečer premik II. UB v Zavodnje. XIII. brig. gre na akcijo na progo.

21. — XIII. brig. ustavi ob 9. uri dopoldne pri Paški vasi potniški vlak. Vlak zažge, ujame 10 Nemcev, zapleni 4 puške in 30 oblek. Priredi miting (udeleži se ga 600 ljudi). Vlak popolnoma uničen. Zvečer brig. krene prek Belih vod, Zalesnika do Podpečovnika, kamor pride zjutraj (22. IV.) ob 7. uri.

22. — II. UB napravi zasedo med Topolščico in Šoštanjem, napade avto z vojaštvom, ubitih 14 Nemcev. XIII. brig. uniči in zažge osebni vlak z 20 vagoni pri Paški vasi, dopoldne ob 9. uri, zapleni več orožja, 30 oblek in blaga, ujame 7 nemških vojakov, ki so šli na dopust. Zvečer se XIII. brig. premakne k Pečovniku.

23. — II. UB in štab div. se premakneta na Jesenjak, XIII. brigada ostane na Pečovniku.

24. — Zvečer premik XIII. brig. na Št. Vidu.

25. — Zjutraj XIII. brig. napade pri predoru Huda luknja vlak, ga zažge in s polno hitrostjo požene proti Velenju. Pri žel. postaji Paka se je vlak iztiril in se popolnoma razbil. II. UB drži zasedo med Mislinjami in Dovžami. Popoldne napadejo Nemci iz Mislinja XIII. brig. pri Št. Vidu. Brigada z jurišem požene Nemce nazaj v Mislinje, pobije 9 Nemcev, veliko pa je ranjenih. Plen 2 zbrojevki, 6 pušk in 9 oprem.

26. — Zgodaj zjutraj premik II. UB na Plešivec. XIII. brig. in štab divizije na Ravne. Zvečer XIII. brig. napade Šoštanj. Posreči se ji vdreti v mesto in Nemce pregnati v utrdbo. Plen: veliko sanitetnega materiala, 5 pušk in 40 bomb. Proti jutru se XIII. brigada umakne v Ravne s svojimi tremi ranjenci, med katerimi je komandant I. bat. Majetič; ta je 29. aprila umrl. II. UB demonstrativno napade Velenje in izprazni dve trgovini.

27. — Na Ravnah. Zvečer premik XIII. na Pečovnik. II. UB zažge potniški vlak pri žel. postaji Paka in ga požene proti Velenju. Vlak uničen.

28. — Na Pečovniku. II. UB se premakne na Jesenjak. I. UB se premakne v Zavodnje.

29. — Premik I. UB na Plešivec, XIII. brig. nad Plešivec.

30. — Zvečer napade XIII. brig. rudnik in električno centralo Velenje. Plen: top 47 mm, 12 pušk, 2 težka mitraljeza znamke FIAT, puškomitraljez znamke Breda, dva Wehrmanna ujeta, ubitih 10 in zaplenjeno precej municije. I. UB napade in blokira posadko v Velenju, uniči avto, zapleni 5 pušk in nekaj bomb. II. UB napade Šoštanj, plena ni bilo. XIII. brig. poruši 200 metrov proge pri postaji Paka. Proti jutru se brigade umaknejo. I. UB na Zgor. Završe; II. UB na Ravne; XIII. B na Jesenjak.

MAJ 1944

1. — Na starih položajih, sovražnik ne intervenira. Zvečer premik I. UB na Pečovnik; II. UB na Št. Vid; XIII. brig. na Razbor k Sv. Danijelu (k. 884).

2. — Na starih položajih. Pride polkovnik Tomaž.

3. — Na starih položajih. Zvečer premik: I. UB na Zavodnje, II. UB k Sv. Duhu, XIII. brig. h Godcu. Brigade krenejo, vsaka na določen sektor zaradi mobilizacije. Štab div. ostane na Razboru.

4. — 101 novinec poslan za VII. korpus.

5. — Na istih položajih.

6. — XIII. brigada v Črni, poruši 5 mostov, mobilizira 50 rudarjev, Nemci napadejo četo, ki izgubi puškomitraljez. II. UB se premakne h Godcu.

7. — Zvečer premik II. UB na Razbor, XIII. B na Rdečnik.

8. — Na novih mestih. Poslanih 70 novincev na VII. korpus.

10. — Zvečer premik II. UB in XIII. B na Pohorje—Golova buka. I. UB ostane pri Zavodnjeh.

11. — I. UB zažge osebni vlak med Mislinjem in Velenjem. Opoldne premik II. UB na sektor Slovenj Gradec—Dravograd. XIII. B na sektor Ribnica. Pohorska brigada se priključi začasno nam.

12. — XI. B se premakne na sektor Sv. Anton na Pohorju, XIII. B pa proti Sv. Lovrencu z nalogo, da mobilizirajo.

13. — XIII. B napade št. Lovrenc in zapleni 8 voz hrane in cigaret, izgubi en puškomitraljez. Dva borca ranjena, ni uspelo posadke likvidirati. Zjutraj se potegne na Langerswald (Lavtrovo). II. B napade žel. postajo Otiški vrh pri Dravogradu, uniči 11 lokomotiv, zažge postaji Otiški vrh in št. Janž, zapleni 15 žel. oblek.

14. — XIII. B iznenadena in napadena v kantonmanu, Nemcev padlo 21, naših 7 mrtvih, 2 ranjena, pade nam. pol. komisar Geše, izgubijo več orožja in 2 puškomitraljeza. Umik na Kraljevo.

15. — XI. B napade vlak med Dravogradom in Vuzenico, uniči lokomotivo in 6 vagonov, en Nemec ujet.

16. — Zjutraj premik vseh brigad prek Pohorja: II. UB na Golavo buko, XIII. in XI. na Tazborico.

17. — Na istih položajih.

18. — Na Turičniku (koti 1123 in 1247).

19. — Zjutraj ob 9. uri premik po pobočjih Pohorja v vas Skomarje. Na mesto prišli ob 14. uri. Cesta Mislinje—Slovenj Gradec zastražena zaradi predvidene nemške hajke na Pohorje.

20. — V Skomarjih prevzame II. UB vse novince, 150, in jih namerava transportirati prek Kozjaka. Ostane v Skomarjih.

21. — Zjutraj premik XIII. in XI. B po gozdu do Hudega vrha, zvečer naprej v Kot. II. UB ostane nad Škomarjem.

22. — V Kotu. XI. B napade in uniči 2 avtomobila pri Oplotnici. Plen: 3 puške, 2 pištoli in veliko kart ter nekaj opreme. XIII. namerava napasti 12 kamionov, ki so prišli po jarku. Nemci se umaknejo v Oplotnico in naprej v Konjice. Zvečer XI. B blokira postojanko v Oplotnici in rekvirira trgovino. Zapleni 8 voz in avtobus hrane in vse skupaj zapeljejo na Osankarico, kjer hrano spravijo, avtobus pa uničijo.

23. — Bataljon XI. B drži zasedo nad Oplotnico, Nemci prodirajo iz Oplotnice in Slovenske Bistrice proti Kotu, XI. in XIII. brigada jih po kratki borbi poženeta v paničen beg in razbijeta. V boju zaplenjeno: 2 šarca, 1 lahek minomet, 50 min, 5 pušk, 2 polavtomata, 2 tromblona, okoli 4000 kosov municije in veliko opreme. Ubitih prek 30 Nemcev in 50 ranjenih, naši 3 mrtvi in 12 ranjenih. Po borbi se vse enote potegnejo nazaj v Kot.

24. — Zjutraj premik iz Kota v Kurjo vas. Popoldne pride nemška patrulja desetih žandarjev v bližino taborišča. Civili napadejo komandirja čete XIII. brigade, ki je bil ranjen. En civilist ustreljen.

25. — Zjutraj premik prek Klopnega vrha (kota 1335) na Kamenitec (1315), kjer postavimo logor. Nemci taborijo 10 minut od nas.

26. — V logoru.

27. — Zjutraj premik XI. in XIII. brigade po grebenu Pohorja in se razmestimo: XI. brigada Razborica, XIII. brigada Golavabuka. Spotoma kuhamo na Planki. Na mesto pridemo v mraku.

28. — Zvečer napade XI. brigada postojanko Dovže. Postojanka se preda brez boja. Zajetih 24 Nemcev, zaplenjen en puškomitraljez, 24 mavzeric in 80 kosov municije, 30 bomb in vso opremo, XIII. brigada napade postojanko Šmartno pri Slovenj Gradcu. Postojanka močno utrjena in napad ni uspel. Zaplenjeno 2500 kilogramov moke in 14 glav goveje živine. Po akciji se brigade razmestijo: XI. brigada nad Dovžami pri Srčku, XIII. brigada in štab divizije pri Sv. Magdalení (719).

29. — Na starih položajih. Četa XIII. brigade v zasedi pri Turiški vasi razbije luksuzni avto, ubit je nemški major, podpolkovnik in kapetan ujeta. Zaplenjeno: 2 brzostrelki, 3 pištole in vojaški dokumenti.

30. — Na starih položajih. Zvečer premik XIII. brigade k Pridigarju, XI. brigade k Brešarju. XI. brigada pošlje bataljon na progo k Dovžam, ki poruši 400 m proge.

31. — Patrulja XI. brigade razpodi delavce in poruši popravljeno progo. XIII. brigada in štab div. premik na Št. Miklavž.

JUNIJ 1944

1. — Premik XIII. brigade na Št. Vid.

2. — XIII. brigada napade postojanki Huda luknja in Paka.

3. — Nemci — SS policija — napade XIII. brigado na Št. Rupertu. Naših 12 ranjenih, eden mrtev. Ranjeni so komandant cone, komandant XIV. div. in komandant XIII. brigade.

V bolnišnici do 30. VII., na Karavljí 1/8 do 10. VIII., na 1/1 od 10. VIII. do 13. VIII. Dne 13. VIII. iz 1/1 na 1/4. Dne 14. VIII. na poti iz 1/1 prek Kramarice. Dne 15. VIII. v Ljubnem in Gornjem gradu, zvečer v štabu cone Nova Štífta. V štabu cone do 30. VIII., nato potujem skupaj z majorjema Kranjcem in Gedžom na Moravško k XI. brigadi. Dne 31. VIII. gremo prek Save na Janče k bataljonu dolenskega odreda.

SEPTEMBER 1944

1. — Zvečer naprej k OK Litíja nad Šmartnim.

2. — Zvečer prek meje do štaba dolenskega odreda pri Sv. Križu.

3. — Zvečer prek Čateža do XV. div. pri Žužemberku.

4. — Popoldne iz XV. div. na Poljane.

5. — V glavni štab. Zvečer v Črnomelj.

Pri glavnem štabu in na bolezenskem dopustu do 23. septembra.

24. — Začasni operativni oficir pri glavnem štabu.

OKTOBER 1944

4. — Imenovan za komandanta XVIII. divizije.

5. — V VIII. brigadi pri Metliki.

6. — Na avto natovoril opremo in jo peljemo do Starega trga na Kočevskem.

7. — Prek Kolpe in zvečer pridemo do 7. korpusa in XVIII. div.

8. — Prevzem div. Ves dan borbe. X. brigada požene 300 Nemcev pri Blokah. IX. brigada vodi hude borbe pri Bloški polici do večera. Ponoči premik. štab div. v Novo vas.

Ustanovitev komunistične stranke 1919

Janez Mlakar

Revolucionarno gibanje v podružnici je doseglo višek v tem, da smo na sestanku, kjer so volili delegate za občni zbor SDSJ, zbrali same levičarje, razen enega. Občni zbor je bil v hotelu Tivoli v Ljubljani. Z Jesenic so na ta občni zbor poslali naslednje delegate: Štefana Weissa, Vinka Ambrožiča, Janeza Muleja, Rudija Marklja, Jožeta Kniflica, Karola Ažmana, Jurija Jermana in Marčiča.

Ko so se ti delegati vrnili, so na prvem sestanku poročali, da je na občnem zboru socialdemokratske stranke bila velika večina za to, da člani stopijo iz nje in se ustanovi nova stranka, kakor so to že storili Srbi. Navzoči delavci so z velikim odobravanjem vzeli to poročilo na znanje, le nekaj jih je želelo še nadalje ostati v stari stranki, ki je bila v sklopu II. internacionale. Med temi je bil tudi delegat Marčič.

Seveda tudi voditelji stare stranke oziroma SDSJ niso mirovali. Neprenehoma so iz Ljubljane hodili na Jesenice, med njimi oba Kristana, in nas svarili, naj nikar ne silimo z glavo skozi zid, da bomo z našimi revolucionarnimi zahtevami preveč razburili meščanske stranke. Še prej moramo izobraziti večino delavstva, predvsem pa moramo uporabljati demokratična sredstva, kot so na primer volitve v skupščino in občino.

Ravno tako so nas seveda obiskovali tudi levičarji, to je dr. Lemež, Jaka Žorga, Makuc in drugi. Na teh sestankih smo ostro razpravljali med seboj; tovariši iz Javornika so zahtevali, naj pretrgamo z II. internacionalo.

Ti tovariši niso hoteli počakati, da bi spravili v novo organizacijo večino članov. Tako so nas na Jesenicah prehiteli in dne 1. junija 1919 ustanovili na Javorniku podružnico komunistične stranke Jugoslavije. Med prvimi člani so bili Tomaž Volf, Čuden in še nekaj drugih.

Izkaznice so bile na rjavem kartonu v treh jezikih, podobne tistim od nezavisne radničke Partije Jugoslavije iz leta 1923. Dne 1. junija 1919 je v novo stranko stopilo le nekaj članov na Javorniku, medtem ko smo na Jesenicah sklenili, da pridobimo za vstop večino članov iz podružnice. Tako smo pripravili teren za člansko zborovanje, kjer naj se z glasovanjem odloči, kdo gre v novo stranko, kdo ne. Te priprave so trajale skoro tri mesece. Ko je bilo v mesecu septembru sklicano zborovanje, je bila dvorana v Delavskem domu nabito polna, precej jih je moralo ostati zunaj.

Najprej je govoril tovariš Štefan Weiss, za njim pa takoj Gabrijel, predsednik podružnice. Imenovana dva sta navedla vzroke, zakaj zapuščamo staro stranko, posebno še zato, ker se je njeno vodstvo med vojno tako slabo vedlo. Omenjala sta tudi uspehe oktobrske revolucije, kjer so delavci prevzeli oblast, takoj ko so dali slovo II. internacionali in potem ustanovili novo, to je III. internacionalo. Tudi ostali, kot na primer Smolej, so govorili v tem smislu. Smolej je svoj govor že prej pripravil, to se pravi, da ga je teoretično obdelal.

Po končanih govorih je bilo glasovanje, kdo bo šel v novo stranko, kdo gre k socialistom. Izid glasovanja je bil naslednji: 900 članov iz podružnice se je izreklo za novo, to je komunistično stranko, okrog 140 članov je izjavilo, da ostanejo še naprej v SDSJ, približno toliko, to je 150, se jih pa ni nikamor odločilo. Seveda je tukaj šlo za politično smer, strokovno smo že tako vsi ostali v podružnici, ki je

takrat štela več kot 1600 članov, nekaj jih ni bilo organiziranih, nekaj sto sta jih pa imeli narodna in krščanska struja.

Tako je bila 1. oktobra tudi na Jesenicah ustanovljena komunistična stranka, to se pravi, da so nas na Javorniku prehiteli za štiri mesece. Seveda so imeli ducat članov, mi pa smo v stranko stopili kolektivno, to je 900 hkrati, za to se je pa že splačalo malo počakati.

Prvi predsednik je bil tovariš Štefan Weiss, podpredsednik Janez Smolej, tajnik Mirko Bahun. Zadnji je dobil nalog, naj takoj napiše vseh 900 izkaznic.

Za zaupnike so bili izvoljeni naslednji člani: tov. Gabrijel, ki je še nadalje ostal predsednik podružnice, potem Tone Žnidar, Janez Mulej, Rok Vergelj, Jože Knific, Vinko Malenšek, Matevž Robič, Ferčej, Franc Ravnik, Matija Likovič, Draksler, Topličar, Krepevnik, Vinko Ambrožič, Rudi Markelj, Tine Wister, Tomaž Volf, Čuden in Franc Stopnikar.

V nove vrste je prišlo precej starejših socialdemokratov, vendar se nikakor niso mogli vživeti v nove razmere, neprestano so jih pa obdelovali voditelji iz Ljubljane. Nekaj teh se nam je kmalu izmuznilo in so zopet šli nazaj, od koder so prišli. Nekaj so pa imeli socialisti, kar mi nismo, namreč konsumna društva. Tudi naš delavski dom so imeli v rokah. Za vsako zborovanje smo jih morali seveda prositi za dvorano in druge prostore. Socialdemokrati so kmalu spoznali, kje nam lahko stopajo na prste. Tako smo večkrat bili prisiljeni, da smo po raznih gostilnah iskali lokale za prireditve.

Kakor že navedeno, so si meščanske stranke opomogle ter nam počasi, toda vztrajno pobirale člane iz sindikata, kakor tudi iz politične organizacije. Tisti ljudje, ki so v naše vrste prišli iz trenutnega navdušenja, so kmalu našli vzrok, da so presedlali drugam.

Seveda so pa naši agilni tovariši, tako tudi novi odbor, napeli vse sile, tako na političnem, gospodarskem in kulturnem področju, posebno še v mladem društvu Svoboda, kjer je delovala naša mladina. Ko je bila za leto 1920 letna skupščina strokovne organizacije kovinarjev, je povsem naravno, da so dobili vodstvo v roke naši ljudje, to je komunisti.

V odbor podružnice so prišli spet naslednji: Ferčej, Gabrijel, Mozetti, Weiss, Ravnik, Markelj, Henrik Bručan, Bertoncelj, Smolej, Knific, Žnidar.

Tovariša Gabrijel in Weiss sta kmalu potem opustila delo v tovarni in odšla na Koroško v Avstrijo. Na kolodvor ju je spremila tisočglava množica in se z borbenimi klici poslavljala od njiju.

Mislili smo, da bomo povsod prevzeli vodstvo, a nas je pri konsumu in zadruzi neslo. Tam še nismo mogli dobiti vodstva, stari konsumarji ga niso dali iz rok. Rajši naj vse propade, kot pa da bi vodstvo prepustili bolj naprednim ljudem.

Ti ljudje so še vedno živeli po starih, okorelih dogmah socialne demokracije ali II. internacionale. Mi smo se pa lotili agitacije in dela po načinu boljševikov, to je povezave delavca s kmetom, povezave z množicami ne glede na to, kje so, ne tako kot socialni demokratje, ki so hoteli zastopati samo tiste delavce, ki so jim plačevali članarino, pri tem pa čisto pozabili na delavčevega naravnega zaveznika — kmeta.

Naši najbolj agilni tovariši so šli v prostem času na deželo, to je v Gornjo Savsko dolino, Bohinjsko dolino, Lesce, Kropo in tudi v okolico Kranja. Koliko so uspeli, se je pozneje pokazalo pri volitvah za ustavodajno skupščino, ko so po nekaterih vaseh komunistični kandidati dobili precej glasov. Tudi med kmeti smo našli somišljenike, ki so postali člani Partije, med njimi Koširja, malega kmeta v Gozdu nad Trzičem, Polajnarja iz Bohinja in več drugih.

Janez Weiss-Belač: Skica, glina

Drugim strankam pa to ni šlo v račun, da bi mi hodili med njihove ljudi. Posebno ježno se je zaganjala v nas SLS, potem nas je tudi s prižnic blatila, da bomo pokončali družino, kmetu vzeli zemljo in seveda podrli cerkve. Precej vpliva med naprednejšimi kmeti je imela novo ustanovljena samostojna kmečka stranka. Samostojna demokratska stranka pa je imela v vasi člane med trgovci in učitelji.

ŽELEZNIČARSKI STRAJK 1920

Glavne sile organiziranega delavstva so bile v rdečem sindikatu železničarjev. Njihovo število 60 000 članov je daleč prekašalo naše vrste, to je kovinarjev in rudarjev. Čisto naravno je, da je takratni režim videl ravno v tej organizaciji svojega najmočnejšega nasprotnika in se je tega tudi najprej lotil, drugi, ki so bili po številu šibkejši, pridejo pozneje na vrsto.

Na II. kongresu KPJ, ki je bil tega leta v Vukovaru, se je videlo, da so železničarji velika sila, posebno še, ker je od njih odvisen promet, saj lahko drže v šahu tudi vojaško upravo, ker brez njihove volje ni moč prevažati vojaštva po državi ter tako delavci po raznih krajih države laže nastopajo proti policijskemu terorju.

Na ta kongres smo poslali dva delegata, in sicer Janeza Smoleja in Toneta Verglja.

Na zborovanju v Delavskem domu pri Jeleni sta nam tovariša razložila, kaj pomeni kongres komunistične stranke. Pojasnila sta, zakaj se je stranka iz leta 1919 preimenovala v komunistično. Pravila sta med drugim, kakšno navdušenje je vladalo na kongresu, kjer so se prvič zbrali delegati iz vse države, kajti na prvem kongresu leta 1919 Slovenci niso bili zastopani. Vse to je bilo za nas novo, zato je povsem naravno, da smo bili veseli in navdušeni, ko nam je tovariš Smolej pravil, kakšne množice delavstva so delegati zastopali.

Posledica tega je bila, da smo šli še z večjo zavestjo na delo. Toda preveč smo se zavedali svoje moči in smo podcenjevali tudi razredne sovražnike, nismo pa še uspeli, da si pridobimo svojega naravnega zaveznika, kmeta. V tem pogledu pač še nismo imeli nobenih izkušenj. Na svojih praporih in geslih smo le preveč poudarjali: Diktatura proletariata in odbijali druge sloje. Ko je režim navalil na nas oziroma na železničarje, smo šli seveda v boj predvsem proletarci, tisti, ki so bili z železničarji solidarni, to je rudarji in deloma kovinarji, medtem ko so kmetje ostali pasivni.

Ko je izbruhnil štrajk, smo mi kovinarji na sestanku v Delavskem domu sklenili, da po svojih močeh podpremo železničarje. Prvega zborovanja železničarjev na postaji smo se v velikem številu udeležili tudi delavci iz tovarne. Glavna govornika na tem shodu sta bila skladiščnik Mlakar in pa Weit. Seveda so navzoči dali duška na shodu s tem, da so zmerjali dr. Korošca, ministra železnic, vendar kaj pametnega nismo sklenili. Tako smo dva tedna hodili na postajo, ni nam pa prišlo na misel, da bi tovariše v borbi podprli z generalno stavko. Tretji teden stavke se je režimu le posrečilo, da je na Jesenice pripeljal prvi vlak s četo vojakov, ki je štela 70 mož. V lokomotivi sta bila tudi dva vojaka, ki sta z nasajenimi bajoneti pazila na strojevodjo in kurjača, da nista ušla.

Ko je vlak počasi zavozil na postajo, so vsi Jeseničani drveli proti kolodvoru. Med vojaki ni bilo videti nobenega oficirja, samo neki narednik nas je lepo prosil in potem pozival, naj se odstranimo s postaje. Ker se seveda za besede nismo zmenili, so nas vojaki začeli počasi potiskati od veže, potem so pa postavili strojenice pred glavni vhod. Ko se jim je zdel dosti zavarovan, so nas pa začeli potiskati po cesti proti tovarni, drugi del pa po cesti proti Hrušici.

Seveda to ni šlo mirno, bilo je vpitja, kletev, zmerjanja in suvanja, ljudje so se vojakom ustavljali in jim nastavljali prsi, češ: »Kar suni, če imaš pogum!« Tovariš Pintar in Bergman sta bila najbolj pogumna. Kar nas je bilo mlajših tovarišev, smo čakali, če bo kdo dal znak, da se lotimo vojakov.

Toda tega znaka za napad ni bilo, tako se je vsa ta množica zbrala na dvorišču Delavskega doma, kjer smo se med seboj prepirali, kaj naj storimo. Za železničarje je govoril spet Mlakar in pozival navzoče, naj ohranijo mirno kri ter naj nikar ne uporabljajo sile. V tem smislu je govoril tudi tovariš Tone Žnidar za nas kot predsednik podružnice KPJ Jesenice. Tovariši: Bergman, Pintar, pa tudi mlajši so za to, da se vojakov dejansko lotimo in poženemo s postaje.

Vso noč nismo spali. Hodili smo okrog in delali načrte. Tovariš Zupan in jaz sva šla v gostilno k Peklarju, kjer je bilo na stanovanju kakih 20 slovenskih vojakov, in smo se z njimi dobro poznali, saj so bili večina iz vasi v kranjskem okraju, eden pa je bil celo iz Šenčurja, namreč Lovro Perič. Midva sva jim pojasnila položaj in jih potem vprašala, če bi hotel kdo z nami v boj. Fantje so bili takoj za to. Povedali so, da lahko dobimo od njih več strojnic, municije pa več zabojev. Seveda sva hitro šla in to sporočila tovarišema Žnidarju ter Smoleju, vendar sta nama to tovariša odsvetovala, češ da teror ni na mestu, ker bomo zadevo zlepa bolje rešili. Jaz sem imel pomisleke, zato sem rekel: »Če imamo orožje v rokah, se lahko z vsakim pogovarjamo, če smo pa brez njega, smo na milost in nemilost prepuščeni onim.«

Meni, Zupanu in tovarišu Golbu ta odgovor ni bil všeč. Golba je rekel, da ima doma v Podbrezju še precej ročnih bomb in jih bo prinesel na Jesenice. Manfredo Bergman in Sitikova pa sta zahtevala, da porušimo železniški most v Žirovnici. Ker nismo bili dovolj oprezní, se je ta stvar zaradi mostu zvedela in so ga potem bolje zastražili nacionalisti.

Zbrali so se ponoči v telovadnici bivše nemške šole ter tam sklepali, kako bi nam preprečili razne ukrepe in pomagali vojaštvu.

Konec koncev je režimu le uspelo, da je zlomil železničarje tako na Jesenicah kot tudi drugje. Potem smo se pa prepirali, kdo je kriv. Mi smo dolžili naše vodstvo, predvsem Žnidarja, Smoleja in Bahuna, zakaj nam je branilo, da nismo napadli vojakov, potem zasedli prvi vlak in se z njim odpeljali proti Ljubljani.

Počasi so spet vozili vlaki, začele po so se represalije proti železničarjem, tako da so jih množično odpuščali. Vedeli smo, da pridemo na vrsto tudi drugi, predvsem rudarji in kovinarji. Vsak pameten človek je to naprej vedel, samo naši vodje na Jesenicah so pravili, da bomo vse dosegli z volitvami in demokracijo. Ob tej priliki so bili bolj podobni socialdemokratom, ki so nam pravili, da gremo z glavo skozi zid in z našimi radikalnimi zahtevami razburjamo mirne meščanske stranke. Eni kot drugi so se zanašali na volitve in kulturo, zraven pa ponavljali staro krilatico: »Nihče nam nič ne more, če smo mirni.« Dogodki so pokazali, da smo ravno zaradi tega propadli, ker smo bili mirni.

Kot sem že omenil, je režim dr. Korošca padel po drugih organizacijah in delavcih. To je povzročilo dogodke na Zaloški cesti v Ljubljani, kjer so žandarji na Korošcev ukaz streljali v neoboroženo množico.

Zopet se je izkazalo, da ti ljudje oziroma Korošcev režim niso poznali nobene demokracije, z njimi se je dalo pogovoriti samo v borbi. Na Zaloški cesti smo bili v tem pogledu spet za eno skušnjo bolj bogati.

Nekaj odpuščenih železničarjev je prišlo v službo v tovarno KID. Večina je stopila v našo strokovno organizacijo kovinarjev. Nekateri izmed njih so bili izvoljeni tudi v naš zaupniški zbor, to so bili tovariši Jurgec, Lakota in Baloh. Na

članskem zborovanju, kjer smo volili zaupnike, se je že videlo, da nismo več enotni. Že so se kazale posledice štrajka in Zaloške ceste. Nekateri člani so začeli omahovati, med njimi tudi Jurij Jeram in Jože Golmajer.

Za predsednika naše podružnice smo namesto tovariša Gabrijela, ki je odšel na Koroško, postavili tovariša Bertonclja.

Ker naj bi bile ob koncu leta volitve, smo pač napeli vse sile, da bi dobili čimveč glasov in mandatov za ustavotvorno skupščino. Med delavci je bilo dosti navdušenja za te volitve, slabše pa je bilo na postaji med železničarji. Glavno besedo so imeli že agitatorji radikalne stranke in demokrati. Tudi po vaseh so se že čutile posledice železničarske stavke in Zaloške ceste.

Pri volitvah smo na Jesenicah in Koroški Beli dobili največ glasov, tako tudi pozneje pri občinskih, vendar pa nam ni uspelo, da bi bili dobili absolutno večino, ki bi jo gotovo dosegli, če bi bile te volitve leto poprej, ko je bil narod še bolj revolucionarno usmerjen. Po dveh letih pa so meščanske stranke našle priliko in čas, medtem pa smo se mi pri Jelenju pripravili med seboj, kdo je bolj rdeč.

Na dan volitev sem bil doma v Šenčurju, kjer smo bili neprestano na agitaciji. Imel sem še enega tovariša za pomoč, s katerim sva bila skupaj že pri železnici, to je bil Jože Zorman, deloma sta pri tem sodelovala še dva majhna kmeta Ulčar in Fresek. Od teh dveh so žandarji zahtevali, da odstranita z zidov lepake komunistične stranke. Kmeta sta se žandarjem uprla in rekla: »Na zid sva jih nabila, dol pa jih midva ne bova trgala, trgajte jih sami.«

Jaz sem proti temu protestiral, žandar pa mi je pokazal odlok, da morajo zapleniti vse letake. Spisal sem pritožbo zaradi nasilja žandarmerije, jo potem na Jesenicah oddal Smoleju, ta pa naprej dr. Lemežu.

Ko smo zvečer v šoli šteli glasove, je bil rezultat naslednji: SLS 210 glasov, samostojna Kmečka stranka 110 glasov, socialisti 36, komunisti pa 48 glasov. Demokratje so jih pa dobili le ducat, čeprav so pred letom imeli na papirju 500 članov.

Tudi po drugih vaseh, kjer so bili na agitaciji naši ljudje, smo dobili precej glasov tako v kranjskem kot v radovljiškem okraju.

Tako se je v tej predvolilni agitaciji vseeno poglobilo poznanje in utrdila povezava delavcev z naprednimi kmeti po raznih krajih Gorenjske.

Na Jesenicah je že pred dvema letoma bilo ustanovljeno delavsko kulturno društvo Svoboda. Prevladovali so naši omladinci, člani komunistične stranke, predvsem Tone Vergelj, Berti Vergelj, Ciril Košir, Manfredo, Jože Vovk, Vister. Manjši del te mladine se je nagibal k socialistom. Skoro dve leti je bilo društvo enotno, zdaj pa se je tudi v njem začel boj za vodstvo in idejno smer tega mladega društva. Jeram in Mozetti sta bila glavna pobornika za desno smer.

Tako se je nadalje še pred volitvami, še bolj pa pozneje, razvila borba, kdo bo gospodar konsumov, potem gospodarske in stavbene zadruge, kdo bo odločal o prostorih Delavskega doma in komu bodo na razpolago za razne prireditve.

Kot sem že omenil, so te naše spore kmalu izkoristili naši nasprotniki. Prvi omahljivci so začeli zapuščati naš rdeči sindikat, pa tudi našo politično stranko, to je Partijo. Nekateri so stopili v meščanske stranke in njihove sindikate, to je k krščanskim in narodnim socialistom.

Naše spore je izrabilo tudi vodstvo tovarne KID ter začelo polagoma kršiti komaj priborjene pravice. Toda to pot so se ušтели. Delavci so tedaj pozabili na svoje spore ter složno stopili v boj. Posledica je bila, da smo prvi spopad s podjetjem dobro prestali in zmagali. Seveda je to precej dvignilo moralo delavcev, takó na strokovnem kakor tudi na političnem področju. To se je kazalo tudi po vaseh,

kamor so hodili naši agitatorji, tako v Gornji savski dolini, Bohinju, Kropi, deloma tudi v okolici Kranja in Tržiča.

V mnogih vaseh smo dobili nove ljudi oziroma zaupnike. To pa ni bilo vseh meščanskim strankam, saj so do sedaj neomejeno gospodovale po vaseh in mestih. Posebno krepko se je za svoje pozicije borila klerikalna klika v Kropi, kjer je obstajala mala tovarna železnih izdelkov. Ko je vodstvo SLS videlo, da je tudi v ta kraj začela prodirati delavska zavest, da so delavci volili komuniste, je seveda vse poskusila, da to gibanje v kali zatre. Začela se je besna gonja proti naprednim delavcem, začele so se tožbe. To je privedlo tako daleč, da je zaradi teh prepиров grozil propad tovarne, v kateri so imeli deleže tudi delavci. Vodstvu SLS in njenim mogotcem je bilo ljubše, da bi se to zgodilo, kot pa da bi se v Kropi usidrle napredne ideje marksizma. Posebno jim je bil v želodcu tovariš Ažman, po poklicu mesar. Janez Ažman je bil že pred vojno, še v stari Avstriji, prepričan socialist. Na praznik prvega maja je okrasil svoje stanovanje ter nagovarjal ljudi, da bi ga tudi oni praznovali. Takrat je bil sam, sedaj je pa dobil v pomoč še druge, predvsem je bil to Lenart Petrač in še več tovarišev, ki so se energično vrgli na delo, da v Kropi odpravijo na pol fevdalne razmere.

Laže za nas in tovariše po okolici bi bilo, če bi imeli na razpolago več izurjenih agitatorjev. V Kropo sta največ hodila Tone Vergelj in Jože Trebušak. Vergelj je bil politično dobro podkovan, saj je izhajal iz družine, kjer je oče bil že dolgo vrsto let organiziran.

Ko sem leta 1917 stopil v rdeči sindikat, je bila v njem ena sama struja. Nekaj let po tem pa smo se cepili na vse strani, takó v strokovnem kakor v političnem pogledu. V te naše prepire je prišla novica, da so kovinarji v Zenici začeli stavkati. To nas je takoj streznilo in prepiri so za nekaj časa prenehali. Izvedli smo nabiralno akcijo in na javnem zborovanju izjavili, da smo s tovariši v Zenici solidarni ter jim bomo z vsemi sredstvi skušali pomagati, da dosežejo svoje pravice. Ta akcija je delo podružnice precej poživela, seveda tako tudi na Javorniku in na Dobravi.

Toda ta naša enotnost ni dolgo trajala, kmalu smo spet zašli v stare spore. Iz ene same struje leta 1917 smo jih pa sedaj imeli celo več. Najmočnejša je bila levica, to je bilo članstvo komunistične stranke, ki je imelo absolutno večino tudi v strokovni organizaciji, to je v podružnici Društva kovinarjev. Socialdemokratje pa so se razcepili v tri struje, to je v pristaše Toneta Kristana, potem v »korunovce« in pozneje še v Bernotove pristaše.

Tako smo bili v sindikatu strokovno še vsi skupaj v podružnici, medtem ko smo bili politično razdeljeni v štiri smeri. Tako je bilo v sindikatu, tako tudi v društvu Svoboda, nič bolje pa v gospodarskih organizacijah. Jasno je, da v takih razmerah ni mogel delavski pokret napredovati. Kdor ni točno poznal razmer na Jesenicah, ni mogel niti razumeti, kaj pomenijo štiri politične skupine v Delavskem domu pri Jeleni.

Nič bolje ni bilo tudi v drugih delavskih centrih v Sloveniji, kakor tudi po drugih krajih države.

V ILEGALO

Leto 1921 je bilo zelo usodno za delavstvo Jugoslavije, nekaka prelomnica v revolucionarni borbi proletariata. Najbolj napredni delavci, to je člani Partije, so bili postavljeni zunaj zakona ter prepuščeni žandarskemu in policijskemu terorju.

Ceprav smo v skupščini v Beogradu imeli 59 poslancev, se vlada ni dosti ozirala nanje, ker je pač vedela, da so bili izvoljeni v prvem navdušenju in volivci še niso člani Partije, ampak le simpatizerji.

Ko je vlada videla, da je trenutek ugoden, je izdala tisto zloglasno Obznano, kateri je sledil razpust Komunistične partije. Nato je sledil še zakon o zaščiti države, ki je pravzaprav nas, delavce-komuniste, postavil v brezpravno stanje, kjer so nas potem po mili volji preganjali.

Nam oziroma Partiji so policaji očitali, da smo pripravljali atentat na regenta Aleksandra. Po poznejših poizvedbah smo slišali, da je bil tisti atentat le fingiran, bomba pa, ki je baje bila vržena, je bila le iz papirja ter je naredila le nekaj ropota in nobene škode. Seveda je vlada vse to inscenirala zato, da je pred ljudstvom opravičila svoj nastop za naše preganjanje.

Če pa je tovariš Alijagić ustrelil ministra Draškovića, je pa to storil kot posameznik in ne po nalogu Partije. V Draškoviću je pač videl največjega krivca in krvnika, ki je preganjal zavedne borce za delavske pravice.

Seveda nas je meščansko časopisje vseh strank besno napadalo, mi se pa nismo mogli braniti, ker nismo imeli več svojega časopisja.

Z velikim veseljem so naši razredni nasprotniki, to je meščanske stranke tudi na Jesenicah, vzeli na znanje prepoved Komunistične partije. Toda ne samo ti, tudi desnica, to je socialisti vseh struj, so nam to privoščili, češ: »Sedaj pa imate, zakaj tiščite z glavo skozi zid, zakaj nas niste poslušali, ko smo vam svetovali, da nikar ne razburjajte meščanskih strank!« Ti ljudje so bili zelo naivni. Mislili so, da bo sedaj konec komunistov, da bodo socialisti šarili po državi in delali preglavice radikalom in demokratom. Niso se še zavedali, da prej ali slej pridejo oni na vrsto, čeprav so režimu veliko manj nevarni, kot smo mi levičarji.

Žandarmerija je takoj nastopila, policijski komisar se je potrudil in osebno prišel v Delavski dom, kjer je pozval predsednika Žnidarja, Janeza Smoleja in tajnika Mirka Bahunu, naj mu predajo inventar in blagajno podružnice Komunistične stranke na Jesenicah. S predajo inventarja ni bilo nič. Prvič, ker ga nismo imeli, razne manjše stvari, to je knjige in papirje, smo pa že pravočasno odnesli. V blagajni pa je bila kronična suša. Pisalni stroj je bil privatnikova last. Komisar, ki je prišel iz Radovljice, je nekaj čvekal, da dobivamo denar iz tujine, da ga imamo nekeje skritega, vendar mu je Smolej mirno povedal, da so to le govorice škodoželjnih ljudi, ki nimajo nobene podlage. Komisar je bil zelo jezen, ker ni nič našel v Delavskem domu. Lokali sami pa so bili last socialnih demokratov, teh se pa ni smel lotiti in je torej odšel praznih rok nazaj v Radovljico. Nič boljše seveda ni opravil na Javorniku.

Za policijo je bilo nerodno to, ker se sama ni spoznala na razmere pri Jelenu v Delavskem domu. Bilo je vse čudno zmešano. Če so te po politični liniji kot komunista preganjali iz teh prostorov, si pa kot član sindikata imel spet pravico biti v njih, tako tudi če si bil član Svobode ali gospodarskih organizacij. Večkrat se je primerilo pri raznih preiskavah, da so žandarji že imeli kako reč v rokah, pa so jo morali pustiti pri miru, ker se je izkazalo, da je last konsumna ali gospodarske organizacije. Seveda je prišlo tudi do komplikacij v strokovni organizaciji, vendar se je potem v nekaj mesecih vneslo in je sindikat obstajal še naprej, dokler se ni združil z novo centralo v Beogradu, to je v Savez metalskih radnika Jugoslavije.

Strokovno, kulturno in gospodarsko smo po teh pretresih končno le obdržali večino pozicij. Stranka je razpuščena, da bi pa šli nazaj v socialdemokratsko stranko, pa velika večina ni bila za to. Nekaj jih je pa vseeno šlo nazaj, od koder so prišli.

Kaj sedaj? Javno nam je prepovedano biti član razpuščene stranke, torej nam ne preostaja drugega, kot da gremo v ilegalo. Janez Smolej je rekel v ožji družbi:

*Ivan Seljak-Čopič: Bičkova skala, Dražgoška bitka, 1958, tempera
(predloga za mozaik v palači Skupščine SRS, detajl)*

»Kaj nas prepoved briga, bomo pa tajno delali in hodili na sestanke.« Mi drugi smo se seveda z njim strinjali in mu navdušeno pritrjevali.

Naročili smo tovarišu Ravniku, naj s pomočjo Vergeljna, Robiča in Krepevnika izdela načrt za ilegalno delo v organizaciji. Ti tovariši so se potem sestali na stanovanju Ravnika, kjer so iz imenika članov napisali tiste, ki bi bili primerni za ilegalno organizacijo. Nekaj dni pozneje je Franc Ravnik osebno prinesel spisek članov ter je vsakemu zaupniku, ki je bil kaj zanesljiv, dal listek, kateri ljudje spadajo v njegov rajon oziroma celico. Vsak tak zaupnik je potem dobil ime »Načelnik celice«.

Meni v kotlarni so bili odrejeni člani: Matija Likovič, Aleks Sitikov, potem še trije električarji, to je Manfredo Smolej, Snoj in Batagelj. V mehanični delavnici je bil načelnik celice Jože Sajevec, člani pa Vavpotič, mizar Stupnikar, Krepavnik in Knez. V sivi livarni Henrik Bručan, Štravs. Največ članov je bilo v obratih žičarne in hladne valjarne. Načelniki so bili: Janez Mulej, Robič, Preželj, Košir, Jože Knific. Člani: Brun, Jože Malenšek, Vinko Malenšek, Draksler, Sušnik, Valentin Tomaž Wister, Markelj, Justin. V martinarni: Lamovšek, Trebušak, Močnik. Za Javornik sta bila določena Čuden in Volf. Za ekonomijo Ivan Koren, za upravo tovarne pa Albin Kobentar.

Ravnik je vsakemu dal listek in mu naročil, da je odgovoren za svoje člane, da jih bo po potrebi obveščal za razne sestanke. Dalje naj tudi člani celic privedejo v naše vrste najbolj zanesljive ljudi, tako da bomo skušali obdržati večino članov razpuščene stranke.

Ko je bila zadeva s papirji urejena, smo se dogovorili, da skličemo tajni sestanek v gozdu nad železnico med Jesenicami in Javornikom. A naša naivnost! Ko smo se dva dni pozneje začeli ponoči zbirati, smo mislili, da bomo nemoteno zborovali. Bilo nas je skupaj kakih 50, pa smo še videli, da prihajajo novi. Toda ti novi so bili žandarji, ki so z bajoneti navalili na nas in nas razgnali.

Ko sva drugi dan prišla skupaj z Ravnikom in Smolejem, smo ugibali, kdo nas je izdal, vendar nismo mogli nič uganiti. Če ni šlo prvič, bo šlo drugič, seveda ne tako blizu hiš. Odločili smo se, da drugi sestanek skličemo v gozdu Pod Mežakljo na desnem bregu Save, kjer takrat v bližini ni bilo še nobene hiše. Tovariš Matevž Ferčej je omenil, da je najbolje, če gremo še više gori, to je na Poljane. Mi smo se z njegovim predlogom strinjali ter sklenili, da še ta teden v petek zvečer spravimo skupaj naše ljudi.

Ko smo se zvečer začeli zbirati na drugi strani mostu na cesti, ki pelje na Dobravo, in nas je bilo skupaj šele kakih 20, smo opazili v grmovju ob cesti svetlikanje bajonetov. Žandarji nas niso niti čakali, da bi bili prišli skupaj. Takoj so nas razgnali. Spet nas je nekdo izdal, zaman pa smo ugibali, kdo. Drugi dan smo se kar v tovarni posamezniki zmenili z Ravnikom, da se tajno dobimo. Zvečer je Ravnik povabil najbolj zanesljive ljudi, to je načelnike celic. To pot smo šli v posebno sobo pri Brunerju, to pa zaradi tega, ker se v Delavskem domu nismo več čutili varne.

V tem ožjem krogu smo se šele dodobra pogovorili o položaju, ki je nastal, ko smo zunaj zakona. Spoznali smo, da bo delo v ilegali težje, kot smo mislili. To sta nam že pokazala oba sestanka, ki sta zaradi izdaje odpadla. Videli smo, da nima pomena poskusiti še s tretjim. Kdor nas je dvakrat ovadil, nas bo še tretjič.

Tovariš Robič je potem predlagal, naj kljub temu poskusimo še enkrat, seveda v manjšem obsegu. Poleg načelnikov celic naj povabimo še najbolj zanesljive tovariše. Rekel je, da ve tudi za primeren prostor blizu njegove hiše, ki stoji na samem ob gozdu. Tovariši so potem pristali na ta predlog; sestanek se je srečno začel in tudi končal.

Na tem sestanku smo ugibali, kako dobiti zvezo z Ljubljano. Poverili smo Toneta Verglja, naj gre osebno v Ljubljano in se tam prepriča, kdo je ostal v naših vrstah in na koga se lahko še zanesemo.

Tovariš Tone je takoj drugi dan odšel v Ljubljano in nam prinesel novico, da bo zveza kmalu vzpostavljena. Navedel je tudi ljudi, ki so ostali zvesti ter jo niso popihali drugam. Med njimi oba brata Jaka in Marcel Žorga, dr. Lemež, Makuc, Štukelj, Hlebec in Kusold.

Glede časopisja pa smo bili navezani na Delavske novice, ki jih je izdajal Štefanovič, seveda nam niso bile povsem všeč; kaj se hoče, bolje nekaj kot nič. Kljub temu pa smo jih širili med delavstvom in po vaseh med kmeti.

Z ilegalo je prišlo nad nas še drugo gorje, to je žandarski teror. Večne preiskave, saj so iskali prepovedano literaturo in orožje. Marsikateri tovariš je že pri prvi preiskavi klonil in se prestrašil ter nam rekel, da se z ilegalno politiko ne bo več ukvarjal, ker je nevarno, da pride v zapor. Ko so žandarji že v prvih dneh po razpustu stranke stikali za prepovedano literaturo, so na več krajih našli tudi orožje. Tako so staknili pri tovarišu Slaparju puško karabinko. V spremstvu žandarjev jo je moral nesti na žandarmerijsko postajo.

Marsikdo, ki je videl, kako so žandarji vlačili ljudi, pri katerih so kaj našli, se je ustrašil ter papir požgal. Drugi, ki so bili bolj pogumni in zavedni, so pa te stvari začeli pač bolje spravljati.

Nekateri se še v strokovni organizaciji niso čutili varne. Plačevali so sicer članarino, na sestanke pa niso hodili, samoobsebi umevno je tudi, da so se branili raznih funkcij. Ko je bil sredi leta občni zbor podružnice kovinarjev, je na ta zbor prišel policijski komisar z žandarji.

Za predsednika je bil izvoljen tovariš Janez Mulej, za tajnika Jurij Jeram, za blagajnika pa Moreti.

To leto smo prvikrat volili tudi glavnega zaupnika za tovarno KID. Izvoljen je bil tovariš Tone Žnidar. Ta se je precej spoznal na razne paragrafe, imel je dosti skušenj, bil več let v rdeči organizaciji, torej kot nalašč za tako mesto.

Res je, da je prvi bil izvoljen Jurij Jeram, vendar je po nekaj tednih to funkcijo odložil. Pozneje je tovariš Žnidar prišel na to mesto.

PARTIJSKA KONFERENCA KPJ NA DUNAJU 1921

Od pokrajinskega vodstva v Ljubljani smo dobili obvestilo, da bo jeseni meseca septembra ali oktobra konferenca jugoslovanske Komunistične partije, in sicer na Dunaju. Poleg obvestila smo dobili tudi nalog, da izvolimo delegata za to konferenco.

V nedeljo smo šli proti Hrušici ter se zbrali na nekem travniku. Bili so tam navzoči naslednji tovariši: Janez Smolej, Janez Mulej, Martin Bručan, Lojze Ulčar, Aleks Sitikov, Urška Sitikov, Albin Kobentar in jaz. Najprej so tovariši hoteli določiti mene, vendar smo se potem zedinili, da je bolje, če gre Smolej na to konferenco. Laže bo prišel prek meje čez Rožco kot jaz, ki sem invalid. Že drugi dan je Smolej dobil več tednov dopusta v tovarni, ker je rekel, da gre z ženo za nekaj časa na Dolenjsko v Grosuplje, kjer je ona doma. Potem je Janeza vzela noč. Seveda je šel čez mejo kar brez potnega lista, bil pa je tudi kot planinec vaje terena in mu zato prehod ni delal velikih težav.

Nestrpno smo ga pričakovali. Mislili smo, da bo tam le kak teden, pa ga ni bilo nazaj cel mesec. V delavnici so ljudje že tudi spraševali, kje se toliko časa zadržuje, nismo pa mogli zvedeti, če se mu ni kaj pripetilo. Čez mesec dni se je le pojavil v kotlarni pri svojem stroju. Ker sem jaz delal na sosednjem stroju — stiskalnici, sva torej imela priliko, da sva se ves dan pogovarjala, kako je bilo na konferenci na Dunaju. Zvečer smo seveda prišli spet skupaj, kjer je prebral poročilo tudi drugim načelnikom celic.

Vse, kar nam je povedal, nam ni bilo nič kaj všeč. Mi smo mislili, da so na to konferenco prišli najboljši zastopniki naše stranke in se tam resno pogovorili o delu organizacije. Toda nič takega. Smolej je trdil, da so se delegati morali skrivati pred jugoslovanskimi špijoni in da so morali konferenco večkrat predstaviti oziroma premenjati prostor. Včasih so zborovali tudi v gozdovih v dunajski okolici.

Na konferenci sami pa tudi ni bilo enotnosti, ker so se delegati prepirali med seboj. Pojavili so se že začetki frakcionaštva. Konferenco je vodil sekretar CKJ Sima Marković. Taka konferenca ni rodila nikakih uspehov, naravnost porazno pa je to delovalo na nas, saj smo doslej bili prepričani, da se ilegalci ne prepirajo med seboj.

Takoj drugi dan po novem letu, to je 2. januarja, je France Ravnik sklical sestanek načelnikov celic. Prišli smo skupaj spet pri Brunerju. Na tej seji smo natanko pretresli, koliko ljudi še imamo v naših vrstah, ki jih še štejemo za člane ilegalne organizacije oziroma Komunistične partije. Pri najboljši volji nismo mogli priti prek števila 150. Toliko so jih pa pred dvema letoma socialisti imeti takrat, ko smo se cepili na dvoje. Sedaj jih pa imamo sami toliko, pa še ti niso zanesljivi. Od 900, kolikor smo jih imeli 1919, smo sedaj obdržali samo še eno šestino. Seveda smo takrat lahko javno nastopali, zdaj pa v podzemlju.

Navezani smo bili na agitacijo od moža do moža, zvezo z množico pa smo imeli v strokovni organizaciji, deloma pa v Svobodi, kjer je bila naša mladina. Socialisti niso mirno gledali, da bi levičarji imeli v teh organizacijah glavno besedo, vedno so ponavljali, da so zaradi naše ilegalne propagande ta društva v nevarnosti, da bodo razpuščena.

Tudi tisti, ki so jo pobrali k liberalom in klerikalom, so prav pridno mahali po nas. Seveda je ostalo tudi precejšnje število tistih, ki so z nami simpatizirali, niso si pa upali to odkrito pokazati.

Ceprav smo v strokovni organizaciji levičarji imeli veliko večino, smo se pa le morali ozirati na vodstvo v Ljubljani, ki je bilo v rokah socialistov, pristašev II. internacionale.

Prvi četrtek meseca februarja je bil spet sklican sestanek zaupniškega zbora, katerega so se polnoštevilno udeležili. Na dnevnem redu je bila pomoč za gladujoče v Rusiji. Vsi zaupniki brez izjeme so bili za to, da izvedemo nabiralno akcijo. Vsak zaupnik je prejel nabiralno polo in poziv, da v svojem obratu v tovarni pobere prispevke. Tisti pa, ki so doma v vaseh, ali tam znani, pa naj tam skušajo nabrati čim več denarja.

Tako sem jo tudi jaz dobil. Ravno na pustno nedeljo in ponedeljek sem začel pobirati doma v Šenčurju. Spotoma sem še v Kranju obiskal dva trgovca, vendar sta mi bolj nerada dala po 10 dinarjev. V Šenčurju sem šel najprej v šolo, kjer mi je učitelj Rant brez premišljanja dal nekaj kovačev. Potem sem šel v farovž, vendar je župnik Piber uganil moj namen in mi rekel: »Vi ste prišli najbrž zato k meni, da boste z mojim imenom delali reklamo.« Podpisal se je na polo z zelo drobnimi črkami, dal pa mi je samo 5 dinarjev. Kljub temu sem ljudem pripovedoval: »Če župnik da za gladujoče, boste tudi vi. V ponedeljek sem obredel vso vas ter končno nabral okoli 600 dinarjev.

Tako so tudi drugi zaupniki precej nabrali tako po vaseh, še več pa v tovarni med delavci. Denar smo poslali v Ljubljano.

Ko sem se vrnil iz Trsta, kamor sem šel po napredno literaturo, mi je žena povedala, da je pismonoša prinesel tri pakete. V vsakem je bilo 10 številčk Dela, to je skupaj 30 izvodov. Dva sem oddal v Šenčurju, dva v Kranju, to je Krču in Bernardu, ostalih 26 sem pa odnesel na Jesenice.

Tovariši na Jesenicah so bili te pošiljke zelo veseli. Zopet smo imeli časopis, ki smo ga tajno razpečavali. Nekatere številke so bile posebno zanimive, saj so opisovale razmere v Jugoslaviji, posebno tista, ki je pisala, kako se je kralj Aleksander ženil na 12 evropskih dvorih ter o njegovem nemoralnem življenju. V časopisu so ga navadno titulirali Aleksander »krvavi«, Aleksander prvi in poslednji, itd.

Ceprav smo sedaj imeli list Delo, smo kljub temu prav pridno agitirali za Štefanovičeve Delavske novice ter jih širili tudi po vaseh, kjer smo imeli svoje zaupnike.

Ivan Seljak-Čopič: Tržni dan, 1957, barvna litografija

Tudi na strokovnem področju, to je v podružnici, smo bolj in bolj opažali, da se skuša levica uveljaviti. Desničarji so nam očitali, da dobivamo moralno in gmotno pomoč iz tujine, tako iz Rusije kot od drugod, cikali so seveda predvsem na list Delo. Posebno so je to še odkrito videlo na občnem zboru podružnice za leto 1922.

Članstvo je za predsednika izvolilo tov. Henrika Bručana, za tajnika Franceta Ravnika, za blagajnika pa Janeza Malenška.

Novi odbor je šel energično na delo, tako da je v podružnici bilo spet precej življenja. Ustanovilo se je tudi Ljudsko vseučilišče in to je takoj nato poskrbelo za predavanja. Vseh predavanj je bilo v štirih letih prek 200.

Dne 28. maja 1922 je bila nekaka okrožna konferenca kovinarjev za Gorenjsko. Na tej konferenci so izbrali tudi vrhovni odbor, v katerem so poleg Jerama bili večina sami levičarji: Mulej, Mlakar, Ferčej, Ravnik, Knific. Ta strokovni forum za Gorenjsko je tisti dan, ko je bil rojen, tudi ugasnil. Vodstvo v Ljubljani mu ni pustilo živeti, ker je vedelo, da ga bodo imeli v rokah ilegalsci-komunisti.

Kipar Janez Weiss-Belač in slikar Ivan Seljak-Čopič

Legendarnega pohoda XIV. divizije na Štajersko sta se pred petindvajsetimi leti udeležila tudi dva likovnika: v tem pohodu padli član kulturniške skupine kipar Janez Weiss-Belač ter tedaj komaj šestnajstletni komandantov kurir Ivan Seljak-Čopič. Navajam njuni kratki biografiji iz medvojnega časa z dodatkom doslej zbranih virov.

JANEZ WEISS-BELAČ

»...Na eni izmed takšnih poti je padel pesnik Kajuh, je padel glasbenik Marolt-Špik, je padel slikar in kipar Janez Belač. Padli so, kot so morali pasti že tisočeri naši najboljši sinovi, hkrati pa kot pravi umetniki in borci za naše novo življenje in za svoj novi izraz. Padli so, njihove žrtve so dale novo težo naši sveti osvobodilni borbi, v dediščino pa so nam pustili podobe novega slovenskega umetnika-borca kot vzgled.«

(Ivan Potrč, Podobe novih umetnikov, Ljudska pravica 1944, 12. VI., št. 9)

Kipar Janez Weiss-Belač je bil rojen 31. januarja 1915 v Ljubljani. L. 1930 se je vpisal na keramični, nato kiparski oddelek srednje tehnične šole v Ljubljani, delal nekaj let pri kiparju Borisu Kalinu, leta 1937 pa končal zagrebško akademijo (prof. Frane Kršinić, Robert Frangeš). Študijsko je bil v Franciji in Italiji. Po akademiji je opravljal obrtniško delo pri kamnoseku Kunovarju. Padel je 21. februarja 1944 na Graški gori pri Slovenjem Gradcu v bojih štiri-najste divizije.

Večje njegovo delo v bronu je spomenik slavistu Vatroslavu Jagiću v Vraždinu. S tem spomenikom se je že 1938. leta uveljavil v javnosti. Bil je bolj malo znan zaradi tankočutnega, mehkega značaja, ki mu ni dovoljeval boja za lastno umetniško uveljavitev. Takó se je moral kot eden naših najmočnejših kiparskih talentov in eden najboljših Kršinićevih učencev zaradi gmotnih razmer ukvarjati predvsem z brezosebno nagrobno plastiko po naročnikovih željah, za umetniško izpoved pa izkoriščati le čas in energije, ki so mu ostale. Ohranjenih je bolj malo njegovih del. Veliko del je bilo uničenih po njegovem odhodu v partizane. Največ je drobnih, svežih, izredno doživetih skic ženskih aktov v glini, ki so zamañ čakale na prenos v zlahtnejši material in reprezentativnejši format. Nekaj del je v marmorju, npr. Žalujoča, akti. Med portreti, najpogosteje v mavcu ali glini je portret dr. Bogomirja Magajne, arhitekta Osolina idr. Žal pa so izginila oziroma se raztresla še tista njegova dela, ki so bila razstavljena leta 1945 na razstavi Za svobodo padli umetniki v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. Njegova plaketa dr. V. Jagića je bila na razstavi plaket in medalj Galerije umjetnina Vukovar 1962, nekaj njegovih del je na

razširjeni razstavi Grude 1969 v ljubljanski Mestni galeriji. Vsekakor bo za iskanje in evidentiranje njegovih del potrebno vložiti veliko truda, da se bo rešilo, kar se še da. To pa je najmanj, kar dolgujemo pokojnemu kiparju. Čeprav je bil močno oviran in utesnjen, je v kratkem obdobju svojega kiparskega ustvarjanja, zaključenega že 1943. leta — z odhodom v partizane, dal kot kipar vse, kar je mogel. V delih je pokazal izrazit občutek za plastično formo in kompozicijo ter nagnjenost h klasicističnemu idealu, ki mu je bil blizu. Tudi v partizanih, kjer ni imel kiparskih možnosti, je snoval načrte za kiparsko delo v svobodi, ki pa je ni dočakal.

Navajam še citat iz članka Ladislava Kiaute: Iz krvi rdeče ... Kipar Janez Weiss-Belač v Slovenskem poročevalcu 1945, 24. VI., št. 56 str. 6: »... Boril se je z vso zagrizenostjo za obstanek, opravljal pri kamnosekih tudi težaško delo in zraven snoval in kiparil s trdno vero, da mora nekoč zmagati in izpovedati svetu v obraz vse tisto, kar mu teži umetniški duh. Doživel je dosti razočaranj z ljudmi nizke cene v krivičnem svetu, toda veroval je zatrdno, da so temu svetu slej ko prej dnevi šteti.

Prav ta velika vera je Janeza Weissa v letih usodne krvave vojne postavila v prve vrste borcev za svobodo.«

Po izjavi kiparja Borisa Kalina je bil že med študijem na zagrebški akademiji intenzivni politični delavec. Modeliral je tudi Stalina in ga ilegalno prenesel v Zagreb.

Med vojno se je že 1941. leta zelo aktivno vključil v ilegalno delo. Glavni odbor likovnih umetnikov ga je med prvimi pritegnil. Deloval je na terenu in v umetniškem aktivu. Sodeloval je pri ilegalnem tisku. Prispeval je ilustracije za brošuro V Kristusovem imenu!, zbirko 34 karikatur raznih avtorjev (na ozalitu) zoper Belo gardo, ki jo je izdala Okrožna tehnika KPS v Ljubljani avgusta 1943. To zbirko je uredil slikar France Uršič, svetlobne kopije je izdelal arhitekt Vlasto Kopač. Podatke o njegovem kiparskem delu teh let najdemo v članku dr. Bogomirja Magajne: Janez Belač v Slovenskem poročevalcu 1945. 24. XII., str. 5 (Weiss je Magajno portretiral v delavnici na Zaloški cesti v Hribarjevi tovarni). Tone Seliškar pa je v članku: Kipar Janez Weiss-Belač v Slovenskem poročevalcu 1945, 20. XI., šte. 182, str. 6 omenil, da je ves izkupiček od prodanega portreta deklice v marmorju iz leta 1942 nesel blagajniku OF. Marta Paulinova-Brina se še spominja, da je tedaj hranila tudi Weissove plastike, njegov prispevek OF. Odrekel se je vsakemu povračilu za prodana dela. V tem času je portretiral tudi slikarja Cirila Abrama.

Še pred kapitulacijo Italije 1943 je odšel v partizane. Ladislav Kiauta je napisal v članku, posvečenem Kajuhu: Štirinajsta na juriš! v Primorskih novicah 1964, 21. II., stran 3: ko so 20. avgusta 1943 odšli v partizane na Rog (z njim je šel tudi Pirnat) so »se znašli lepega jutra sredi naselja lesenih hišic pod zeleno streho smrekovega vejevja: na bazi 21, v glavnem štabu. V baraki, ki so jo krstili za »propagandno«, smo naleteli na pisano družino kulturnih delavcev. Pozdravljanja in objemanja ni bilo konca ... Tu je bil ... kipar Janez Weiss-Belač ... Slednjič smo le dočakali odhod v vojsko ...«

V štabu XIV. divizije se je formirala kulturniška skupina. Na istem mestu omenja Kiauta: »Stalni člani so bili Kajuh (Karel Destovnik), Marolt-Špik (Sveto), Weiss-Belač, Brina (Marta Paulin), Vera Hreščakova, Savo Vertačnik in Modec Kostja s svojo harmoniko, ki ga je pozneje nadomestil Notranjec Janez.«

To je bila zares edinstvena kulturniška skupina. V njej so bili najbolj postrtovalni in predani kulturniki, med njimi plesalka Marta Paulinova-Brina,

najbližja Belačeva tovarišica, pevka in recitatorka Vera, pesnik Kajuh, glasbenik Špik in kipar Belač. Bili so nedeljiva celota.

Marta Paulinova-Brina je izgubljala tovariša za tovarišem, vsaka izguba ji je zapustila sled in še sedaj, ko se jih spominja, kakor da se čuti krivo, da je ostala živa. V njenem članku: Spomin na Kajuha v Tovarišu 1948, 20. II. lahko beremo o delu te kulturniške skupine: »Štab štirinajste divizije je bil v začetku oktobra 1943, v dneh pred prvo veliko nemško ofenzivo na slovenskem ozemlju v vasi Vrhniki pri Starem trgu, na žagi ... Tu je imela svoje izhodišče tudi kulturniška skupina štirinajste divizije, ki je v oktobrskih dneh tistega leta obiskala prav vse vasi v Loški dolini do Babnega polja in Prezida. Mitingi za vaščane so se vrstili dan za dnem, obiskovali pa smo tudi borce po brigadah in bataljonih. V Selščku je nastajala takratna Loška brigada, poznejša Bračičeva. V Brezjih smo obiskali Šercerjevo brigado.

Med ofenzivo v novembru smo se utaborili za nekaj dni tudi nekje med Mrzlo jamo nad Jureščami in Mašunom. Tam smo v snegu tipkali in razmnoževali prvo zbirko njegovih (Kajuhovih) Pesmi v pičlih 38 izvodih ... Sedla sem na torbo, vzela pisalni stroj na kolena in Kajuh je kar iz spomina povedal 27 svojih pesmi, ki smo jih natiskali. Tovariš Belač je med tem narisal naslovno stran — glavo partizanke in partizana — in napis, Vera in Špik pa sta že pripravila ročni strojček in pričela razmnoževati prvo pesem, ki je bila natipkana. Papir, ki smo ga imeli, ni bil primeren za razmnoževanje, črke so se mazale in nekatere pesmi so se slabo brale ...«

Kmalu nato je Belač odšel v tehniko. Slovo od skupine je bilo težko. Bilo pa je kratkotrajno. Matevž Hace je v članku: Drobcji iz spominov na Kajuha v Borcu 1963, str. 125 omenil, da se je zaradi naraščajočih potreb po tisku štab divizije odločil zgraditi svojo lastno tehniko. Tako je nastala tehnika XIV. divizije v »Lužarjevih smrekah« na področju Ogulja in Lašnika nad Loško dolino. Vodja te je postal Ladislav Kiauta. Ladislav Kiauta je še omenil, da so tu tiskali brošuro Med tanki in zasedami, Glas svobode štev. 2 (prvo so v opuščeni žagi v vasi Vrhnika). Decembra 1943 so opustili to tehniko in odšli v Belo krajino, kjer je bilo zbirališče divizijskih enot za pohod.

V poročilu propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu oddelku vrhovnega štaba z dne 26. I. 1944 lahko na strani 8, pod XIV. divizijo tudi beremo, da je Belač med člani odseka in da se »pridno udejstvuje s svojimi ilustracijami ... Propagandni odsek divizije ima svoj radijski aparat in pa svojo nepremično tehniko, v kateri tiska svoje glasilo Glas svobode, ki je mesečnik, izdaja pa tudi dnevno svoj radio vestnik za vojsko in civilno prebivalstvo. Prav tako izdaja propagandne letake ... Po jesenski nemški ofenzivi je tehnika izdala brošuro »Med tanki in zasedami«.

Dne 4.—5. januarja 1944 se je kulturniška skupina XIV. divizije udeležila kongresa kulturnih delavcev v Semiču.

Ko je bil Belač na pohodu XIV. divizije, ki je dne 6. I. 1944 krenila iz Suhorja v Beli krajini, je propagandni odsek štaba IX. korpusa prosil propagandni oddelek glavnega štaba med drugimi tudi za Belača v dopisu z dne 12. II. 1944. Isto prošnjo je propagandni odsek štaba IX. korpusa obrazložil tudi v dopisu načelniku propagandnega oddelka glavnega štaba Koprivcu z dne 16. II. 1944: »... Tretji je Janez- Belač, ki je v tehniki XIV. divizije. On je sicer tam dokaj potreben, vendar je tu še mnogo potrebnejši, kajti pri tehniki XIV. divizije ni toliko dela kot ga je pri našem Partizanskem dnevniku in ostalih publikacijah. Obenem pa je Belač zelo sposoben tudi za drugo kul-

*Nikolaj Pirnat:
Portret Janeza
Weissa-Belača,
risba*

turno delo ...» Samo nekaj dni zatem, dne 21. II. 1944 pa je kipar Janez Weiss-Belač padel.

Kot povzetek Belačevega dela v partizanih navajam še citat iz članka Ladislava Kiaute: Kipar Janez Weiss-Belač v Slovenskem poročevalcu 1945, 24. VI.: »...Pel je na mitingih bojne navdušujoče pesmi, bil tehnični vodja v propagandnem odseku, sprejemal radijske vesti in se lotil, če je bilo treba tudi ciklostila. Ilustriral je divizijske liste, pomagal s peresom, z umetniško besedo, z borbeno pesmijo, pa tudi s puško, kadar je bilo treba: na straži, pri patrolnih obhodih ter tudi v odprtem boju. Niso ga utrudili pohodi, niso ga uklonile težave partizanskega bojevanja, zmerom in povsod je ostal zvest ter iz dna sebe predan osvobodilni stvari in ideji, ki jo je — kakor pozneje Špik in Kajuh — do kraja izkričal in potrdil s svojo lastno krvjo!«

Ohranjene so njegove ilustracije za Glas svobode (propagandni odsek, XIV. divizije, štev. 1, oktober 1943; štev. 2, november 1943); Med tanki in zasedami. Oris bojov brigad XIV. divizije NOV in POJ za časa nemške ofen-

zive (propagandni odsek XIV. divizije NOV in POJ, novembra 1943), Kajuh Pesmi (XIV. divizija, november 1943), letaki itd. (vse v ciklostilu).

Izgubo tega idealnega človeka in nadarjenega kiparja omenja poročilo XIV. divizije glavnemu štabu z dne 5. III. 1944; dopis propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu odseku IX. korpusa (kot odgovor) z dne 14. III. 1944; dopis propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu odseku štaba IV. operativne cone z dne 14. III. 1944; poročilo propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu oddelku vrhovnega štaba z dne 14. IV. 1944; spisek padlih štaba XIV. divizije, odseka za kadre štabu IV. operativne cone, odseku za kadre z dne 20. VI. 1944; v zvezi z osmrtnico je dopis propagandnega oddelka, slikarske sekcije glavnega štaba — Nikolaja Pirnata Bradaču z dne 5. IV. 1944; omenja ga tudi Kronika 1. I.—30. V. 1944 Franceta Kosmača ipd.

Še med vojno so o njem pisali Nikolaj Pirnat v članku: Tov. Janezu Weissu v Slovenskem poročevalcu 1944, 19. V., štev. 12, str. 3, omenila sta ga tudi Ivan Potrč v članku: Podobe novih umetnikov. Pri prihodu XIV. divizije na Štajersko so padli pesnik Kajuh, glasbenik Marolt-Špik, slikar in kipar Janez Belač, noge pa so ozeble na pohodu plesalki Brini in pevki Veri — v Ljudski pravici 1944, 12. VI., štev. 9, str. 4 in Ladislav Kiauta v članku Slava našim prvim kulturnim oračem (O kulturniški skupini XIV. divizije) v Slovenskem poročevalcu 1944, 2. VIII., štev. 20, str. 3.

Marta Paulinova-Brina se živo spominja tistega usodnega dne 21. II. 1944 na Graški gori. Pripovedovala je, da so člani kulturniške skupine in drugi borci ždeli na snegu. Tik ob njej Belač. Košček cigarete je krožil in Belač se je še smejal, ko ga je podajal naprej. Večkrat so priletele mine in marsikatera se ni raztreščila. Ko so zopet zaslišali zvok mine, so sklonili glave. Po nevarnosti so se dvignili — brez Belača. Obležal je s prav majhno rano na sencih. Hudo jih je prizadelo. Pustili so ga pod drevesom, pokrili s smrekovimi vejicami, naredili znamenje v drevo, morda celo zapisali ime. Navzoč je bil tudi Jože Lampret.

Ponoči se je divizija umaknila. Belača pa so pokopali domačini.

Dr. Bogomir Magajna je že v navedenem članku napisal: »Preveč je bilo hudega in redkokdaj so se mi med partizanščino zasolzile oči, toda ko sem zvedel o njegovi smrti, sem odšel od tovarišev v samoto. Potem je zajokala tudi mati in njegovo dekle. Figure pa, ki so kot iz žive pravlјice, žive še in so tihe tihe in zdi se ti, kot bi hotele položiti prst na ustnice: 'Tiho, tiho; on ni mrtev, ampak samo spi.'«

Po osvoboditvi so ga izkopali in pokopali v Ljubljani. Tone Seliškar je ob odprtem grobu med drugim spregovoril: »Janez ne bo postavljaj spomenika svobode. Spomenik svobode pa nam bo njegov grob. V njem bo počivalo telo kiparja, telo človeka, telo umetnika, ki je dal domovini svojo srčno kri. Tako je po dolgih stoletjih naše mračne zgodovine tudi umetnik izpričal, da mu ni za bogastvo tega sveta, ne za hiše ne za slavo ne za svojo lastno umetnost — kadar gre za domovino in lepši svet!

Tovariš in prijatelj Janez, ob odprtem grobu se ti klanjamo in smo ti z vsem ljudstvom vred hvaležni za tvojo veliko žrtev. In kadarkoli bo kaj dobrega in lepega v tem lepšem svetu, se bomo spominjali tudi tvojih ubogih prestreljenih kosti, s katerimi si podprl ta lepši svet. Slava ti!»

Jurez Weiss-Belač: Skica, glina

je bil rojen 7. decembra 1927 v Idriji. Tu je obiskoval osnovno in pripravljajno šolo za srednjo tehnično (med leti 1939—1943). Leta 1951 je končal ljubljansko akademijo s specialko za monumentalno slikarstvo pri prof. G. A. Kosu. Študijsko je potoval po Italiji in Franciji (Lothova šola v Parizu). Razstavljal je doma in v tujini. Samostojno 1953 v Ljubljani (s kiparjem S. Keržičem).

Dela v različnih tehnikah — risbi, grafiki, olju, freski, mozaiku itd. Ilustrira knjige, revije in časopise. V grafitu so stenske dekoracije na Glasbeni akademiji, kompozicije v Domu milice, Domu za rehabilitacijo invalidov (vse Ljubljana), Idrija; zgrafito in tempera v Kočevju; intarzija v Gospodarski zbornici SRS, Vuzenica; mozaiki v Domu kulture v Zagorju, Brdu pri Kranju, Lipici, Skupščina SRS (Bičkova skala, Dražgoška bitka, 1958).

Med drugim je ilustriral I. Andrića (Aska in volk, MK, 1963), A. Bloka (Dvanajst, CZ, 1957), B. Jurco (Gregec Kobilica, MK, 1965), Guy de Maupassanta (Novele, CZ, 1959), V. Pavšiča-M.Bora (Previharimo viharje, CZ, 1961), A. Znidaršič (Zlati mrak, MK, 1968), Ljubljano v ilegali, II. del (DZS, 1961), Tri hčere (MK, 1952, 1961) itd. Za ilustracije je prejel dve Levstikovni nagradi (1955, 1963), Kajuhovo nagrado (1963) in nagrado Mladega pokolenja v Beogradu.

Razvoj je vodil slikarja, grafika in ilustratorja Ivana Seljaka-Čopiča od prvih, za 17-letnega likovnika presenetljivih grafičnih dosežkov, nastalih 1944 ob nasvetih partizanov umetnikov — seveda realistično oblikovanih — prek tonskega in barvnega realizma do iskanja sodobnega izraza. K temu je pripomogel študij pri znanem kubistu Andreju Lothu. Od njega je prevzel stilizacijo, nato pa je kmalu prešel v ekspresivni, poenostavljeni, monumentalni način s trdno grajeno kompozicijo in z deformiranim obrisom.

Med vojno je že 1942. leta sodeloval s partizani, predvsem je raznašal literaturo. Konec januarja 1943 pa je še sam, star komaj 15 let odšel v partizane. Najprej je bil mesec dni borec Vojkove čete, ki je bila utaborjena v Košivniku nad Idrijo (nekaj časa v idrijski četi, ki je spadala pod Vojkovo, nato zopet v Vojkovi). Konec februarja 1943 je odšel na Dolenjsko v Šercerjevo brigado. Bil je v udarni II. četi II. bataljona. Pol leta je bil pomočnik mitraljezca, nato je odšel v štab brigade in postal kurir ter ilustrator brigadnega lista Udarnik. Sprva je bil sam, kasneje so prišli še slikar Dore Klemenčič-Maj, Vinko Turk-Vanja in France Dremelj-Aco. Omenjena skupina je precej razpravljala o umetnosti. V poročilu propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu oddelku vrhovnega štaba z dne 26. I. 1944 je na str. 9 omenjeno, da je v Šercerjevi brigadi Ivan Seljak-Čopič, ki je znan predvsem po uspeli sliki Stalina in da brigada izdaja svoje glasilo Udarnik, ki je vsebinsko in oblikovno na precejšnji višini.

Medtem je bil Čopič že na pohodu XIV. divizije na Štajersko. V štabu divizije je bil kurir komandanta in kot tak sodeloval v vseh borbah. Na več mestih najdemo pohvalne izraze o njegovi hrabrosti. V tem času je propagandni odsek štaba IX. korpusa prosil propagandni oddelk glavnega štaba med drugimi tudi za Čopiča v dopisu z dne 12. II. 1944. Isto prošnjo je propagandni odsek štaba IX. korpusa obrazložil tudi v dopisu načelniku propagandnega oddelka glavnega štaba Koprivcu z dne 16. II. 1944 tako: »Drugi je Ivo Čopič, mlad, zelo talentiran risar, doma iz Idrije. Nahaja se v Šercerjevi brigadi, včasih kot kurir, včasih kot konjevodca in njegov talent sploh ne

Ivan Seljak-Čopić: 6. april 1941, 1963, linorez

prihaja več do izraza.« Nato pa je še propagandni oddelek glavnega štaba prosil štab XIV. divizije za Čopiča v dopisu z dne 2. III. 1944 in omenil, da je treba Čopičev slikarski talent še malo izšolati, zato naj ga pošljejo na risarski tečaj v glavni štab, po tečaju pa da se bo vrnil v brigado. Dne 6. III. 1944 je propagandni oddelek glavnega štaba odgovoril Maju (Doretu Klemenčiču, referentu za upodabljaljočo umetnost pri štabu IX. korpusa), da so Čopiča poklicali v glavni štab zaradi dela in izpopolnitve in da naj si sam poišče mlade talente ter jih risarsko uvede. Tudi v dopisu propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu odseku IX. korpusa z dne 14. III. 1944 je navedeno, da je Čopič na Štajerskem in so ga poklicali v njihov oddelek, kjer bo vodil slikarski tečaj vodja slikarske sekcije Nikolaj Pirnat. Po tečaju pa da se bo vrnil na Štajersko, kjer močno primanjkuje ilustratorjev. Dne 17. III. 1944 je propagandni oddelek glavnega štaba pisal tudi propagandnemu odseku IV. operativne cone, kjer se je med tem mudil Čopič, naj ga pošljejo.

Na ta dopis je odgovoril propagandni odsek štaba IV. operativne cone dne 29. III. 1944, da je Čopič odpotoval z namestnikom politkomisarja glavnega štaba Rudijem (Viktorjem Avbljem) in je verjetno že na mestu, tj. v propagandnem oddelku glavnega štaba. Tu, v glavnem štabu, mu je dajal nasvete vodja slikarske sekcije Nikolaj Pirnat. Spoznal je tudi Franceta Miheliča in kasneje Božidarja Jakca. Tedaj sta Pirnat in Mihelič izrezovala album lino-rezov Naša borba. Dne 8. V. 1944 je propagandni odsek štaba IV. operativne cone prosil propagandni oddelk glavnega štaba, da vrnejo Čopiča. Medtem je ta zbolel za vnetjem rebrne mrene in odšel še v Belokranjsko tehniko. Propagandni oddelk glavnega štaba je sporočil propagandnemu odseku IV. operativne cone dne 18. V. 1944, da je Čopič v tehniki, kjer se bo priučil vsega dela v tehnikah in se bo potem takoj vrnil. Po Čopičevi izjavi je bil v Belokranjski tehniki instruktor za ciklostil in je v Sadinji vasi vodil tečaj za ciklostilne tehnike. Tudi dopis propagandnega oddelka glavnega štaba Tinetu v Belokranjsko tehniko z dne 19. V. 1944 navaja, da je Čopič v tehniki. Poročilo propagandnega odseka štaba XIV. divizije propagandnemu odseku IV. operativne cone z dne 1. VII. 1944 navaja, da Čopiča še vedno ni. Iz Belokranjske tehnike je namreč odšel še v Centralno tehniko KPS v Stare žage, kjer se je zbralo precej partizanskih likovnikov, kot npr. France Mihelič, Ive Šubic, Branko Simčič, kasneje Alenka Gerlovičeva idr. Spominja se predvsem osnutkov za denar in glave za Pavliho, kar so pač v tem času izdelovali.

Nato se je vrnil na Štajersko. Sodeloval je z grafičnim oddelkom za Gorenjsko, Štajersko in Koroško, ki je bil podrejen Centralni tehniki KPS na Dolenjskem. Bil pa je do decembra 1944 v Pokrajinski tehniki KPS v Ljubnem. V začetku nemške ofenzive se je tehnika umaknila na Dolenjsko, on pa je ostal v Rudniku pri Kamniku. Konec februarja 1945 je šel zopet nazaj na Štajersko v IV. operativno cono, kjer je postal vodja pokretne vojaške tehnike. Osvoboditev je dočakal v Topolšnici. S Štajerske je odšel na Koroško, prišel do vojvodskega prestola na Gosposvetskem polju. S Koroškega se je prek Ljubelja vrnil v Ljubljano.

Med ohranjenimi deli tega časa sta znana linoreza Beg in Morilci iz leta 1944 in nekaj risb, npr. Zločinska družčina idr. Med ilustracijami tiska so njegove ilustracije za Udarnika, glasilo Šercerjeve brigade (1943); Mladi borec, glasilo mladine Šercerjeve brigade (1943); Med tanki in zasedami, Oris bojev brigad XIV. divizije NOV in POJ za časa nemške ofenzive (november 1943); Kronika 1944; Kronika tehnike Glavnega štaba NOV in POS; XIV. divizija NOV in POJ na Štajerskem (izdal propagandni odsek štaba IV. operativne cone, tehnika OK VI Kamnik, marec 1944); nadalje plakati itd. Po Petkovi fotografiji je izdelal tudi portret Toneta Vidmarja-Luke.

Cene Logar je napisal v sestavku Naša štirinajsta na Štajerskem (Slovenski zbornik, 1945, DZS, str. 617 — ponatis brošure iz leta 1944): »...Tedaj zagrmí na vseh straneh: ‚Juriš! Juriš!‘ Prvi jurišajo komandanti in politkomisarji. Juriša tov. Rudi, namestnik politkomisarja glavnega poveljstva, tovariš Vasja, komandant divizije, in drugi. Med njimi pa slišimo ‚gromoviti‘ glasek malega Čopiča: ‚Juriš, tovariši, juriš!‘«

Tako je jurišal hrabri kurirček komandanta XIV. divizije, sedaj znan akademski slikar.

Vera Visočnik

Kaj pomeni za Kuwait nafta

Kuwait, ta legendarna dežela peska, petroleja in šaikov, ki ima več cadillakov kot kamel, mora plačevati velikanski davek drugim arabskim in ostalim deželam, da jo puste v miru in v miru rešuje svoje probleme bogastva.

Nobena druga dežela ni dosegla tolikšnega bogastva z nafto kot Kuwait. Poleg 3 milijard dolarjev, ki so se stekle v državno blagajno, je v privatnih rokah še najmanj 2,5 milijarde dolarjev, pol od tega investiranega prek angleških bank. Še vedno skrite naftne rezerve bogatijo Kuwait iz dneva v dan. Danes je v izvozu nafte že druga na svetu, počiva pa na največjem petrolejskem jezeru na svetu — Burganskem polju, iz katerega črpajo 80 odstotkov nafte. Po izkazanih rezervah je peta država na svetu — dovolj, da drži svetovne finančnike v šahu še naslednjih 70 let, če ostane na ravni črpanja iz leta 1968, ko je dosegel 367 milijonov litrov dnevno, računajo pa, da bodo že v najkrajšem času povečali proizvodnjo na 477 milijonov litrov nafte na dan.

Toda kljub vsemu fantastičnemu bogastvu Kuwaita, ki ga daje nafta, dežela ne more v celoti računati s tem svojim bogastvom. Kajti kot bogati palček je obkrožen z lačnimi velikani, zato mora plačati zelo visoko ceno vsakomur, ki to zahteva.

Vsota, ki jo plačuje ta mala dežela v Skupni arabski finančni fond, za razvoj, znaša 560 milijonov dolarjev. Za Kuwait je zelo značilno, da v glavnem mestu ni bolj zastražena niti vladarjeva palača niti narodna banka, pač pa ena največjih naprav za desalinizacijo vode na svetu, ki omogoča 6000 kvadratnim miljam prostora, njegov življenjski prostor. Tega pa bi radi mnogi uničili.

Kuwait je iz dneva v dan bogatejši. Zato pa ima vedno več takšnih »prijateljev« v svetu, ki žele pritegniti čimveč kuwaitškega kapitala ali v svoje banke ali pa v investicije. Z negotovostjo, ki je nastala v libanonski Intra Banki, se je večino kuwaitškega kapitala, ki je bil do takrat naložen v različnih bančnih institucijah te dežele, takoj odlil drugam. Z ugotovitvijo, da Libanon, čeprav leži v arabskem svetu, ni arabska dežela, so kuwaitški finančni kontrolorji takoj prenesli večino kapitala

v banke drugih, nearabskih dežel, večinoma v Anglijo. Kuwait pa ve, da bo njihovo imetje v angleških bankah tesno povezano s položajem angleškega funta. Pri zadnjem razvrednotenju funta so seveda izgubili znatna finančna sredstva, vendar so kljub vsemu ostali pri svojih prvotnih odločitvah in pokazali v zadnjem času zelo malo namer, da bi svoje bogastvo spremenili v zlato valuto.

Pri tej današnji negotovi finančni situaciji v svetu pa so se že v letošnjem maju le odločili za svojo državno banko, da bi, kolikor mogoče, njihov kapital ne bil žrtev vseh negotovih finančnih transakcij v svetu.

Pri sedanjih predvidevanjih je pričakovati, da se bo državni kapital čedalje bolj povečal. Že v letošnjem letu upajo, da bo narastla proizvodnja nafte za 6 %. To pa je seveda v rokah kuwaitске vlade zelo močan argument, da se njena participacija v naftni industriji veliko poveča. Danes si jo delita dve veliki inozemski firmi — British Petroleum in American's Gulf Oil, še vedno pa čakajo nova polja, da jih predrejo vrtine, iz katerih bo priteklo še več tekočega bogastva. Japonska je danes ena poglavitnih držav, ki je udeležena v kuwait-skih obmorskih naftnih poljih, še več naftnih zakladov pa verjetno leži na prostranih poljih na meji med Kuwaitom in Irakom. Zadnje raziskave pa kažejo, da so pod samim mestom Kuwait tudi ogromne količine nedotaknjene nafte.

Toda, žal, pri vsem tem bogastvu ima Kuwait še danes stroge omejitve, kaj si lahko iz vsega tega bogastva nabavi in kaj ne. Celotno število za nabavo motornih vozil je strogo določeno. Država na takšnih finančnih osnovah zagotavlja danes brezplačno šolanje za vse, brezplačno zdravstveno službo in celo brezplačni telefonski sistem. Tropi šakalov, ki so nekoč spremljali nalaganje velikih tankerjev ob obali, so skoraj izginili. Danes Kuwait uvaža na glavo prebivalca več kot katerakoli druga država v svetu. Njihov izvoz narašča vsako leto skoraj za 50 %. Leta 1967 je dosegel 588 milijonov dolarjev ali 1000 dolarjev na glavo prebivalca.

Do tu je še vse dobro. Toda vprašanje je, do kdaj bo lahko Kuwait še užival ta svoj plutokratski mir?

Na milijone funtov je v zadnjem času odteklo iz Kuwaita — koliko, nihče dobro ne ve — iz državnih in privatnih blagajn za arabsko vojsko. Kuwait hoče s tem denarjem odkupiti svoj mir, da bi lahko nemoteno črpal na svojih poljih nafto in morsko vodo, saj mu pomeni, tako kot nafta vir življenja — za ljudi, drobna zelena polja in vrtove ter luksuz v Hiltonovih hotelih, v katere se steka poslovni svet iz različnih kontinentov.

Ne smemo pozabiti, da Kuwait ni le lahko ranljiv samo od zunaj, temveč tudi znotraj, saj je tam več tujih delavcev kot je domačega prebivalstva. Večino tehničnega in strokovnega kadra niso Kuwaitci. Poleg tega je tudi skoraj vse težaško in visokokvalificirano delo v rokah tujcev. Globok prepad med domačini in tujci se je lahko do danes še držal v previdni vzdržljivosti. Dandanes imajo prebivalci Kuwaita skoraj monopol nad vplivnimi in visoko plačanimi mesti v državi (eno tretjino jih je zaposleno samo v državni upravi), toda nujno je čimprej zamenjati tuje kadre na visokih mestih v ekonomskih organizacijah z domačini. Po zakonu, ki je bil sprejet že leta 1965, morajo imeti večinski delež v vsaki lokalni družbi kuwaitški prebivalci, toda ta zakon se vedno ne izvaja dosledno, čeprav si prizadevajo, da ob vsaki prodaji licenc tujim družbam raste tudi sorazmerno domača udeležba. Poleg tega imajo le domačini, rojeni na kuwaitških tleh, volilno pravico. Vse to so varnostni ukrepi, ki stoje na zelo majavih tleh, kajti vse to jim ne bi veliko pomagalo, če bi si večina

tujih delavcev kdajkoli hotela pridobiti veliko več oblasti, kot jo imajo zdaj.

Policija, vojska in vlada so v rokah domačinov, vendar so arabski sosedi, čeprav še tako zelo oddaljeni in miroljubni, stalno izvajali pritisk na življenje Kuwaita. Vse splošna in hitra deportacija tujcev bi bila vsekakor v danem trenutku mogoča in z njo je treba računati, zato danes strogo nadzirajo vse nakupe zemlje, stanovanj, gradnjo hiš in podobno in vse tujce brez izjeme odbijajo iz teh transakcij.

Kuwaitška vlada se močno zaveda, da naftni vrelci lahko nekoč tudi usahnejo in takrat bo Kuwait, če ne bo zelo previdno usmerjal svojega današnjega bogastva, ostal praznih rok in spet ena najrevnejših arabskih držav, vsa prekrita s puščavskim peskom in lačnimi prebivalci. Zato vladni krogi vedno bolj usmerjajo današnje bogastvo v investiranje v druge industrijske dejavnosti, ki bi bile lahko trdni temelji državi takrat, ko nafte ne bo več ali pa se bodo njeni vrelci znatno zmanjšali.

Ali pa bo v vseh teh svojih prizadevanjih Kuwait uspel? To je še veliko vprašanje. Leta 1971 bodo odšle zadnje britanske čete iz te dežele. Takrat pa bo verjetno dežela veliko bolj izpostavljena različnim vsiljivcem, saj se njihova armada kljub najmodernejši oborožitvi res ne bi mogla ustavljati dalj časa večjemu sovražnemu pritisku.

Zato je res še zelo negotovo, koliko časa bo Kuwait tako mirno črpal nafto, kot to počenja danes, in ostal v teh nemirnih dneh na Bližnjem vzhodu še otoček miru.

ECONOMIST 28. II. 69

Načrt Boka, s katerim bo Gvineja postala druga boksitna sila v svetu

Znano je, da je afriška država Gvineja ena najbogatejših držav z boksitno rudo na svetu. Toda, žal, je gospodarsko še vedno na tako nezavidnem položaju, da kljub tako velikim naravnim bogastvom nima nikakršne finančne možnosti razširiti proizvodnjo in izkoriščanje tega bogastva, za katerega je v svetu vedno večje povpraševanje.

Leta 1958, ko je Gvineja dobila neodvisnost, so bila ležišča boksitne rude v rokah mednarodne firme francoskega izvora — Bauxites du Midi, podružnice trusta ALCAN, ki je eksploatirala tudi druge boksitne rudnike v Afriki. Leta 1961 pa je družba zahtevala ali večji procent udeležbe ali pa odstot rudnikov komurkoli. Pred-

sedniku vlade Seku Tureju ni preostalo drugega, kot da kljub nezadostnim finančnim sredstvom nacionalizira te rudnike skupaj z drugimi gospodarskimi dejavnostmi, ki so bile še vedno v rokah tujih družb. Od takrat dalje ima država popolnoma v rokah naravna bogastva dežele.

Težave investiranja

V naslednjih petih letih je imela Gvineja zaradi te odločitve velike težave, ker je morala iskati tehnično pomoč v vzhodnih državah. Pomanjkanje državnega kapitala ji ni omogočal nikakršen napredek, v boksitnih nahajališčih ni imela tolikšnega izvoza, kot bi zahteval splošen razvoj de-

žele. Šele leta 1963 je ameriška družba Harvey Aluminium podpisala pogodbo za milijon ton izvoza rude letno.

Toda ta pogodba je odprla šele eno možnost. Natančne raziskave so pokazale, da milijon ton izvoza rude letno ni dovolj za investicije, ki so danes že nujno potrebne. Zato si je gvinejska vlada prizadevala poiskati nove partnerje in skleniti nove pogodbe, da bi bilo investicijskim potrebam v celoti zadoščeno. Tako se je obrnila za ustrezno pomoč tudi na Mednarodno banko, ta pa je poslala svoje strokovnjake. Ti so po daljših raziskavah ugotovili, da bi bilo potrebno najmanj 1.700.000 dolarjev investicij samo za nekatere tehnične študije za projekte, ki bi pospešile razvoj Gvineje. Mednarodna banka je predlagala, da bi se združilo več interesentov, tako vlada ZDA, ameriška banka, evropske banke, Mednarodna banka ter vlada Gvineje, ker so današnje finančne možnosti, ki bi jih lahko ponudila Mednarodna banka, veliko manjše, kot jih Gvineja potrebuje. In tako je gvinejska vlada povabila k sodelovanju večje svetovne banke, da bi se obvezale letno dajati Gvineji 12 milijonov dolarjev kreditov, s katerimi bi Gvineja popolnoma uredila vsa številna nahajališča boksita, ki jih že ali pa jih bodo šele pričeli eksploatirati, predvsem pa seveda ogromna nahajališča rudnika Boka.

Devet partnerjev

Rudnik boksita v Sangaredi je oddaljen od Conakryja 300 km, ki je sicer pod nadzorstvom gvinejske vlade, vendar ga izkorišča gvinejska družba in Mednarodna družba Halco, ki ima 51 % udeležbe, gvinejska pa 49 %. Mednarodna družba Halco je predstavnica devetih največjih aluminijevskih družb v svetu.

Novi gvinejski projekt Boka vsebuje dva med seboj povezana programa. Firma Halco naj bi postopoma usposobila najmanj 800 gvinejskih kadrov. Investirati bi morali takoj 100 milijonov dolarjev, od katerih bi večino uporabili za razvoj in modernizacijo rudnika, ostalo pa za dograditev in modernizacijo mesta Sangaredi. Vse te potrebe pa bi pokrila s svojim in kapitalom ameriške zveze bančnikov, kanadske in evropske zveze bank.

Drugi del novega načrta pa zadeva zgraditev železnice, dolge 136 km od rudnika Sangaredi do luke, ki naj bi omogočala transport 8 milijonov ton boksitne rude na leto. Ta del programa vsebuje tudi dokončno ureditev in modernizacijo luke Kamsar. Izpeljala naj bi ga gvinejska vladna agencija, sestavljena iz skupine tujih inženirjev in finančnih sredstev Mednarodne banke za razvoj.

Vzroki za tako velika posojila

Vprašanje je, zakaj se je gvinejska vlada odločila za ta težavni korak in si naložila tako hudo breme odplačevanja tujih posojil? Ne smemo pozabiti, da že danes dolguje nad 100 milijonov dolarjev samo SZ.

Odgovor je zelo preprost! Skoraj lahko trdimo, da ni imela druge izbire. Sicer so krediti dani v zelo ugodnih odplačilnih pogojih. Mednarodna banka zagotavlja dolgoročno posojilo na 24 let s petletnim odlogom odplačevanja in 6,5 % obrestmi. Tako bi znašalo letno odplačilo le 7 milijonov dolarjev. In če se obe, tako gvinejska kot tuja družba Halco zavezujeta, da bosta zgradili vse potrebno, potem bosta ne samo z lahkoto odplačevali ta posojila, pač pa ustvarili tudi velike dobičke.

Pomanjkanje električne energije

Družba aluminijevskih akcionarjev Halco se je s pogodbo zavežala, da bo odkupila od leta 1972 dalje v dvanajstih letih vso proizvodnjo boksitne rude rudnika Boka; v začetku 4,7 milijonov ton, po šestih letih že 5,1 milijona ton letno, poleg tega pa še 200.000 ton letno boksitnega prahu, gvinejska družba CBBG pa nadaljnjih 1,5 milijona ton letno. Če bo torej teklo vse po pogodbah in predvidevanjih, bo lahko v Gvineji izkopanega v letu 1974 že 8 milijonov ton boksitne rude letno.

Toda zastavlja se še drugo vprašanje. Gvinejska vlada želi prej ali slej zgraditi tudi svoje tovarne za predelavo boksita. Tako sedaj vzporedno z ostalimi raziskavami proučujejo tudi možnosti za postavitve lastne tovarne aluminija. Vendar Gvineja danes še nima dovolj električne energije za proizvodnjo aluminija, možnosti za to pa so predvsem na reki Konkure. Preden je dežela dobila neodvisnost, je francoska družba za raziskave električnega potenciala izdelala načrte, toda ti leže v francoskih arhivih. Pozneje, leta 1965, so tudi sovjetski strokovnjaki izdelali podoben načrt, ki pa je šel v pozabo, ker je bil zelo drag, finančna sredstva pa ne dovolj velika. V zadnjem času pa veliko govore o tem, da je italijanska družba SICA pričela raziskovati in to tudi finansirala, ter bo že v kratkem predložila študijo o gvinejski možnosti za razvoj električne energije. Za tovarno aluminija bi v začetku potrebovali centralo, ki bi proizvajala najmanj 150.000 kW električne energije.

Tuji ugovori Gvineji za takšne odločitve

Pogodbe, ki jih je ali jih še bo podpisala gvinejska vlada, pa so nekaterim tujim politikom kamen spotike. Toda gvinejski predsednik odgovarja hladnokrvno: »Za

nas je važno samo eno — napredek Gvineje. Zato sprejemamo vse tuje možnosti, ki se nam ponujajo, zavračamo pa vsako pomoč, ki bi nam postavljala kakršnekoli politične ali pa kapitalistične pogoje. Pomoč bomo po svoji presoji uporabili predvsem za hitrejši gospodarski razvoj dežele.»

Gvinejska vlada je šla v svoji kontroli nad prisotnostjo tujcev in njihovo zaposlenostjo tako daleč, da je zahtevala polno kontrolo celo nad njihovimi mesečnimi prejemki.

To pa je tudi prvi primer v razvoju afriških držav, da bi kakšna država podpisala tako ugodno pogodbo 49 % udeležbe kapitala s tujimi partnerji, zlasti na pod-

ročju rudarstva. Druge afriške države so se morale zadovoljiti z veliko manjšimi odstotki udeležbe. Vse države na jugu Sahare so udeležene le s 3 do 19 %, razen Mavretanije, ki je v svojih bakrovih rudnikih udeležena s 25 % kapitala.

Prav gotovo ima projekt Boka zelo pomembno vlogo v ekonomskem napredku Gvineje, zlasti pa bo pripomogel priučitvi velikega števila domačih kadrov. Poleg tega pa bo pomagal, da bo v nekaj letih znatno zrasel življenjski standard prebivalcev. V daljšem razdobju, mogoče v nekaj desetletjih ali pa tudi manj, pa bo prav gotovo zagotovil deželi izravnanje zunanjetrgovinske bilance.

JEUNE AFRIQUE 2. III. 69

Tudi v Franciji urejajo penzije

»Živeli bomo od pokojnin...!« To je vsakdanja francoska fraza, ki se ponavlja vsak dan na vsakem koraku. Pod tem si vsakdo predstavlja gredico zelenjave, ki jo redno zaliva, namakanje trnka v bližnji reki in druga drobna opravila v čudovitem raju, kjer ura ne bo imela več nobene vloge. Resnični raj, o katerem pa večina lahko za zdaj le še v sanjah, kajti v Franciji se še vedno bije bitka za zmanjšanje delovne dobe v vseh sindikalnih in naprednih delavskih gibanjih, ki jo kanijo v naslednjih mesecih izbojevati.

Danes še ni povsem jasno, v kateri starostni dobi gre lahko poprečen Francoz v pokoj. Nekateri so določili 64. leto, drugi 70., mnogi pa 60. za moške in 50. za ženske. Toda za mnoge je že določeno, in to so v vsej Franciji privilegirani stanovi, zlasti vojska, da gre v pokoj že pri 33. letih, ali pa 15. letih aktivne službe. Snažilke, trgovska mornarica in rudarji se lahko na predlog sindikata upokojijo s 50. letom starosti. Nekateri funkcionarji mestnih uprav, uslužbenci elektrarn in plinarov s 60. leti, če pa se upokojijo zaradi bolezni in pretrujenosti, pa že s 55. leti, vendar se morajo v večini primerov sprijazniti z odbitki.

Toda med 14 milijoni zaposlenih v Franciji je tudi veliko takšnih, kot na primer vsi, ki so zaposleni v privatnem sektorju, ki gredo lahko v pokoj šele s 65. letom starosti. Teoretično bi seveda lahko odšli pet let prej, s 30. leti delovne dobe, vendar morajo pri tem računati z 20 % manjšimi pokojninskimi prejemki kot navadno. Zato vsakdo raje še pet let počaka v službi.

Petinseddeset let je za visoko razvito deželo, kot je Francija, skrajna meja za

zaslužen pokoj. V Veliki Britaniji to velja za vse, razen za nekatere poklice, ki imajo beneficirano dobo. V Zahodni Nemčiji gredo lahko vsi v pokoj že z 62. leti, v Italiji moški s 60. in ženske s 55. letom starosti, na Švedskem morajo delati do 67. leta, na Norveškem pa celo do 70. leta starosti.

Zato se sindikati borijo, da bi tudi v Franciji določili enotno starostno mejo. Naj bi bilo to ali 60 ali 65 let za moške in ženske pet let manj, toda za vse poklice enako, izjeme bi bili le poklici, ki so pri upokojevanju v vseh državah izjeme.

Dežela starih

Francija si ne more več dolgo privoščiti tovrstne anarhije, še posebno ne zato, ker mladi nimajo dovolj delovnih mest in ker brezposelnost, zlasti v nekaterih poklicih, narašča iz leta v leto. Zlasti je to težko tam, kjer bi nujno potrebovali mlade delovne moči, ki bi zvišale storilnost, pa večino mest zasedajo stari delavci, ki že zelo težko opravljajo svoje vsakdanje delo.

Zaradi neurejenih razmer na tem področju je Francija že letos izgubila najmanj 200 milijonov frankov. Francija je dežela starcev, 6 milijonov Francozov je starih nad 65 let. Ne zato, kot nekateri mislijo, da se je življenjska doba povprečnega Francoza v zadnjih letih zvišala, ampak zato, ker je umrljivost otrok znatno narasla. Za vladanja Napoleona III. je znašala 6 %, danes pa 12 %, in to pri vsej visoko razviti medicinski službi in podobnem.

V SZ ni več kot 6 % starih nad 65 let, v ZDA pa 9 %. Torej je demografska statistika pri teh problemih važnejša, kot pa ekonomska politika dežele ali bogastvo, ki

enemu ali drugemu dovoljujeta, da uživa zaslužen pokoj. V SZ je starostna doba za moške 60 let in 25 let službe, za ženske pa 55 let in 20 let službe. Potem sicer še lahko delajo, vendar na »črno«. Za večino zaposlenih v ZDA velja najnižja starostna doba, tudi pri benificiranem stažu, 55 let starosti.

V Franciji je problem veliko bolj resen, ker se bo število starih nad 65 let povečevalo do leta 1980, če že danes prično ukrepati. Takrat jih bo že 14 %. Kasneje se stanje verjetno tudi ne bo veliko spremenilo, ker nataliteta upada, in če bi računali, da bi bila tako velika kot po II. svetovni vojni, ki je dosegla najvišjo raven, potem bi se število starih nad 65 zmanjšalo šele leta 1985 na 11 %.

Zadnje ankete so pokazale, da je 51 % nekvalificiranih kadrov želelo ostati po 60. letu še nadalje na svojem delovnem mestu, med intelektualci pa kar 73 %. Toda anketa ni zajela vsega delavskega razreda, ki bi verjetno že prej želel v pokoj. Ali pa so vzroki nekje drugje? Mar se vsi ti zaposleni ne boje, kako bodo preživljali svoje dni zasluženega počitka in s kakšnimi prejemki?

Kljub takšnemu številu starih nad 65 let, Francija niti malo ni poskrbela za njihovo nadaljnje življenje. Velikokrat se prepušte alkoholu, ker je še vedno in bo najbrž še dolgo ostala edino zbirališče krčma. Čeprav živimo v dobi tehnike in znanosti, se pa na prehodu v 21. stoletje še nihče ni spomnil, da bi s kakršnimikoli sredstvi zaposlil te večno nemirne stare, ki morajo nekaj delati do smrti.

Mogoče bi se pri stalnem zdravniškem in sindikalnem nadzorstvu delovna aktivnost pomaknila na 65. leto starosti, ker moramo računati tudi s tem, da se življenjska doba ljudi podaljšuje. Danes imamo mnoge pri 65. letih živahnejše, kot petdesetletnike pred 10. leti.

Kot vidimo, ima Francija ne sicer najslabše možnosti za upokojece, vendar zelo neurejene. Videti je, da jih bodo delno rešili že v najkrajšem času. Mnogih pa seveda še ne bodo mogli ravno zaradi udobnejših razmer, večje množine vitaminov, drugačne sestave hrane in raznih poživil, ki jih mnogi uživajo v starosti. Kajti če se kdo pri 60. letih počuti mladeniča, potem ga pri takšni nezadostni skrbi zanje, ko so po vsem svetu tako malo storili za te mlade starce, res težko siliti, da se bo v zasluženem pokoru na smrt dolgočasil.

L'EXPRESS 2. III. 69

BIBLIOGRAFIJA KNJIG

LEPOSLOVJE

ASIMOV, Isaac: Jeklene votline. Prevedel: Boris Grabnar. Opremila: Ariadna Grabnar. Knjižna zbirka Spektrum. Urejuje: Anka Vesel. Tehniška založba Slovenije. Ljubljana 1968. 220+(III) str.

AŠKERC, Anton: Izbrano delo. Izbral in uredil: Janko Kos. Opremil in tehnično uredil: Aco Mavec. Zbirka Naša beseda. Ureja uredniški odbor. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 275+(I) str.

BÖLL, Heinrich: Konec službene vožnje. Roman. Prevedla: Martina Rotar. Opremil: Bronislav Fajon. Prizma. Izbrani romani iz svetovne književnosti 24. Založba Obzorja. Maribor 1968. 168+(II) str.

ČU CUNG CENG: Mala Sampan. Prevedel: Jože Šircelj. Ilustrirala: Ču Cung Ceng. Knjižnica Sinjega galeba 134—135. Urednik: Ivan Minatti. Opremil: Marjan Rombo. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 239+(I) str. Med tekstom slike.

DAVIDSON, Lionel: Tibetska roža. Roman. Prevedel: Bruno Hartman. Opremil: Uroš Vagaja. Svet v knjigi 57. Založba Obzorja. Maribor 1968. 365+(II) str.

GRADNIK, Alojz: Izbrano delo. Izbral in uredil: Kajetan Kovič. Opremil: Aco Mavec. Zbirka Naša beseda. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 135+(V) str.

HOTCHNER, A. E.: Ernest Hemingway. Spomini na prijatelja. Prevedel: Jože Fistrovič. Opremil: Uroš Vagaja. Veliki možje 15. Obzorja. Maribor 1968. 305+(III) str. + 8 slik.

KOLMANIČ, Karolina: Sonce ne išče samotnih poti. Povest. Opremil: akad. slikar Franc Mesarič. Pomurska založba. Murska Sobota 1968. 195+(I) str.

KUHAR, Lovro-Prežihov Voranc: Zbrano delo. 4. knjiga. Uredil in opombe napisal: Drago Druškovič. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev 86. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 372+(III) str. Vsebina: Doberdob — vojni roman sloven-

skega naroda 1. del (Črna vojska) in 2. del (Dobrodo). — Dodatek.

LO-JOHANSSON, Ivan: Sreča. Roman o ljubezni na zemlji. Iz švedščine prevedel: Janko Moder. Spremnna beseda o avtorju in knjigi: Josip Tabak. Pomurska založba. Murska Sobotna 1969. 353+(II) str.

LONDON, Jack: Dolina meseca. Roman. Prevedel: Vladimir Levstik. Levstikov hram. Ureja: Ivan Potrč. Opremil: Savo Sovre. Tehnično uredil: Dušan Osredkar. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1968. 507+(I) str.

MNACKO, Ladislav: Oblast se prilega. Roman. Prevedel: Ingo Paš. Opremil Uroš Vagaja. Svet v knjigi 63. Obzorja. Maribor 1968. 258+(II) str.

ROUSSELOT, Jean: Ljubezni Richarda Wagnerja. Prevedel: Stane Ivanc. Opremila: Nadja Furlan. Biografije. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 269+(II) str.

SELIGO, Rudi: Triptih Agate Schwarzkobler. Znamenja 4. Ureja: Dušan Pirjevec. Opremil: Marko Pogačnik. Obzorja. Maribor 1968. 69+(II) str.

TOMŠIČ, Jack: Pognale so na tujih tleh. Pesniška zbirka. Spremnna beseda: Marička Znidaršič. Pesmi je izdala in priredila: Marička Znidaršič. Opremil: Jože Ciuha. Samozaložba s sodelovanjem Slovenske izseljenske matice. Ljubljana 1968. 74+(IV) str.

WAYNE, William: Skrivnost pozabljenega vodnjaka. Prevedla: Zdenka Jermanova. Ilustriral: Christopher Brooker. Opremil in tehnično uredil: Marjan Rombo. Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 192+(III) str.

ZAJC, Dane: Ubijavci kač. Pesniška zbirka. Znamenja 1. Ureja: Dušan Pirjevec. Opremil: Marko Pogačnik. Založba Obzorja. Maribor 1968. 74+(II) str.

ZWEIG, Stefan: Joseph Fouché. Prevedel: Silvin Košak. Opremil: Bronislav Fajan. Svet v knjigi 59. Obzorja. Maribor 1968. 230+(III) str.

ZWEIG, Stefan: Maria Stuart. Prevedel: Boris Paš. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 58. Obzorja. Maribor 1968. 401+(III) str.

DRUŽBENE IN POLITIČNE VEDE

KARDELJ, Edvard: Problemi naše socialistične graditve. 7. knjiga. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 518+(I) str.

OSNUTEK statuta Zveze komunistov Jugoslavije. Osnutki dokumentov za deveti kongres ZKJ. Enajsta seja CK ZKJ. ČZP »Komunist«. Ljubljana 1969. 32 str.

STATUT Zveze komunistov Slovenije. Resolucija o stališčih in nalogah komuni-

stov Slovenije. Uredili: Franc Setinc (ur.), Vljako Krivokapić (tehn. ur.) in Ivo Graul (korektor). ČZP »Komunist«. Ljubljana 1968. 61+(II) str.

SESTI kongres Zveze komunistov Slovenije. Odgovorni urednik: Franc Setinc. Urednik knjige: Matija Murko. Oblikovalec: Peter Skalar. Tehnični urednik: Ciril Barborič. ČZP »Komunist«. Ljubljana 1969. 560 str.

TRIPALO, Miko. Bez kompromisa u ostvaranju samoupravnog socializma. Opremio: Ivo Friščić. »Naprijed«. Zagreb 1969. 377+(IV) str.

ZGODOVINA

EMRI, Evgen — Mitja HRIBOVSEK: Prekmurska četa. Prva prekmurska brigada. Občinski odbor Zveze združenj borcev NOV 1968. 45+(II) str.

DE GAULLE, Charles: Vojni spomini. 2. knjiga. Prevedel: Branko Vrčon. Državna založba Slovenije. Prosveta. Ljubljana—Beograd 1968. 688+(III) str. + 1 zvd.

KERMAVNER, Dušan: Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918. Oprema: Karel Hrovatin. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1968. 265+(II) str.

NEDOG, Alenka: Tone Tomšič. Oris življenja in revolucionarnega delovanja. 9. VI. 1910—21. V. 1942. Opremil: Tone Lazar. »Zavod Borec«. V Ljubljani 1969. 393+(III) str. + 7 prilog. Med tekstom slike in faksimili.

NEŠOVIČ, Slobodan: Moša Pijade in njegov čas. Recenzent: Pero Morača. Prevajalec in redaktor slovenske izdaje: Franček Šafar. Likovna in grafična oprema: Ante Santić. Mladinska knjiga, Ljubljana — Prosveta, Beograd. Ljubljana 1968. 799+(V) str. + 1 sl. + 4 barv. repr. Med tekstom slike.

PEROVSEK, Janez-Pelko: Naprej. Osmo slovenska narodnoosvobodilna brigada »Fran Levstik«. Zapiski o vojnih brigadah 11. Odgovorni urednik: Mensur Seferović. »Narodna armija«. Beograd 1968. 171+(III) str. + 8 str. slik.

PESKAR, Jože. Dolenjski odred NOV in POS. 1943—1945. Podatke zbral in uredil za tisk: Jože Peskar. Odbor Dolenjskega odreda NOV in POS. V Ljubljani 1968. 134+(II) str.

PETELIN, Stanko-Vojko: Gradnikova brigada. Tehnični urednik: Andro Strugar. Naslovna strana: Miroslav Vajić. Ratna prošlost naših naroda 94. Monografije jedinica NOV in PO Jugoslavije 7. Urednik-redaktor: Radomič Petković. Vojnoizdavački zavod. Beograd 1968. 280+(IV) str. + 1 zvd.

RUDNIK ŽIVEGA SREBRA IDRIJA

Naslov: IDRIJA, Slovenija ● Žel. postaja LOGATEC ● Telegrami: RUDNIK IDRIJA ● Telefon: h. c. 86-108

VOŠČI VSEM OBČANOM
ZA PRAZNIK DELA
1. MAJ

Proizvodi: živo srebro 99,99 ‰,
rafinirano živo srebro
živosrebrni oksid HgO

ZAVOD BOREC

Ljubljana, Beethovnova ul. 10

Cenjene bralce obveščamo, da je izšla knjiga Alenke Nedog: TONE TOMŠIČ

Knjiga obravnava življenje in delovanje Toneta Tomšiča od rane mladosti do smrti. Ob prikazovanju Tomšičevega političnega delovanja je okvirno orisano tudi politično delovanje na Slovenskem, predvsem dogajanje v komunistični stranki, v kateri je TOMŠIČ deloval od 1928. leta dalje in bil kasneje tudi njen pomembni organizator.

Knjiga je bila nagrajena s Kajuhovo nagrado za leto 1969.

Vezana v celo platno stane 40 N din. Naročajte jo pri zavodu Borec, Ljubljana, Beethovnova 10.

SKUPŠČINA OBČINE AJDOVŠČINA

Z VSEMI DRUŽBENO
POLITIČNIMI
ORGANIZACIJAMI

vošči ob
prazniku
1. maju in
občinskem
prazniku vsem
občanom in
borcem NOB

AVTO PODJETJE

TRANSPORT

**ILIRSKA
BISTRICA**

DELOVNA SKUPNOST
ČESTITA ZA PRVI MAJ,
PRAZNIK DELA
VSEM SVOJIM CENJENIM
POSLOVNIM PARTNERJEM
IN DRUGIM
DELOVNIM LJUDEM

VSE INFORMACIJE IN PRIZKUSNE VOŽNJE PRI

AUTOCOMMERCE

LJUBLJANA, TRDINOVA 4

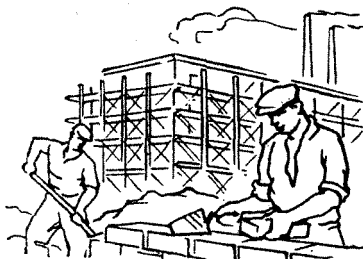

GORIŠKE
STROJNE
TOVARNE
IN LIVARNE

GOSTOL

NOVA GORICA

ČESTITA ZA 1. MAJ
VSEM DELOVNIM LJUDEM

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

»ZIDAR«

KOČEVJE

ČESTITA
VSEM DELOVNIM LJUDEM
ZA 1. MAJ,
PRAZNIK DELA

SPLOŠNO OBRTNO PODJETJE

»SEŽANA«

OPRAVLJA:

ZIDARSKA DELA, VISOKE GRADNJE,
STAVBNO MIZARSTVO,
KLJUČAVNIČARSTVO, KLEPARSTVO,
KOTLARSTVO,
ELEKTROINŠTALATERSTVO
IN PLESKARSTVO.

**PODJETJE
ZA
PTT
PROMET**

NOVA GORICA

čestita
vsem
delovnim
ljudem
za

**CESTNO PODJETJE
NOVA GORICA**

čestita vsem
delovnim ljudem
za praznik dela
1. maj

**PROIZVODNO - TRGOVSKI
KOMBINAT**

**MLINOTEST
AJDOVŠČINA**

**VSEM DELOVNIM LJUDEM ČESTITA IN ŽELI NADALJNJIH
USPEHOV OB PRAZNIKU DELA 1. MAJU IN SE PRIPOROČA
VSEM SVOJIM ODJEMALCEM**

SKUPŠČINA OBČINE POSTOJNA

Občinski komite ZMS
Občinski odbor SZDL
Občinski odbor ZZB NOV
Občinski komite ZKS
Občinski odbor RK

Čestitajo občanom za
občinski praznik in 1. maj

Invalidski zdravstveno- rekreacijski center Strunjan

Vam nudi z ugodnimi cenami
svoje gostinske usluge in
prenočišča. Imamo lastno
kopališče.

Čestitamo za praz-
nik dela 1. maj
vsem članom ZB
NOV, invalidom
in drugim delovnim
ljudem

Industrija transportne embalaže

ITEK KANAL

Čestita vsem delovnim ljudem
za praznik dela 1. maj in se
priporoča cenjenim kupcem

PODJETJE ZA TRANSPORT
IN SERVISNA POPRAVILA

T

TRANSAVTO POSTOJNA

FIAT SERVIS — TEHNIČNI
PREGLEDI VSEH VRST VOZIL

ZAVOD POSTOJNSKE JAME POSTOJNA

Čestita ob prazniku
dela prvem maju
vsem delovnim lju-
dem naše domovine,
posebno pa vsem
borcem in udele-
žencem NOV

ZAVAROVALNICA SAVA

Centrala: Ljubljana

Poslovne enote: Celje, Čakovec, Jesenice, Koper, Koprivnica, Kranj, Krško, Ljubljana, Maribor, Mengeš, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Postojna, Trbovlje

Poslovalnici: Rijeka in Zagreb

NUDI VSE VRSTE ZAVAROVANJ PO NAJUGODNEJŠIH POGOJIH IN NIZKIH PREMIJAH!

ZAHTEVAJTE PROSPEKTE, PONUDBE ALI OBISK ZASTOPNIKA!

TOVARNA BARV IN LAKOV

MEDVODE

Površinska obdelava za oplesk predvidenih površin je odvisna od ustrezne izbire barv in lakov.

COLOR, TOVARNA BARV IN LAKOV, MEDVODE vam na vašo željo posreduje vrsto nasvetov, ki vam bodo kažipot do pravilne rešitve na različnih področjih uporabe barv in lakov.

Za pleskanje vrat in barvanega pohištva priporočamo naše odlične izdelke: MEDOLUX, MEDOLIN, EXTRAOPLATNA, SINTOL itd.

Za pleskanje zidnih površin priporočamo znani **EXTRA SYNKOLIT**, ki ga je moč nanašati na vsako trdno podlago. Razpolagamo z obsežno barvno skalo ter je moč dobiti kakršnokoli nianšo.

Zahtevajte prospekte, navodila in nasvete!

Ob prazniku 1. maju
vošči vsem občanom,
posebno pa bivšim
borcem NOV

**DOLENJSKI
LIST
NOVO MESTO**

in priporoča vse svoje usluge

TOVARNA
KOVINSKIH
IZDELKOV
IN LIVARNA

TITAN KAMNIK

NAŠ PROIZVODNI PROGRAM:

FITINGI IZ BELEGA TEMPRA
KLJUČAVNICE:
NAVAadne IN CILINDRI
ZA KLJUČAVNICE
OBEŠANKE:
NAVAadne IN S CILINDROM
GOSPODINJSKI STROJČKI
ULITKI IZ TEMPRA
IN SIVE LITINE

CENJENIM ODJEMALCEM
PRIPOROČAMO SVOJE IZDELKE
IN ČESTITAMO OB PRAZNIKU
DELA 1. MAJU

Skupščina občine

Ljubljana- Vič- Rudnik

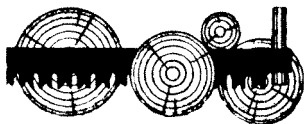
Za občinski praznik
27. april in praznik
dela 1. maj, čestitajo
skupščina občine Vič-
Rudnik in družbeno-po-
litične organizacije

GOZDNO GOSPODARSTVO BREŽICE

NUDI POTROŠNIKOM VSE VRSTE
GOZDNIH ASORTIMENTOV PO
UGODNIH DNEVNIH CENAH.
PO ŽELJI KUPCA DOSTAVA
NA DOM

ČESTITA VSEM OBČANOM
POSEBNO PA BORCEM-
AKTIVISTOM NOV ZA PRAZNIK
DELA 1. MAJ

STANOVANJSKO PODJETJE OBČINE KOPER

ČESTITA VSEM DELOVNIM
LJUDEM ZA PRAZNIK
DELA 1. MAJ

OBRTNI CENTER KOPER

ZA PRAZNIK DELA
ČESTITAMO VSEM PO-
SLOVNIM PRIJATELJEM

